

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İsmail Cahit DÜZGÜN

**OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE SELANİK SANAYİ
MEKTEBİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Fatih DEMİREL

ARTVİN-2018

TEZ BİLDİRİM SAYFASI

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**Osmanlı Modernleşme Sürecinde Selanik Sanayi Mektebi**" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10 / 01 / 2018

İsmail Cahit DÜZGÜN

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİM SAYFASI.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN KURULUŞU VE İDARİ YAPISI

1.1.SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN KURULUŞU.....	23
1.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN YÖNETİMİ VE İDARESİ	24
1.2.2. Selanik Sanayi Mektebinin İdari Kadrosu	25
1.2.3. Mektep Komisyonunun Çalışmaları	27

İKİNCİ BÖLÜM

SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN MALİ YAPISI

2.1. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN GELİRLERİ	30
2.1.1. Selanik Sanayi Mektebinin Kira Gelirleri	30
2.1.2. Halkın Bağışları	32
2.1.3. Okul Adına Düzenlenen Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler	33
2.1.4. Okulda İmal Edilen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler	33
2.1.5. Belediye Tarafından Okula Tahsis Edilen Vergi Gelirleri	35
2.2. OKULUN GİDERLERİ	35
2.3. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN MALİ DURUMU	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM-ÖĞRETİM

3.1. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNE ÖĞRENCİ KABUL ŞARTLARI.....	44
3.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE DERSLER.....	45
3.2.1. Okulun Öğretim Programı	45
3.2.2. Öğrencilerin Teorik ve Pratik Eğitime Devam Şekli.....	47
3.2.3. Okulun Eğitim Kadrosu	48
3.2.4. Okulda Eğitimi Verilen Sanayi Bölümleri:	50
3.2.4.1. Selanik Sanayi Mektebi Meslek Bölümleri.....	52

3.2.5. Senelere Göre Okulun Öğrenci Mevcudu.....	58
3.2.6. Selanik Sanayi Mektebinde Disiplin.....	62
3.2.7. Okulun Diğer Çalışanları	63
3.3. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN OKUL DIŞI EĞİTİM FAALİYETLERİ ...	63
3.4. SELANİK SANAYİ MEKTEBİ ÖĞRENCİLERİNİN İSTİHDAMI	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İŞGAL GÜNLERİ

4.1. SELANİK'İN İŞGALİNDEN SONRA OKULUN DURUMU	68
4.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİ MÜDÜRÜ YUSUF SADIK BEY'İN OKULA HİZMETLERİNDEN DOLAYI TALTİF EDİLMESİ.....	78
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	84
EKLER.....	88
ÖZGEÇMİŞ.....	99

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın başlarından itibaren yoğunluk kazanan sanayileşme çabaları, yeni gelişen sanayi kollarında çalışacak kalifiye eleman yetiştirilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu durum, kuruluştan 19. yüzyılın ortalarına kadar Ahi teşkilatı ve lonca kurumu tarafından usta-çırak ilişkisi içerisinde yürütülen mesleki eğitim anlayışının değişmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda, ülkede gelişmeye başlayan modern sanayi şartlarına kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla sanayi okulları açılmaya başlanmıştır. Bu okulların ilk örneği de 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te kurulan ıslahhane olmuştur. Bu girişimin başarılı sonuçlar vermesi üzerine kısa sürede önce Balkanlar ve Anadolu'da olmak üzere birçok ıslahhane açılarak bu kurumlar hızla ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Islahhaneler ilerleyen yıllarda daha da gelişerek sanayi mekteplerine dönüşmüştür. Çalışmamızın konusu olan Selanik Sanayi Mektebi de başlangıçta ıslahhane olarak açılmış, daha sonra sanayi mektebine dönüşmüş bir mesleki eğitim kurumudur. Bu çalışmada Selanik Sanayi Mektebi'nin kuruluşu, gelişimi, eğitim faaliyetleri ve Selanik'in işgali sonrasında okulun durumu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Islahhane, Sanayi Mektebi, Selanik

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, industrialization efforts, which have been intensified since the beginning of the 19 th century, brought with the necessity of training qualified personel to work in newly developing industrial branches. This situation has led to a change in the concept of vocational training carried out by master-apprentice relations within the Ahi organization and guild (lonca) establishment from foundation to the mid-19 th century. As a result of this industrial schools have been started to train qualified personel in the modern industrial conditions that started to develop in the country. The first example of these schools was the correctional facility (ıslahhane) established in Nis in 1863 by Mithat Pasha. As soon as this initiative was successful, many correctional facilities were opened in the Balkans and Anatolia. Later, these institutions rapidly spread throughout the country. In the following years, the correctional facilities evolved into industrial municipalities. The Selanik School of Industry, which was the subject of our work, was a vocational education institution was initially opened as a correctional facility and then turned into an industrial school. In this study, the establishment, development, educational activities of the The Selanik School of Industry and the situation of the school after the occupation of Thessaloniki were tried to be examined.

Key Words: Correctional Facility, Industry School, Selanik

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Odası
a.g.t.	Adı geçen tez
BEO.	Babıali Evrak Odası
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
D.T.C.F.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DH.İ.UM	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumi Evrakı
DH.İ.UMVM.	Dahiliye Nezareti Umum-i Mahalliye ve Vilayet Müdüriyeti Evrakı
DH.İD.	Dahiliye Nezareti İdare Evrakı
DH.KMS.	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı
DH.MKT.	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı
H.	Hicri
İ.ML.	İrade Maliye Evrakı
İ.RSM.	İrade Rusumat Evrakı
MF.MKT.	Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı
s.	Sayfa
S.	Sayı
ŞD.	Şura-yı Devlet Evrakı
TFR.İ.AS.	Teftişat-ı Rumeli Jandarma, Müşiriyet, Kumandanlık Evrakı
TFR.İ.M.	Teftişat-ı Rumeli Mütferrik Evrakı
TFR.İ.ŞKT.	Teftişat-ı Rumeli Arzuhaller
TTK.	Türk Tarih Kurumu
ZB.	Zabtiye Nezareti Evrakı

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1:	26
Tablo 1.2:	29
Tablo 1.3:	29
Tablo 2.1:	31
Tablo 3.1:	46
Tablo 3.2:	48
Tablo 3.3:	49
Tablo 3.4:	56
Tablo 3.5:	58

ÖNSÖZ

Batı tarzı modernleşmenin sivil okullara yansması ilk olarak 19. yüzyıl başlarında II. Mahmut döneminde olmuştur. Onu takip eden Tanzimat döneminde bu çabalar daha yoğunlaşmış ve II. Abdülhamid döneminde ise artık modern sivil okulların ülke genelinde yaygınlaşması büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

Çalışmamıza konu olan Selanik Sanayi Mektebi'nin kurulması da Osmanlı Devleti'nde sivil eğitimde modernleşme çabalarının bir sonucudur. Osmanlı'nın klasik dönemlerinden 19. yüzyılın ortalarına kadar önce ahilik sonra da lonca teşkilatı tarafından usta-çırak ilişkisine dayalı olarak devam ettirilen meslek eğitimi anlayışının gelişen sanayinin şartlarına ayak uyduramadığı ve gelişen sanayinin ihtiyaç duyduğu kalifiye elemanların yetiştirilmesi konusunda yetersiz kaldığının görülmesi üzerine modern tarzda dönüştürülmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu amaç doğrultusunda bir sanayi mektebinin kurulmasına yönelik ilk teşebbüs 1848'de Zeytinburnu'nda bir fabrika yanında meslek okulu açma girişimi ile olmuşsa da bu girişim başarılı olamamıştır. Bu girişimden sonra batıdaki örnekleri göz önünde bulundurularak öğrencilere gelişen sanayi koşullarına uygun olarak eğitim verecek gerçek manada kurumsal bir meslek okulunun açılması kararlaştırılmış ve bunun için gerekli planlamalar yapılmıştır. Ancak devletin içerisinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartlar, çeşitli bürokratik engeller ve sürecin yavaş işlemesi gibi nedenlerden dolayı bu okul uzun süre açılmamış, ancak 1868 yılında İstanbul'da faaliyete geçebilmiştir.

Dersaadet Sanayi Mektebi olarak isimlendirilen bu okulun devlet tarafından açılma sürecinin uzadığı dönemlerde ise bazı vilayetlerde yerel yöneticilerin öncülüğünde sanayi mekteplerinin ilk örnekleri olarak kabul edilen ıslahhaneler kurularak faaliyete geçmişlerdi. Bunların ilk örneği Mithat Paşa tarafında Niş valiliği görevinde bulunduğu sırada 1863 yılında Niş'te açılan ıslahhane idi. Bu ıslahhane, sanayi mektebinin kurulması için daha önceden bu konu ile ilgili olarak komisyonların hazırladıkları planlar esas alınarak kurulmuş bir müessese olmasına rağmen yapısı itibari ile devlet tarafından kurulması düşünülen meslek okulundan farklılık arz ediyordu. Bu okul devlet tarafından sağlanan düzenli ve devamlı bir gelir kaynağı olmayan, halkın yardım ve bağışlarıyla ve yerel yönetimin çabalarıyla kurulmuş, bu

kısıtlı imkanlarla devamlılığını sağlamaya çalışan bir kurum niteliğinde idi. Bu ıslahhaneye bölgede bulunan kimsesiz, fakir çocuklar alınıp hem barınma ihtiyaçları sağlanarak dışarıda başıboş perişan olmaları engellenmiş oluyor hem de bu çocuklara okuma-yazma gibi temel ilkokul eğitimiyle beraber ıslahhaneye ait atölyelerde bir meslek üzerine eğitim verilerek onların kalifiye elemanlar olarak topluma kazandırılmaları sağlanmaya çalışılıyordu. İslahhanenin üstlendiği bu örnek sosyal sorumluluk görevi hem halkın takdirini kazanarak okula yüksek miktarları bulan maddi yardımların yapılmasını hem de devletin bu girişime olumlu yaklaşarak bu okulların farklı bölgelerde de kurulmalarını teşvik etmesine olanak sağlamıştır. Bunun üzerine kısa süre sonra 1865 yılından itibaren Sofya ve Rusçuk'ta yine Mithat Paşa tarafından birer ıslahhane daha açılmış ve ilerleyen yıllarda da kısa zaman içerisinde ıslahhaneler en uzak bölgeler de dahil olmak üzere ülke genelinde hızla yaygınlaşmıştır.

Selanik Sanayi Mektebi de bu süreçte, 1874 yılında yine Mithat Paşa tarafından üç ay gibi kısa süren Selanik valiliği sırasında ıslahhane olarak kurulmuştur. Selanik ıslahhanesi kuruluşunu takip eden süreç içerisinde öncelikle halkın ve sürekli olmasa da zaman zaman devletin de desteğiyle hızla gelişmiş ve bölge için önemli bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Bu çalışmamızda Selanik Sanayi Mektebi'nin kuruluşu, gelişimi, eğitim faaliyetleri ve Balkan Savaşları sırasında Selanik'in elden çıkması sonucunda yaşadığı sıkıntıları ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri, bu konularda yazılmış eserler, yayınlar aracılığı ile incelemeye çalıştık.

Öncelikle beni bu çalışmaya yönlendiren ve çalışmalarımnda rehberlik eden tez danışman hocam Doç. Dr. Fatih Demirel'e teşekkür ediyorum. Aynı zamanda tezin hazırlanmasındaki katkıları nedeniyle TÜBİTAK'a, yoğunluklarına rağmen çalışmalarımnda yardımlarını ve desteklerini benden esirgemeyen değerli arkadaşlarım Yard. Doç. Dr. Ali İrfan Kaya, Yard. Doç. Dr. İlhan Gök, Dr. Ersin Kırcı'ya ve aileme teşekkürü borç bilirim.

İsmail Cahit DÜZGÜN
Artvin-2018

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında mesleki eğitim, Selçuklu döneminden devralınarak devam ettirilen ahilik kurumu tarafından yürütülmekte idi. Ahilik, ilk olarak Selçuklular döneminde ortaya çıkmış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da faaliyetine devam etmiş önemli bir yaygın eğitim kurumudur.¹

Ahilik, kuralları İslami prensipler esas alınarak belirlenen ve üretim faaliyetleriyle meşgul olan esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan, onların mesleki alanda eğitilmelerinin sağlanması yanında mesleklerini dürüstlikle ve özenle yapmaları ve aralarında dayanışma sağlanması amacına yönelik de faaliyet gösteren bir mesleki eğitim kurumu. Ahilikte meslek eğitimi, ailesi tarafından 8-10 yaşlarında bir iş yerine meslek öğrenmesi amacıyla verilen ve çırak olarak adlandırılan öğrencilere kalfa ve ustalar tarafından dükkanlarda iş başında uygulamalı olarak verilirdi. Bu eğitim döneminde çocuğun iâşesi de ustası tarafından karşılanır ve aynı zamanda çocuğa meslek eğitimi yanında genel ahlak kuralları ve iş ahlakı da öğretilmeye çalışılırdı. Ahilikte meslek eğitimi, ilk iki yılı mesleği tanıma amacına yönelik olarak yamaklık, daha sonra seçilen mesleğin özelliğine göre değişebilen ve 20 yıla kadar çıkan çıraklık, bundan sonra 3 yıla kadar süren kalfalık ve en sonunda da ustalık aşamalarından oluşurdu. Ahilikte bunun dışında hem eğitim aşamasında olan çıraklara hem de birliğe bağlı esnafa kuruma bağlı tekke ve zaviye gibi toplantı yerlerinde ahlaki eğitim de verilirdi. Buralarda muallim ahi veya pir olarak adlandırılan hocalar tarafından dinin esasları, okuma, yazma, insanlık terbiyesi, temizlik, ocağın düzeni ve geleneği, ocak kuralları gibi uyması gereken kuralların yanında yalan konuşmak, emanete hıyanet etmek, haset, kin gütmek, büyüklenmek gibi uzak durmaları, yapmamaları gereken ahlaki davranışlar da öğretilirdi. Ahi birliklerinin başkanları şeyh veya pir olarak adlandırılır ve üyeleri tarafından kendi aralarından seçilirdi² ve bu birliklere sadece Müslüman esnaf üye olabilirdi.³

Ahilik birliklerinde aynı zamanda üyelere silah kullanımı da öğretilir ve beden eğitimi de yaptırılırdı. Ahi birlikleri bu özellikleri ile mesleki eğitim yanında askeri, dini ve ahlaki alanlarda da eğitim ve öğretim hizmeti vermekteydi. Bütün bu eğitimin amacı

---

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000-MS 2010*, 17. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2010, s.52.

² Akyüz, *a.g.e.*, s. 52-53.

³ Mehmet Ali Yıldırım, *Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926*, 1. Baskı, Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 1-2.

ise, çırak olarak ustanın himayesi ve kontrolü altına giren çocuğu mesleğe ve hayata hazırlamak, kişilik olarak da olgunlaştırarak davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen, çevresine uyum sağlayan ve ahlaki yönüyle de gelişmiş insan yetiştirmektir. Bu özellikleri ile ahi birlikleri kuruldukları dönemden, 13. yüzyıldan itibaren Türk toplumunun sosyal yaşantısını düzenleyici bir rol üstlenerek, halkı eğitmek, üretici-tüketici ilişkilerini düzenlemek ve hatta devletin askeri gücüne katkıda bulunmak gibi önemli görevleri de yerine getirmişlerdir.⁴

Ahilik aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. İlk sultanlar ve devlet adamlarının ahi ileri gelenleri ve önderleri ile sıkı ilişkileri vardı. Osman Gazi'nin kayın pederi Şeyh Edebalı ve silah arkadaşlarından birçoğu, hatta oğlu Alaettin Paşa ahi idiler.⁵ Bu durum Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ahi teşkilatının devlet yönetimi içerisinde etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bunun yanında devlet ahi teşkilatı aracılığı ile taşrada faaliyet gösteren esnaf ve tüccarlar üzerinde de kontrol sağlayabiliyordu. Ayrıca ahi birlikleri yürüttükleri üretim ve ticari faaliyetleri ile hem halkın ihtiyaçlarını karşılayarak sosyal düzenin huzur içerisinde devam etmesinde önemli bir rol üstleniyor hem de vergi vererek hazine gelirlerine önemli bir katkı sağlıyorlardı.⁶

Ahi birlikleri Osmanlı'nın kuruluş yıllarında bir nevi özerk kurum olarak faaliyet göstermişler, devletin merkezi otoritesi güçlendikçe ise yalnızca sosyal ve ekonomik fonksiyonları ön plana çıkan, yarı bağımlı kurumlar haline gelmişlerdir.⁷ 16. yüzyılda ise ahilik teşkilatı merkezi otoritenin etkisi altında zayıflamış, bu yıllardan sonra yerini zamanla lonca teşkilatına bırakmaya başlamıştır. Ahi geleneklerine dayalı bir tarzda oluşturulmuş olan Lonca teşkilatları da üretim ve ticaret konusunda ahi birliklerine benzer bir görev üstlenmişlerdir.⁸ Ahilikten farklı olarak loncalara, bir bölgede aynı zanaat dalında çalışan Müslüman esnafın yanında gayrimüslim esnaftan kişilerde üye olabiliyorlardı.⁹ Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde Müslümanların yanı sıra

⁴ Tayyip Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.XV, s. 61-62.

⁵ Akyüz, a.g.e., s. 52-53.

⁶ Ayşin Şişman, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1/1, 2008, s. 28.

⁷ Duman, a.g.m., s. 61.

⁸ Ayşin Şişman, a.g.m., s. 28.

⁹ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 1/3 Spring 2008, s. 360.

azınlıklarda lonca kurabiliyorlardı.¹⁰ Osmanlı Devleti'nde iş hayatını düzenleyen kurallar bu loncalar tarafından belirleniyor ve bu kuralların uygulanması da yine loncalar tarafından takip ediliyordu. Her loncanın, ürettikleri ürünlerin fiyatını, kalitesini, standartlarını belirleyen katı kuralları vardı ve bu kuralların dışına çıkmak kesinlikle yasaktı.¹¹ Bu kuralların uygulanmasının kontrolü, ahi teşkilatlarında olduğu gibi lonca üyelerinin kendi aralarından seçilen ve kethüda veya yiğit başı denilen başkanları aracılığı ile yapılıyordu. Bunların yanında loncalarda meslek eğitimi de veriliyor, küçük yaşta, 9-10 yaşlarında çırak olarak bir ustanın yanında işe başlayan çocuk iş başında gördüğü eğitim sonucunda önce kalfa sonra da usta oluyordu. Bu kişinin kalfalık ve ustalık düzeyinde yeterliliğe sahip olup olmadığı ise yine lonca tarafından yapılan uygulama sınavı ile belirleniyordu. Çıraklık eğitiminden geçmeyen bir kişi kalfa ve usta olamaz ve herhangi bir meslek icra edemezdi.¹² Bu özellikleri ile loncalar 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı'da sanayi alanında üretim faaliyetlerini düzenleyen ve meslek eğitimi faaliyetinden sorumlu olan kurumlar olarak önemlerini korumuşlardır. Bu dönemden sonra ise kendi kontrolleri altındaki küçük el tezgahlarının, Osmanlı pazarlarını istila eden Avrupa'nın fabrikalarda üretilen sanayi ürünleri karşısında rekabet edemeyerek yavaş yavaş kapanmaya başlamaları üzerine lonca birlikleri de etkinliklerini kaybetmiş ve zamanla ortadan kalkmışlardır. Bunun üzerine loncalar meslek eğitimi konusunda yerlerini batı örnek alınarak oluşturulmaya çalışılan yeni mesleki eğitim kurumlarına bırakmışlardır.¹³

Osmanlı Devleti'nin teknik anlamda batının gerisinde kaldığını görmesi ve bunu kabul etmesi 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın ilk dönemlerine rastlar. Bu düşüncenin oluşmasında, Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması sonrasındaki ve 18. yüzyıl başlarında girdiği savaşların birçoğunda rakipleri karşısında yenilgiye uğraması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti bu savaşlar sonunda imzalanan Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile batıda büyük toprak kayıpları yaşamış ve aynı zamanda prestij kaybına uğramıştır. Bu olumsuz gelişmeler Osmanlı Devleti'nin bilim, teknoloji, askerlik gibi birçok alanda Avrupa'nın gerisinde kaldığını fark etmesini sağlayarak Osmanlı yöneticilerini bu sorunun giderilmesine yönelik tedbirler almaya ve Avrupa'daki

¹⁰ Duman, a.g.m., s. 61.

¹¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 714.

¹² Ayşin Şişman, a.g.m., s. 29.

¹³ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 714.

gelişmeleri takip etmeye mecbur etmiştir.¹⁴ Bunun sonucunda da tarihimizde Lale Devri olarak adlandırılarak ilk kez batıdaki siyaset, kültür ve teknoloji alanındaki gelişmelerin takip edilmeye başlandığı ve bu amaçla önemli batı başkentlerine ilk kez geçici elçilerin gönderildiği bir dönem başlamıştır. Bu sebeple Lale Devri Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan ilk penceresi olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin ilk ve önemli adımı olarak Lale Devri'nde 1727'de matbaanın açılması kabul edilebiliriz. Ancak bu dönem matbaanın Osmanlı Müslümanları tarafından da kullanılmaya başlanması ve batı ve doğu medeniyetlerine ait birçok eserin dilimize tercüme edilmesi gibi önemli kültürel gelişmelere sahne olmuşsa da kısa sürmüştür.¹⁶

Lale Devri'nden sonraki modernleşme hareketleri ise daha çok askeri alanda yoğunlaşmıştır. Bu süreçte ilk düşünülen çözümden itibaren orduda, batıda gelişen askeri teknolojiye uygun yeni düzenlemeler yapmak olmuştur. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılmaya çalışılan batı tarzı ilk reform hareketleri de askeri alanda gerçekleştirilmiştir. Avrupa orduları karşısında alınan yenilgilerden kurtulmanın ancak onların metot ve tekniklerinin kullanılması yolu ile mümkün olacağı düşüncesi¹⁷ doğrultusunda ilk kez batı tarzı askeri teknik okullar açılmaya başlanmış ve batılı askeri teknik uzmanlar istihdam edilerek bu okulların kuruluşları ve eğitim süreçlerinde de onlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.¹⁸ Bu okulların ilki 1734'te I. Mahmut döneminde Fransız asıllı Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa) tarafından açılan Hendeshane olmuştur.¹⁹ Bunu 1775 yılında, I. Abdülhamid döneminde açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun izlemiştir. Bu okulun açılmasında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilginin yanında bu savaş esnasında Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması üzerine donanmayı yeniden yapılandırma ihtiyacının ortaya çıkması etkili olmuştur. Bu okul yeniden kurulmaya çalışılan donanma için batı

¹⁴ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.I*, 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul 2008, s. 277.

¹⁵ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1),1997, s. 425.

¹⁶ Shaw, a.g.e., s. 288-289.

¹⁷ Shaw, a.g.e., s. 277.

¹⁸ Doğan, a.g.m., s. 426.

¹⁹ Doğan, a.g.m., s. 426; Hendeshane'nin kuruluşu Niyazi Berkes tarafından 1733 olarak verilmiştir. *...Humbaracı Ahmet Paşa (Comte de Bonneval) tarafından, Bosna'dan gelirken beraberinde getirdiği bir takım humbaracı askerini bostancı ocağından seçilmiş olanlara katarak 1733'te maaşlı bir humbaracı kıtası kuruldu ve bunlar için Üsküdar'da "Hendeshane" adı altında ilk askeri fen ve tatbikat okulu açıldı.*, Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 19. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 64.

tarzı teknikleri bilen askeri mühendisler yetiştirme amacıyla açılmıştır.²⁰ III. Selim döneminde ise kara ordusuna batı tarzı tekniklere göre eğitilmiş askeri mühendisler yetiştirmek amacıyla 1795 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun kurulmuştur.²¹ II. Mahmut döneminde de 1827 yılında açılan Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure, 1831 yılında kurulan bando takımının yabancı hocalarında gözetiminde geliştirilerek Mızıka-i Hümayun okulunun açılması ve 1834 yılında açılan Mekteb-i Fünun-ı Harbiye ve ile batı tarzı askeri teknik okulların kurulması süreci devam ettirilmiştir.²²

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde aynı zamanda batı kalkınmasının dinamikleri araştırılmaya başlanarak yapılacaklar konusunda atılacak adımların ve izlenecek programların belirlenmesi amacıyla Meclis-i Hassı Vükela, Meclis-i Ali-i Umumi, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali, Dar-ı Şura-yı Askeri gibi meclisler kurulmaya başlanmıştır. Bu meclislerle yönetim, hukuk, askerlik, sanayi, tarım, ticaret gibi batıdan geri kalındığı düşünülen devlet yönetiminin her alanında uygulama yönünde ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır. Batı emperyalizminin Osmanlı ekonomisi ve siyasal bütünlüğü üzerinde baskısını iyice arttırmaya başladığı 1830'lu yıllarda ise kurulan Karantina Meclisi, Meclis-i Ziraat ve Sanayi, Meclis-i Maadin, Meclis-i Umur-ı Nafia gibi meclislerle batı ile rekabet etme çabaları özellikle teknik ve uzmanlık gerektiren alanlarda daha da artarak yoğunluk kazanmıştır. Bu meclislerden yönetim, hukuk gibi alanlarla ilgili olanlarında daha çok yerli uzmanlar görevlendirilirken teknik konularla ilgili olan meclislerde ise yabancı uzmanlara ağırlık verilmekte idi. Batı ile rekabet amacıyla kurulan bu meclislerden biri olan Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin temel amacı ise, kalkınma konusunda Batı'ya üstünlük sağlayan şartların Osmanlı'da da oluşturulması idi. Meclis öncelikli olarak ülkenin tarım, ticaret ve sanayi alanındaki mevcut durumunu tespit etmiş, daha sonra bu alanların Osmanlı ülkesinde Batı ile rekabet edebilecek şekilde geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Meclis çalışmaları sonucunda sorunun sadece sanayi, tarım gibi kalkınmanın görünen

²⁰ Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, C.31, s.514; Mühendishane-i Bahri-i Hümayunu'un açılışı Bernard Lewis tarafından 1773 olarak verilmiştir. Bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 84.

²¹ Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Berri-i Hümayun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, C.31, s.518; Mühendishane-i Berri-i Hümayunu'un açılışı Bernard Lewis tarafından 1793 olarak verilmiştir. B.k.z. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 84.

²² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 85; Doğan, *a.g.m.*, s. 427; Adil Şen, "Osmanlı'dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları", *EKEV Akademi Dergisi*, S.57, 2013, s. 482.

alanlarının desteklenmesi yoluyla çözülemeyeceği, bunların yanında özellikle eğitim alanı olmak üzere bilim, sağlık, ve ulaşım alanlarının da hassasiyetle ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Meclisin adı 1938 yılı sonlarında Meclis-i Umur-ı Nafia olarak değiştirilmiştir ve 1839 yılından itibaren Ticaret Nezaretine bağlı olarak görev yapmıştır. Meclisin, 1838 yılında yayınlanan raporunda kalkınma programına öncelikle ülkedeki eğitimin modernleştirilmesiyle başlanacağı ifade edilerek tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesinin önündeki en önemli engelin eğitim ve bilim alanındaki gerilik olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda raporda, ülkedeki eğitim sisteminin bir an önce dağımlıktan, kontrolsüzlükten ve kalitesizlikten kurtarılması gerektiği ifade edilerek ilerleyen süreçte mesleki eğitim de dahil olmak üzere eğitimin her alanında modernleşmeye gidileceğinin işaretleri verilmiştir.²³

II. Mahmut döneminde askeri eğitimin modernleştirilmesi çabalarının yanında sivil eğitimde de modernleşme hareketlerine yönelik bazı girişimler olmuştur. Bu dönemde daha önceden ilkokul düzeyinde eğitim veren sıbyan mektepleri ile ilgili yeni düzenlemeler yapılarak İstanbul'da ilkokul zorunlu hale getirilmiştir. II. Mahmut tarafından Meclis-i Umur-ı Nafia'ya hazırlattırılan bu raporun uygulama alanındaki ilk yansıması 1839 yılında Mekatib-i Rüştîye Nezareti'nin kurulması oldu. Bu kurumun çalışmaları doğrultusunda eğitimin sıbyan-rüştiye-yüksek okul olarak üç kısımdan oluşması ve ilkokul üstü eğitim verecek olan rüştiyelerin Tıbbiye, Harbiye, Kara ve Deniz Mühendishanelerine öğrenci hazırlayan kurumlar niteliğinde olması kararlaştırılmıştır. Bu okulların açılması ile aynı zamanda devlet kadroları için memur yetiştirmek de amaçlanıyordu ve bu okullardan mezun olanların devlet memurluğuna alınmada tercih edilmeleri düşünülmüştü.²⁴ Kısa süre sonra rüştiye tarzı okulların ilk örnekleri olan Mekteb-i Maarif-i Adliye (1839) ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye (1839) açıldı. Ancak bu okullardan istenilen faydaların tam olarak sağlanamaması üzerine Sultan Abdülmecit döneminde rüştiyelerin yeniden yapılandırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1847 yılında İstanbul'da beş adet rüştiye okulu açılmıştır. Bu okulların kurulması ile üst eğitim kurumlarına öğrenci yetiştirmek amaçlanıyordu. İstanbul'da rüştiyelerin yaygınlaşması ve halk tarafından da rağbet

²³ Bekir Koç, "Osmanlı Devleti'nde Islahane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, Ankara Üniversitesi, 7 (2), Haziran, 2010, s. 200-203.

²⁴ Koç, a.g.m., s. 203.

görmesi üzerine 1856 yılından itibaren vilayetlerde de rüştiyeler açılmaya başlanmıştır.²⁵

Tanzimat döneminin ilerleyen yıllarında ise rüştiyelerle yüksek öğretim arasında, ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturacak eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Bu amaca yönelik ilk örnek 1868'de İstanbul'da açılan ve ilerleyen yıllarda açılacak idadilere de örnek teşkil eden Mekteb-i Sultani'dir. Bunu 1873 yılında yine İstanbul'da, yetim ve öksüz Müslüman çocukların okutulması için açılan Darüşşafaka takip etmiştir. Rüştiyelerle yükseköğretim arasında, ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturacak eğitim kurumlarının açılmasına yönelik en önemli ve ciddi adımı ise 1874 yılında önce İstanbul'da numune olarak açılıp, 1884 yılından itibaren II. Abdülhamit döneminde ülke genelinde yaygınlaşacak olan idadilerin açılması oluşturmuştur.²⁶

Öğrencilere meslek eğitimi verilerek o dönemde ülkede sanayi alanında ihtiyaç duyulan kalifiye eleman sıkıntısını giderme amacına yönelik olarak mesleki okul açma düşüncesi de Tanzimat döneminde sivil okullarda modernleşme sürecinde ortaya çıkmış bir fikirdir. Bu konu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

19. yüzyıl başlarında ağırlıklı olarak halen küçük el tezgahlarında devam eden Osmanlı üretimi, sanayi devrimi sonrasında fabrikalaşma süreci ile seri üretime geçmiş ve daha ucuz mal üretebilen batı sanayisi ile rekabet edebilecek durumda değildi. Aynı zamanda bu yıllarda Osmanlı Devleti tarafından, topraklarında yaşanan azınlık isyanları, Mısır sorunu gibi siyasi krizler karşısında batılı devletlerin siyasi alanda desteklerini sağlamak amacıyla onlarla çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalardan biri olan, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla ithal mallardan alınan gümrük vergilerinin düşürülerek Osmanlı topraklarında ticaret yapma konusunda yabancılara uygulanan kısıtlamaların İngiltere için büyük oranda kaldırılmasıyla ekonomik anlamda ciddi tavizler verilmiştir. Takip eden yıllarda ise diğer birçok Avrupa devleti ile de yine aynı siyasi kaygılar sebebiyle buna benzer antlaşmalar imzalanmıştır. Bunların yanında daha önceden kapütülasyonlarla birçok Avrupalı devlete verilen haklar da devam etmekteydi. Bütün bu olumsuz durumlar Osmanlı Devleti'nin kısa sürede sanayileşmiş batılı devletlerin açık pazarı haline gelmesine ve ekonomisinin dışa bağımlı bir hal almasına sebep

²⁵ Fatih Demirel, *Mekteb-i İdadi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 8.

²⁶ Demirel, *a.g.t.*, s. 9.

olmuştur.²⁷ Bunların yanında Osmanlı Devleti'nde iâşecilik olarak adlandırılan geleneksel ekonomi politikası doğrultusunda ithalatın teşvik ediliyor olmasının da bu durumun ortaya çıkması üzerinde hızlandırıcı etkisi olmuştur.²⁸

19. yüzyılda hız kazanmış olan batıdan kültür aktarımı sonucunda askeri ve sivil kesimlerin kıyafetlerinde batı modelinin kullanılmaya başlanması gibi kültürel nedenler de Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlılığının artması üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde İstanbul'un yanında ticaret sebebiyle batı ile ilişki içerisinde olan liman şehirleri başta olmak üzere Osmanlı ülkesinde batılı yaşam tarzının hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁹ Bütün bunların sonucunda da el emeği ile üretim yapan küçük Osmanlı esnafı çökmüş ve devletin vergi gelirleri azalmıştır. Bununla beraber savaşlar ve iç isyanlar nedeniyle zaten kötü durumda olan Osmanlı ekonomisi iyice çıkmaza girmiş ve dış borç almak zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuz etkenlerin sonucunda Osmanlı ekonomisi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nerede ise tamamen çökmüş, batıya bağımlı hale gelmiş ve en sonunda da iflas ederek 1881'de Duyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulması ile tamamen batılı devletlerin mali kontrolü altına girmiştir.³⁰

Tanzimat devri yöneticileri bu olumsuz durum karşısında ancak yerli sanayinin batının üretim teknik ve yöntemlerini alarak, küçük el tezgahları yerine fabrikalarda seri üretime geçmesi ile rekabet edilebileceğinin farkında idiler. Bunun için 1840'lı yıllardan itibaren devlet eliyle hızlı bir fabrikalaşma süreci başlatılmış ve İstanbul başta olmak üzere birçok ilde farklı alanlarda üretim yapan fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde özellikle İstanbul'da Zeytinburnu örneğinde olduğu gibi organize sanayi bölgeleri denebilecek tarzda büyük sanayi bölgeleri oluşturulmuştur.³¹ Ancak bu sanayileşme hamlesi sonucunda fabrikalarda kullanılan makinelerin Avrupa'dan alınması, ülke içerisinde bu makineleri kullanmayı bilen kalifiye elemanların

²⁷ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 713-714; Mustafa Kurt, Baki Çakır, Kemal Demir, "Türkiye'de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Geç Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, C.45, Özel S. 2016, s. 155-156; Rıfat Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Şubat 1984, s. 12; A.Zeki Memioğlu, "Tanzimat Devri Sanayi Krizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 2002, S.20, s. 208-211.

²⁸ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, 10. Basım, İstanbul, 2013, s. 58.

²⁹ Önsoy, a.g.m., s. 12; Donald Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), İstanbul 2011, s. 734.

³⁰ Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, C.II., İstanbul 2004, s. 887-890.

³¹ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 721.

olmamasından dolayı fabrikalarda görev alacak mühendis, usta ve işçilerin dahi Avrupa'dan istihdam edilmeleri gibi sorunlar sebebiyle istenilen neticeye ulaşamamıştır.³² Bunun sonucunda sanayi alanında büyük bir zaruret olan kalifiye eleman ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu sorunun giderilmesi için ihtiyaç duyulan kalifiye elemanların ülke içerisinde yetiştirilmesine yönelik çabalara girişilmiştir. Bunun için ilk önce fabrikalarda istihdam edilen yabancı ustaların, yanlarına verilen yerli elemanları eğitmeleri sağlanmaya çalışılmış ancak yabancı ustaların bu işe pek gönüllü olmamaları dolayısıyla istenilen sonuç alınamamıştır.³³ Daha sonra ise bu makineleri kullanabilen kalifiye eleman yetiştirebilmek için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Ancak bu uygulamanın da ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde sonuçlar vermemesi, bu sorunun ülke genelinde açılacak olan meslek okulları ile mümkün olabileceği düşüncesini önemli bir gereklilik olarak tekrar gündeme getirmiştir.³⁴

Bu sebeplere bağlı olarak Sultan Abdülmecid'in 1845 yılındaki Meclis-i Vela ziyareti, Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitimin modernleşmesi yönünde ilk ciddi adımların atılmasının sebebi olmuştur. Sultan bu ziyareti sırasında toplumun her alanda cehaletten kurtarılması gerektiğini belirterek ilim, fen ve sanayinin kaynağı olacak okulların kurulmasını ve bu okulların ülkenin uygun olan her yerinde açılmasını devlet adamlarından istemiştir. Bunun üzerine modern bir mesleki eğitim kurumu açma yönünde ilk adımlar atılmış ve ilk olarak yerli sanayiye kaliteli ve bol miktarda hammadde üretilmesini sağlayabilmek için gerekli olan teknik eğitimin verilmesi amacıyla 1847 yılında Ziraat Mektebi açılmıştır.³⁵

Ziraat Mektebi'nin açılmasından bir yıl sonra, 1848 yılında da ilk sanayi mektebi açma girişiminde bulunulmuştur. Bu amaç doğrultusunda, fabrika merkezine dönüşmüş olan Zeytinburnu'nda sanayi alanında çalışacak kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla bir de sanayi mektebi kurulmuştur. Bu okulda matematik, kimya, jeoloji, madencilik, resim, nafia mühendisliği gibi derslerin okutulması planlanmasına rağmen okul mezun veremeden kapanmış ve bu girişim de başarılı olamamıştır.³⁶

³² Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 770-771.

³³ Clark, a.g.m., s. 769.

³⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 5-6.

³⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 7-8.

³⁶ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 722.

19. yüzyıl başlarından itibaren artık Osmanlı üretici esnafının çağın gereklerine uygun olan yeterli bilgi ve teknikten yoksun olduğu, bundan dolayı çoğu sanayi ürününün Avrupa'dan ithal edildiği veya Avrupa'dan gelen ustalar tarafından Osmanlı topraklarında imal edildiği görülüyordu.³⁷ Bu durumda eğer gerekli tedbirler alınmazsa Osmanlı esnafının Avrupa üretimiyle rekabet etmesinin mümkün olmayacağı ve hatta Osmanlı topraklarında imali kolay olan sermaye gerektirmeyen ürünlerin üretiminin dahi Avrupalıların eline geçeceği anlaşıyordu.³⁸ Bu sebepten dolayı sanayi alanında kalifiye eleman ihtiyacının ciddi anlamda hissedilmeye devam ettiği daha sonraki yıllarda da, başarısız olan bu ilk denemeden sonra, sanayi mektebi açma girişimleri devam etmiştir. İlerleyen yıllarda sanayi mektebinin açılmasının, yoğun ihtiyaçtan dolayı artık daha fazla ertelenemeyeceği görülerek bu amaç doğrultusundaki çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Bunun için 1850 yılında Bükreş'te Mösyö Manu'ya, Mekteb-i Hiref ve Sanayi adıyla bir meslek okulu kurulması konusunda rapor hazırlatıldıysa da okulun açılması konusunda fiili bir girişimde bulunulamamıştır.³⁹ Bundan sonraki bir diğer girişim 1862 yılında gerçekleştirilerek öncelikle sanayi mektebi açılması için gerekli değerlendirmelerin yapılması amacıyla alanla ilgili yerli ve yabancı uzmanlardan oluşan bir komisyon kurulmuştur.⁴⁰ Komisyonun konuyla ilgili bir rapor hazırlayarak 1863 yılının başlarında padişaha sunması ve raporun padişah tarafından onaylanmasına rağmen okulun açılması için gerekli girişimlerde yine bulunulamamıştır. Bu rapora göre "İslah-ı Sanayi Mektebi" adıyla bir teknik okul kurularak batıdaki yeni üretim yöntem ve teknolojileri konusunda uzman kalifiye eleman yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Açılması planlanan okulun öğrencileri arasında fakir ve kimsesiz çocukların da bulunması, demircilik, ahşap işleciliği, terzilik, kunduracılık gibi bölümlerin yer alması düşünülmüştü.⁴¹ Ancak, yapılan planlamalara rağmen o yıllarda bir sanayi mektebi açılmasa da hazırlanan bu rapor ilerde açılacak olan ıslahhaneler ve İstanbul Sanayi Mektebi'nin nizamnamesine temel teşkil etmesi bakımından önemlidir.⁴²

---

³⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 5.

³⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 21.

³⁹ Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 168.

⁴⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 13.

⁴¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 18.

⁴² Koç, *a.g.m.*, s. 209.

1863 yılında Sergi-i Umumi-i Osmani adıyla İstanbul'da açılan uluslararası sanat sergisi Türk sanayisinin Avrupa sanayisi karşısında ne kadar geri kaldığının görülmesine ve bu hali ile Avrupa sanayisi ile rekabet etmesinin mümkün olmadığını anlaşılmasını yeniden gözler önüne sermiştir. Bu durum sanayi alanında yeni düzenlemeler yapma ve uzun zamandır açılması planlanan ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen sanayi mektebinin açma konusundaki girişimlerin yeniden hız kazanmasına sebep olmuştur.⁴³ Bunun üzerine Osmanlı sanayisinin Avrupa sanayisi karşısında geri kalmışlığına bir çözüm bulmak isteyen devlet yetkililerinin talimatları doğrultusunda ülkedeki sanayileşme faaliyetlerinin planlanması ve programlı bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla bu işlerden sorumlu olmak üzere 1864 yılında bir Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun çalışmaları doğrultusunda 1860'lı yıllarda sanayileşme alanında yeni yöntemler uygulanmaya çalışıldı. Bunlardan en önemlilerinden biri artık sanayileşme hamlesinin devlet eliyle değil de özel sektör tarafından yürütülmesi fikri idi. Bu amaç doğrultusunda komisyon öncelikle, ülke içerisinde faaliyet gösteren ve durumu her geçen gün kötüye giden küçük esnafı batıdaki örnekleri gibi birleştirip şirketler haline gelmelerini sağlayarak böylece rekabet güçlerini arttırmaya yönelik çalışmaları gündemine aldı.⁴⁴ Komisyonun görevleri arasında her sanat dalı için gerekli okulları açarak kalifiye eleman yetiştirmek de vardı.⁴⁵

Bu komisyonun çalışmaları doğrultusunda İstanbul'da sanayi mektebi açma konusundaki bir diğer girişim 1866 yılında gerçekleştirildiyse de okulun açılması yine mümkün olmadı. Sanayi mektebi yerine daha az masrafla, teknik alanlarda istihdam edilecek mühendis yetiştirmek amacıyla bir Mülkiye Mühendis Mektebi'nin açılması uygun bulundu. Birçok kere teşebbüs edilmesine rağmen bir sanayi mektebinin açılmamasının temel nedeni ülkenin ekonomisinin içerisinde bulunduğu olumsuz şartlardı. Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı ekonomisi giderek bozulmuş, birinci dereceden önem arz eden ihtiyaçlar dışında her türlü harcama durdurulmuştu. Bir diğer sebep ise sanayi mektebi uygulamalı meslek eğitimi de vereceğinden dolayı gerekli atölye, imalathane gibi bölümlerin kurulması, bölümlerle ilgili makineler gibi çoğu yurt dışından getirilmesi mecburi olan malzemelerin alınmasının okulun kuruluşu

⁴³ Yaşar Semiz, Recai Kuş, "Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim: İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2004 (15), s. 277-278.

⁴⁴ Önsoy, a.g.m., s. 11.

⁴⁵ Semiz, Kuş, a.g.m., s. 277-278.

için gerekli olan masrafları arttırması idi. Bu yönü ile okul teorik olarak eğitim yapan bir okulun açılmasından daha pahalıya mal oluyordu. Buda devletin ekonomisinin hayli sıkıntılı olduğu bir dönemde okulun açılmasının devamlı ertelenmesine ve gecikmesine neden olan en önemli sebeplerden biri olarak gözükmektedir.⁴⁶

Osmanlı Devleti'nde sanayi mektebi açma yönündeki girişimler acil ihtiyaç olmasına rağmen bir türlü faaliyete geçirilemezken meslek eğitimine yönelik ilk ciddi girişim Niş valiliği görevinde bulunduğu sırada Mithat Paşa'dan geldi. Mithat Paşa 1861 yılında bölgedeki ayrılıkçı hareketleri ve isyanları engellemek, devletle halkı barıştırmak ve mevcut sorunlara çözümler üretmek amacıyla Niş valiliği görevine getirilmişti. Bölgede, öncelikle isyanların yatıştırılması ve güvenliğin sağlanması yönünde tedbirler alarak işe başlayan Mithat Paşa daha sonra halkın devletle barıştırılmasını sağlayacak sosyal projelere de ağırlık verdi. Bunların en önemlilerinden birisi de 1863 yılında Niş'te kurduğu İslahhane ile uygulamaya geçirdiği projedir. Kurulan bu ıslahhaneye bölgedeki fakir, kimsesiz, yetim ve öksüz çocuklar Müslim ve gayrimüslim olmalarına bakılmaksızın kaydedilmişlerdir. Böylece hem insani bir görev olan kimsesizlerin korunması sorumluluğu yerine getiriliyor hem de Osmanlıcılık düşüncesi çerçevesinde Müslim ve Gayrimüslim ahali arasındaki ayrılıkların engellenmesi yönünde önemli bir adım atılmış oluyordu.⁴⁷

Böylece ıslahhanenin kurulmasıyla hem bölgedeki birçok kimsesiz çocuğun koruma altına alınarak sokaklarda başı boş gezerek perişan olmaları, suça bulaşmaları engellenmeye çalışılıyor hem de burada çocuklara temel dini-ahlaki eğitimin yanında okuma-yazma da öğretilmesi suretiyle onların cahil kalmaları engellenerek topluma eğitilmiş birer birey olarak kazandırılmaları sağlanmış oluyordu. Aynı zamanda ıslahhanede çocuklara mesleki eğitim de verilerek onların üretim alanında devletin ihtiyaç duyduğu, gelişen yeni sanayi ve üretim tekniklerini bilen kalifiye elemanlar olarak yetiştirilerek topluma kazandırılmalarının sağlanması amaçlanıyordu.⁴⁸

İslahhanelerin kuruluşunda yukarıdaki nedenlerin yanında kuruldukları bölgelerde bulunan ordu birliklerinin diğer devlet kurumlarının ihtiyaçlarının karşılanması amacının da etkisi büyüktür. Irak bölgesinde kurulan ıslahhaneleri bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Irak bölgesinde olduğu gibi batı tarzı üretim ve tüketim

⁴⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁴⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁴⁸ Koç, *a.g.m.*, s. 210; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 33.

alışkanlıklarının henüz yaygınlaşmadığı, geleneksel üretim ve tüketim tarzlarının devam ettiği bölgelerde bulunan sanayi mekteplerinin en önemli muhatapları o bölgelerde bulunan ordu birlikleri ve diğer devlet daireleri olmuştur. Bu bölgelerdeki sanayi mekteplerinin üretim faaliyetleri daha çok askeri ihtiyaçları karşılamaya yönelik alanlarda yoğunlaşmıştır. Örneğin Musul Sanayi Mektebi'nin mesleki eğitim faaliyetlerinin demircilik, tornacılık ve tesviyecilik üzerine yoğunlaşması bu okulun daha çok o bölgede bulunan 6. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yaptığını göstermektedir. Aynı zamanda 19. yüzyılın son dönemlerinde dünyanın içinde bulunduğu karışık siyasi durumu sebebi ile I. Dünya Savaşı'na giden sürecin yaşandığı yıllarda Osmanlı Devleti'nde mevcut olan sanayi mekteplerinin çoğu artan askeri ihtiyaçlara yönelik üretim faaliyetleri yürütmekteydi. 1870 yılında kurulan ve kısa bir süre sonra kapanan Kerkük İslahhanesinin de I. Dünya savaşı sırasında 1916 senesinde yeniden açılması ve okulda tesviyecilik, tornacılık ve demircilik alanlarında meslek eğitimi verilmesi bu okulun savaş sırasında bölgede bulunan ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak açıldığını göstermektedir.⁴⁹

Niş İslahhanesinin açılmasını, yine Mithat Paşa tarafından 1865 yılından itibaren Rusçuk ve Sofya ıslahhanelerinin açılması takip etti. Bu okullar 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Niş, Vidin, ve Silistre vilayetlerinin birleştirilmesi sonucunda oluşturulan Tuna Vilayeti valiliğine atanan Mithat Paşa tarafından burada görevli olduğu sırada açılmıştır. Böylece ıslahhaneler ülke genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Rusçuk ve Sofya ıslahhanelerine daha çok Rus işgalinden kaçarak bölgeye gelmiş olan Tatar ve Çerkes göçmenlerinin kimsesiz ve yetim çocukları kabul edilerek onlara barınma ve eğitim imkanı sunulmuştur.⁵⁰ İslahhanelerin ilk örneklerini teşkil eden bu kurumlardan ve faaliyetlerinden bölgede çıkarılan Tuna Gazetesi ve Takvim-i Vekayi'de de bahsedilmesi halkın bu kurumlardan haberdar olup ilgi ve takdirlerini çekmesini sağladığı gibi devlet tarafından da bu kurumların başka yerlerde de açılmalarına destek verilmesini sağlamıştır. Bunun üzerine kısa süre içerisinde, Niş'te ilk ıslahhanenin açıldığı 1863 yılından Tanzimat döneminin sonuna kadar birçok yerde ıslahhaneler açılarak ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Bursa, Edirne, Kastamonu, Halep, Sivas, İskodra, İzmir, Aydın, Selanik, Erzurum, Bosna, Trabzon, Diyarbakır, Bağdat,

⁴⁹ Burcu Kurt, "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri", *History Studies*, Volume 5 Issue 3, May 2013, s. 169-170.

⁵⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 25-26.

Şam, Trablusgarp, Üsküp, Prizren ve Rusçuk ile Bosna Kız İslahhaneleri bunlara örnektir.⁵¹ Başlangıçta yetimhane şeklinde kimsesiz çocukların barındığı bir kurum görüntüsü veren bu okullara daha sonra adi asayiş suçları, hırsızlık hatta cinayet suçları işleyen çocukların da alınması bu kurumların daha çok ıslahhane ismiyle adlandırılmalarına sebep olmuştur.⁵² Bu okullar bazı yerlerde “İslahhane Dairesi”, “Sanayi-Hane”, “Mekteb-i Ulum-ı Sanayi” olarak da isimlendirilmişlerdir.⁵³

İslahhaneler kimsesiz çocuklara barınma imkanı sağlaması yönüyle halk tarafından büyük takdir ve ilgi görmüşlerdir. Gerçekleştirdikleri olumlu faaliyetler ve sağladıkları faydalar sebebi ile bu okullara yardım yapılmasının devlet tarafından da teşvik edilmesi sonucunda halkın bağışları ve yerel yönetimlerin de destekleriyle ıslahhanelerin gelirleri kısa sürede önemli miktarlara ulaşmıştır. Bununla birlikte bu kurumlarda barınan ve eğitim gören çocukların sayısı da hızla artmıştır. Örneğin 50 civarında çocukla faaliyete başlayan Niş İslahhanesinin mevcudu ilerleyen zamanlarda 150-200 arasında öğrenciye kadar çıkarken yıllık geliri de 200.000 kuruşa ulaşmıştır.⁵⁴ Ülke genelinde yaygınlaşan ıslahhaneler devlet tarafından değil de yerel yönetimlerin özel çabaları ve halkın yardımları ile oluşturulmuş kendi imkanlarıyla faaliyetlerine devam etmeye çalışan kurumlar olmaları sebebiyle Maarif Nezaretine bağlı değillerdi. Bundan dolayı 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde ıslahhaneler hakkında bir hüküm yer almamıştır.⁵⁵ Aynı zamanda devlet tarafından hazırlanmış bir plan dahilinde ortaya çıkmış kurumlar olmadıklarından dolayı belli bir standarda da sahip değillerdi. Faaliyetleri daha çok yerel yönetimler tarafından şekillendirilmişti ve idareleri de vilayet yönetimlerine bağlı idi. Orman, Ma’adin ve Ziraat Nezareti ise bu okulları yalnızca denetleme hakkına sahipti.⁵⁶

Kuruldukları ilk dönemlerde ıslahhanelerin yönetimlerini oluşturan görevlilerin sayıları ve sorumlulukları okullara göre farklılıklar gösterse de ıslahhaneler genellikle bir müdür, müdürün yanında katip, sandık emini gibi görevlilerden oluşan bir komisyonla idare edilmekteydiler.⁵⁷ Böylece İslahhaneler önce Mithat Paşa’nın Niş, Rusçuk ve Sofya’da açtığı ıslahhaneler örnek alınarak kurulmuş ve yönetilmişler, 1871

⁵¹ Aysin Şişman, a.g.m., s. 32.

⁵² Yıldırım, a.g.e., s. 23-24.

⁵³ Aysin Şişman, a.g.m., s. 32.

⁵⁴ Aysin Şişman, a.g.m., s. 32; Yıldırım, a.g.e., s. 26.

⁵⁵ Aysin Şişman, a.g.m., s. 33.

⁵⁶ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 343.

⁵⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 28-29.

yılında ise yine Mithat Paşa tarafından “Islahhanelere Dair Nizamname” hazırlanarak bu tarihten sonra bu nizamnameye göre idare edilmişlerdir. Böylece ıslahhanelerin yönetiminde belli bir standart oluşturulmaya çalışılmıştır.⁵⁸

Islahhanelerin devamlı ve garanti gelir kaynakları yoktu. Faaliyetlerine devam edebilmeleri için gerekli olan maddi kaynaklar öncelikle halktan yardım severlerin bağışları, yerel yöneticiler tarafından vakıf halindeki arsa, gayrimenkul ve boş arazilerin okullara bağışlanması ile bunlardan elde edilen kira gelirleri, yine halkın bağışları ile kurulan veya satın alınan gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri, okulların buldukları bölgelerde hukuki işlemler için hazırlanmış matbu dilekçelerden alınan ücretlerin okula bağlanması ile elde edilen gelirler ve öğrencilerin imal ettikleri ürünlerin satışından elde edilen gelirlerden oluşuyordu.⁵⁹

Kuruluşlarının ilk yıllarında ıslahhanelere alınan çocuklar 5 ile 14 yaş arasında, Müslim ve Gayrimüslim ahaliden kimsesiz olanlardan oluşuyordu. 1871’de ıslahhaneler için çıkarılan nizamnameden sonra ise okula kabul edilecek çocuklar için belli şartlar belirlendi. Buna göre çocuklar Müslüman ve Gayrimüslim ahaliden olabilmesi yanında, yaşlarının 12-13 yaşından büyük olmaması, anne babadan yoksun veya biri hayatta olsa bile geçinemeyecek kadar fakir olması, çocukların normal eğitim süresi tamamlanmadan veli veya akrabaları tarafından ıslahhanelerden alınmaması şart koşulmuştur. Bunun yanında ahaliden meslek öğrenmeleri amacıyla çocuklarını bu ıslahhanelere göndermek isteyenlere de öğrencinin masraflarına karşılık belli bir ücret ödeyerek çocuklarını ıslahhanelere kaydettirebilmelerine imkan sağlanmıştır.⁶⁰ Yine bu nizamnameye göre okullar yatılı idi ve eğitim süreleri de 5 yıldır. Okulun iç hizmetlerinin önemli bir kısmını da öğrenciler kendileri yapıyorlardı.⁶¹

Okutulan dersler, farklı ıslahhanelerde zaman zaman değişiklik gösterse de genel olarak okuma-yazma dersleri başta olmak üzere ilkokul düzeyinde derslerdi. Örneğin Niş Islahhanesinde okuma-yazma derslerinin yanında Edebiyat ve İnsaniye, İzmir Islahhanesinde Hesap, Coğrafya ve Risale-i Ahlak, Sivas Islahhanesinde Kur’an, İlmihal ve Din dersleri okutulmaktaydı. Islahhanelere alınan çocukların yaşlarının 5-12 yaş arasında olması ve burada okutulan derslerin öğrencilerin temel eğitimine yönelik okuma, yazma, temel dini bilgiler gibi ilkokul düzeyindeki dersler ve matematik ve fen

⁵⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 28-29; Aysin Şişman, *a.g.m.*, s. 33.

⁵⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 30.

⁶⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 32.

⁶¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 172.

alanlarında başlangıç seviyesinde dersler olması verilen teorik eğitimin ilkökul (sıbyan-iptidai) düzeyinde olduğunu göstermektedir. 1871 yılında çıkarılan İslahhanelere Dair Nizamname ile ıslahhanelerde okutulan derslerde genel anlamda bir standart sağlanmaya çalışıldı. Nizamnameye göre Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, Kur'an, İlmihal, Risale-i Ahlak, Edebiyat, Sülüs ile Rika'dan oluşan yazı dersleri, Hesap ve Defter Tutma Usulü derslerinin okutulması kararlaştırılmıştı. Bununla beraber Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki ıslahhanelerde Türkçe'nin yanında azınlık dillerinde de eğitim veriliyordu. Örneğin Niş İslahhanesinde ve diğer Tuna Vilayeti ıslahhanelerinde Türkçenin yanında Bulgarca, Erzurum ve Adana ıslahhanelerinde Ermenice, İzmir İslahhanesinde Rumca eğitim veriliyordu.⁶² Bu uygulama ıslahhanelerin bulunduğu bölgelerin nüfus yapısına bağlı sosyal bir gerçekliğe dayandığı gibi aynı zamanda Tanzimat döneminde eğitim alanının yanı sıra diğer bütün devlet kurumlarının işleyişinde de hakim olan Osmanlılık düşüncesinin bir yansıması idi.

İslahhanelerde yaygın olarak eğitimi verilen sanat dalları, ıslahhanenin kurulduğu bölgenin ihtiyaçları ve hammadde kaynaklarına göre farklılık gösterse de daha çok terzilik, matbaacılık, kunduracılık, deri işleme (tabaklık), demircilik, marangozluk ve dokumacılık gibi toplumda ihtiyaç olan alanlardı. İslahhanelerin kuruluşlarında özellikle ordu ve diğer devlet kurumları olmak üzere ürettikleri ürünlerin müşterisi bol olduğundan özellikle terzilik ve kunduracılık bölümlerine öncelik verilmekteydi.⁶³

Öğrenciler sabahları dersanelerde ikişer saat ders gördükten sonra ayrıldıkları sanat dalına göre atölyelerde sanatları üzerine pratik eğitim yapmakta idiler. Mesleki eğitim ıslahhane atölyelerinde ustalar tarafından usta-çırak ilişkisi içerisinde verilmekte idi. Mesleki eğitim verecek ustalar bölge esnafından, işinin ehli olanlar arasından Müslim ve gayrimüslim fark etmeden seçilerek ücret karşılığında çalışmakta idiler. Kuruluşu maddi külfet gerektiren dericilik, matbaacılık gibi alanlarda ıslahhanede atölye bulunmamasından dolayı pratik eğitim yapma imkanının olmadığı durumlarda ise okul dışında, özel veya devlete ait işletmelerden yararlanılmakta, öğrenciler bu işletmelerde meslek eğitimi almakta idiler. İslahhanelerde eğitimi verilen meslekler zamanla çağın gereklerine göre de değişebiliyor, çağın popüler meslekleri takip edilmeye çalışılıyordu. Bu yönüyle ıslahhaneler Avrupa'daki teknolojinin takip edilmesi

⁶² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁶³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 172; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 35.

ve Avrupa’da kullanılan çağdaş makinelerin ülkeye getirilmesi gibi önemli bir misyonu da üsleniyorlardı.⁶⁴

Islahhanelere kayıtlı öğrenciler arasından, batıda gelişen teknolojiyi takip edebilmek ve döndüklerinde ıslahhanelerde öğretmenlik yapmaları amacıyla çeşitli meslek dallarında ihtisas görmek üzere Avrupa’ya da öğrenci gönderilmekteydi. Meslek eğitimi almaları için 1867-1869 yılları arasında Rusçuk, Niş ve Sofya ıslahhanelerinden 11, 1870 yılında İstanbul Sanayi Mektebi’nden 20, 1872 yılında yine Rusçuk ve İstanbul Sanayi Mekteplerinden toplam 20 öğrenci Fransa’ya, 1873 yılında ise 22 öğrenci Belçika’ya gönderilmişlerdir.⁶⁵ Yine 1873 yılında da Adana Islahhanesinden meslek eğitimi görmeleri amacıyla Avrupa’ya öğrenci gönderilmiştir.⁶⁶ Yurtdışına gönderilecek öğrenciler arasında Müslim gayrimüslim ayrımı da yapılmamıştır, bu öğrenciler arasında gayrimüslimler de vardır. Bu öğrencilerle ilgilenmesi ve eğitimlerini takip etmesi için Paris’te bir Talebe-i Osmaniye Müdürlüğü de kurulmuştur. Hatta Osmanlı hükümeti tarafından, öğrencilerinin farklı dallarda eğitim görmeleri için Paris’te bir okul dahi açılmış fakat istenilen fayda sağlanamadığından dolayı bu okul kapatılmıştır. Ancak yapılan büyük masraflara rağmen, yurt dışında eğitimini tamamlayıp geri dönen öğrencilerin istenilen eğitim düzeyinde yetişmedikleri görüldüğünden dolayı meslek eğitimi amacıyla yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulamasından vazgeçilmiş ve bu amaçla Avrupa’da bulunan öğrencilerin hepsi 1875 yılında geri çağırılmışlardır. Bu öğrencilerin yurt dışında eğitimi için ayrılan tahsisattan elde kalan para ile de İstanbul’da bir mülkiye ve mühendislik mektebinin kuruluşuna karar verilmiştir.⁶⁷

Islahhanelerden mezun olan öğrenciler diledikleri takdirde ıslahhanelerde kalıp ücret karşılığında istedikleri kadar çalışabiliyorlardı. Bunun yanında ülkenin farklı vilayetlerindeki devlet kurumlarında da istihdam konusunda önceliğe sahiptiler. Eğer şahsi olarak çalışmak, dükkan açmak isterlerse ıslahhane idaresi tarafından kendilerine borç para verilmesi ve her konuda yardımcı olunması Islahhanelere Dair Nizamname’de belirtilmekteydi.⁶⁸ Ayrıca ıslahhanelerde öğrencilerin ürettikleri ürünlerin satışından her

⁶⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 36-38.

⁶⁵ Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004, s. 74-78.

⁶⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁷ Adnan Şişman, *a.g.e.*, s. 74-78.

⁶⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 39.

öğrenciye belli bir pay ayrılmakta ve biriken bu para mezun olduklarında iş yeri açmalarında yardımcı olmak amacıyla kendilerine verilmektedir.⁶⁹

Islahhaneler bu faaliyetleriyle taşrada meslek eğitimi açısından ihtiyacı belli oranda karşılayabilmiş ve meslek eğitimi konusunda gözle görülür başarılar elde etmişlerdir. Ancak buna rağmen gerek devlet eliyle kurulmuş kurumlar olmamalarından dolayı kendilerine özgü bir şekilde, yerel yönetimler tarafından yönetiliyor olmaları ve gerekse yönetim ve idareleri bakımından planlı ve programlı bir yapıya sahip olmamaları sebebiyle İstanbul'da devlet eliyle açılacak, daha planlı ve programlı bir yapıda faaliyet gösterecek sanayi mektebi açma düşüncesini tekrar gündeme getirmiştir. Bunun üzerine en son 1866 yılındaki girişimden sonra 1868 yılında İstanbul'da bir Sanayi Mektebi'nin açılması konusunda tekrar faaliyete geçilmiştir. 1868 yılında Tuna Valiliği görevinden alınıp Şura-yı Devlet başkanlığına getirilen Mithat Paşa'nın görevi üstlenmesi ile okul 1868 yılında Sultan Ahmet civarında bulunan ve okul için onarılarak hazır hale getirilen eski Kılıçhane binasında Dersaadet Sanayi Mektebi adıyla açılmıştır.⁷⁰ Bundan sonra açılacak olan sanayi mekteplerine örnek olması amaçlanan okul daha önceki komisyon kararları da değerlendirilerek yapısı itibariyle vilayetlerdeki ıslahhanelerden daha farklı olarak düzenlenmiştir. Okulun dahili olarak adlandırılan yatılı kısım ve harici olarak adlandırılan dışarıdan istekli öğrencilerin eğitim göreceği bölüm olmak üzere iki kısımdan oluşması kararlaştırılmıştır. Bu okulda da yatılı kısım ıslahhanelerdeki gibi fakir ve kimsesiz çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir.⁷¹ Yine okul için Mithat Paşa tarafından 64 maddeden oluşan ayrı bir nizamname düzenlenmiştir. Bu nizamnameye göre okul vilayet ıslahhanelerinden farklı olarak Şura-yı Devlet makamına bağlı olacaktır.⁷² 1869 yılında ise Mithat Paşa'nın Şura-yı Devlet başkanlığından ayrılması üzerine okulun genel idaresi Dahiliye Nezaretine bağlanmıştır. Ancak yönetimi konusunda sorunlar yaşanması üzerine okul 1873 yılında Maarif Nezareti'ne, 1876 yılında ise Ticaret Nezaretine bağlanmıştır⁷³ 1893 yılında ise bizzat II. Abdülhamit'in tasarrufu ile Orman, Ma'adin ve Ziraat Nezareti'ne bağlanmıştır.⁷⁴ Okul II. Meşrutiyet devrinde tekrar

⁶⁹ B. Kurt, a.g.m., s. 154.

⁷⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 43.

⁷¹ Yıldırım, a.g.e., s. 42.

⁷² Yıldırım, a.g.e., s. 46.

⁷³ Yıldırım, a.g.e., s. 47-48.

⁷⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 86.

Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlanarak (10 Mart 1911) Cumhuriyet'in ilanına kadar bu bakanlık bünyesindeki Sanayi Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından idare edilmiştir.⁷⁵

II. Abdülhamid döneminde okulun mevcut durumunu iyileştirmek amacıyla yabancı uzmanlar görevlendirilmesi üzerine yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1892 yılında fen muavini olarak okulda göreve başlayan Fransız uzman Mösyö Servier'e okulun ıslahına yönelik bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda Mösyö Servier, yapılması gerekenler arasında öncelikle okula alınacak öğrencilerin 13-15 yaş arasında olmasını, bu yaştan aşağı olan çocukların okula kaydedilmemesi gerektiğini ve okulun eğitim süresinin ilk iki yılı idadi olmak üzere 5 yıl olması gerektiğini belirtmiştir. Böylece okula gelen öğrencilerin yaşları itibari ile temel eğitimlerini almış olmalarından dolayı teorik eğitime idadi düzeyinden başlanarak, okula ortaöğretim düzeyinde gerçek manada bir meslek okulu kimliği kazandırılmak istenmiştir. Bu şart, Mösyö Servier tarafından okulun sadece kimsesiz çocukların barınma yeri olmaktan çıkıp Avrupa'daki örnekleri gibi gerçek bir meslek okulu olması yolunda ilerleyebilmesi için önemli bir şart olarak görülüyordu. Bu rapora göre ikinci olarak da okuldaki mevcut olan ve yerel esnaf tarafından da yürütülen birçok sanayi bölümünün kapatılıp sadece sanayi ve makine eğitimine yönelik alanlara ağırlık verilmesi öngörülmekteydi. Bu doğrultuda Mösyö Servier demircilik ve marangozluk dışındaki bölümlerin kapatılmasını öneriyordu.⁷⁶ Bu önerilerin uygun görülerek 1894 yılı itibari ile uygulanmaya başlanması üzerine okulun gerçek manada bir meslek lisesine dönüşümü yolunda önemli bir adım atılmış ve bu tarihten sonra Dersaadet Sanayi Mektebi bu yönleriyle vilayet sanayi mekteplerinden farklılık arz etmeye başlamıştır.⁷⁷

Kuruluşundan II. Abdülhamid döneminde 1890'lı yıllara kadar Dersaadet Sanayi Mektebinin gelişimi bu şekilde sürerken bu dönemde vilayet sanayi mektepleri, özellikle 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ülke genelinde getirdiği ekonomik ve toplumsal sorunlar nedeniyle çok verimli bir faaliyet gösterememişlerdir. Ancak 1890 yılından itibaren Sultan II. Abdülhamid'in vilayet sanayi mektepleriyle bizzat ilgilenmeye başlamasıyla ıslahhanelerin yapıları ve işleyişleri ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmış ve bu okullar daha faal hale getirilmişlerdir. Bu dönemde öncelikle bizzat II. Abdülhamid'in emriyle, daha önce belediye başkanlarının idaresi

⁷⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 131.

⁷⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 79-81.

⁷⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 86.

altında oluşturulan komisyonlar tarafından yürütülen okul yönetim işleri vilayet valilerin kontrolüne devredilmiştir. Bu tarihten itibaren sanayi mekteplerinin yönetim işleri okulun bulunduğu illerin valilerin denetimi altında oluşturulan ve aralarında şehrin ileri gelen mülki amirlerinin, eşrafın önde gelenlerinden seçilen üyelerin de bulunduğu komisyonlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır.⁷⁸ Bu dönemde yine padişahın emriyle ıslahanelere yeni kaynaklar temin edilerek imkanları geliştirilmeye çalışılmıştır.⁷⁹

II. Meşrutiyet'ten sonra ise vilayet sanayi mektepleri yeniden durgunluğa uğramış ve hatta çoğu kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde Ankara Sanayi Mektebi kapanmış, Bursa Sanayi Mektebi de kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine vilayet sanayi mekteplerini sıkıntılarından kurtarmak amacıyla, bu okulların Nafia ve Ticaret Nezareti'ne bağlanması ve bu bakanlığın bütçesinin de okullara maddi yardım sağlamak amacıyla artırılması için, sanayi mekteplerinin bulunduğu vilayet milletvekillerinin öncülüğünde 28 milletvekili tarafından mecliste bir önerge verilmiştir. Bunun üzerine konu Meclis-i Mebusan'da görüşülmüş, yapılan görüşmeler sonucunda da bu okulların Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlanması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine de 1911 yılında, Edirne, Bursa, Halep, Şam, Manastır, Trabzon, Üsküp, Zor, Sivas, Trablusgarp, Beyrut, Selanik, Erzurum, Konya, Kastamonu, Adana, Kerkük, Bağdat, Kosova ve Ankara sanayi mektepleri ile İstanbul Deniz Ticaret Mektebi Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır. Bununla beraber aynı yıl vilayet sanayi mekteplerinin şartlarının iyileştirilmesi, ders ve mesleki eğitim programlarının çağın ve ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden güncellenmesi için "Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı" adıyla yeni bir tüzük hazırlanarak Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından valiliklere gönderilmiş ve ülke genelindeki bütün sanayi mekteplerinin bu yönetmeliğe göre idare edileceği bildirilmiştir. Aynı zamanda her sanayi okulunun durumu ve ihtiyaçları belirlenerek gerekli bütçe ödeneğinin bakanlık tarafından bu okullara dağıtılacağı da bildirilmiştir.⁸⁰

1911 yılında yürürlüğe giren bu tertibata göre İstanbul Sanayi Mektebi'nde olduğu gibi vilayet sanayi mekteplerinde de sanat eğitimi bölümünde ağırlıklı olarak demircilik ve ahşap sanatları üzerinde eğitimin yoğunlaşması, vilayet sanayi

⁷⁸ Mehmet Ali Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014, Selanik Sosyo-Ekonomik Hayat-Eğitim Bildiriler C.II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 218.

⁷⁹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

⁸⁰ Ergün, *a.g.e.*, s. 343-344.

mekteplerinin genellikle 5 yıl olan eğitim süresinin 4 yıla düşürülmesi, bu okullara kabul edilecek öğrencilerin ilköğretim eğitimini almış, 12 yaşını tamamlamış olması gibi yeni ilkeler belirlenmiştir. Bu okullarda okutulacak dersler güncellenerek rüştiye düzeyinde dersler ağırlık kazanmış, okutulacak kitaplar hakkında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.⁸¹

1913 yılında ise İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu ile vilayet sanayi mekteplerinin masrafları vilayetlerin özel idare bütçelerine bağlanmıştır. Bu kanunla aynı zamanda vilayetlerde yeni sanayi mektebi açmakta vilayet yönetimlerinin sorumluluğuna verilmiştir. Bu tarihten sonra vilayet sanayi mektepleri daha istikrarlı bir duruma girmişse de her vilayetin farklı bir program uygulamasından dolayı okullar arasında birlik sağlanamamıştır.⁸²

Osmanlı Devleti'nde sanayi okulları sadece erkek öğrencilere yönelik olarak kalmamış kız sanayi okulları da açılmıştır. Özellikle Balkan vilayetlerinde göçmen çocukları arasında anne babasını kaybetmiş çokça kız çocuğunun bulunması kız sanayi okullarının da açılmasını gündeme getirmişti.⁸³ Osmanlı'da ilk kız ıslahhaneleri Rusçuk ve Bosna'da açılmıştır.⁸⁴ Ancak Rusçuk'ta 1865 yılında açılan kız ıslahhanesi maddi kaynak sıkıntısından dolayı eğitim faaliyetine başlayamadan kapanmış⁸⁵ ve ancak ikinci defa 1873'te açılmasından sonra düzenli olarak eğitim vermeye başlayabilmiştir.⁸⁶ Bunlardan başka İstanbul'da da 1869 yılında ordu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik Yedikule'de dikimhane niteliğinde bir kız sanayi okulu açılmıştır.⁸⁷ Daha sonra bu okulun rağbet görmesi ve öğrenci sayısının artması üzerine okul 1883 yılında Sultan Ahmet civarında daha müsait bir binaya taşınmış ve Leyli ve Nehari Kız Sanayi Mektebi adıyla yatılı ve gündüzlü olmak üzere eğitim vermeye başlamıştır. Bunun yanında 1884 yılında Dersaadet Nehari Kız Sanayi Mektebi ve 1890 yılında da Üsküdar Kız Sanayi Mektebi olmak üzere iki tane daha kız sanayi mektebi açılmıştır.⁸⁸ Bu okullar İstanbul Maarif idaresine bağlı olarak eğitim vermişlerdir. Ancak daha sonra bu

⁸¹ Mehmet Ali Yıldırım, "II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi mektepleri Tertibatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2012 (31/52), s. 141.

⁸² Semiz, Kuş, a.g.m., s. 285-286.

⁸³ Yıldırım, a.g.t., s. 175.

⁸⁴ Yıldırım, a.g.t., s. 179.

⁸⁵ Ayşin Şişman, a.g.m., s. 32.

⁸⁶ Yıldırım, a.g.t., s. 175.

⁸⁷ Akyüz, a.g.e., s. 172 .

⁸⁸ Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, TTK., Ankara 2013, s. 196-199.

okulların verimli çalışmadıkları düşünülerek II. Meşrutiyet döneminde, 1913 yılında ödenekleri birleştirilerek yeni bir okul açılması düşünülmüştür. Bu okul için Avrupa'daki örneklerini incelemesi ve buradan uzman getirmesi amacıyla Maarif Müdürü Kemal Bey Avrupa'ya gönderilmiştir. Kemal Bey Londra ve Belçika'daki kız sanayi okullarını incelemiş ve Belçika'daki örneğini daha üstün görmüştür. Kemal Bey burada iki öğretmen ve bir müdürle anlaşma imzalamıştır. Bu müdür ve öğretmenler 1913 yılının Ekim ayında İstanbul'a gelerek çalışmalara başlamışlar ve yeni okul Münir Paşa Konağı'nda öğretime başlamıştır. Okulda 1913 yılında uygulanan ders programı: Ulum-u Diniyye, Türkçe, Hesap, Coğrafya, İlm-i Eşya, Hıfzıssıhha, İdare-i Beytiyye, Tarih, Usul-ü Defteri, Fransızca, Hatt, Musiki, Terbiye-i Bedeniyye, Resim, Biçki-Dikiş, Tamir, Çamaşır Yıkama derslerinden oluşuyordu.⁸⁹

Osmanlı topraklarında devletin açtığı sanayi mektepleri yanında yabancı devletler, azınlıklar ve özel kuruluşlar tarafından açılan sanayi okulları da mevcuttu. Örneğin Selanik'te Yahudilere⁹⁰ ve Rumlara⁹¹ ait birer sanayi mektebi bulunuyordu. Yine 1905 yılı itibari ile Selanik'te bir Amerikan Sanayi Mektebinin yapımı tamamlanmış açılması için resmi işlemler yürütülmekteydi.⁹² Bunların yanında 1 Kasım 1909 yılında Bayan Colette tarafından, kız çocuklarına kadınlığın sosyal durumunu anlatmak, onları iyi bir ev kadını, hayat arkadaşı ve anne olarak yetiştirmek amacıyla bir Osmanlı-Fransız Kız Sanayi Okulu kurulmuştu. Bu okul zamanın Dahiliye, Maliye, Adliye Nazırları ile Dr. Besim Paşa ve Hüseyin Cahit Beylerin himayeleri altında bulunuyordu. Okulda öğleden önce Türkçe, Fransızca, Kıraat ve Yazı, Hesap, Tarih, Coğrafya gibi dersler; öğleden sonra ise çeşitli elişlerinin yanı sıra Hıfzıssıhha, Fenn-i Terbiye-i Etfal, Tebabet-i Ameliye gibi dersler gösteriliyordu. Bir diğer özel kız sanayi okulu ise İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi adı altında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nur-u Osmaniye Kulübü tarafından 1911 yılında İstanbul'da Divanyolu'nda açılmıştır. Yine İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından erkek öğrencilere yönelik olarak açılan özel erkek sanayi mektepleri de mevcuttur.⁹³

⁸⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 344-345.

⁹⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

⁹¹ BOA. *BEO.*, 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

⁹² BOA. *BEO.*, 2556/191640 (5 Nisan 1321/18 Nisan 1905).

⁹³ Ergün, *a.g.e.*, s. 345.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN KURULUŞU ve İDARİ YAPISI

1.1. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nde sanayi mekteplerinin kurulma süreci ilk ıslahhanenin 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te açılması ile başlamıştır. Bu ıslahhanenin kimsesiz çocuklara barınma ve eğitim imkanı sağlayarak onları topluma kazandırmaya yönelik olumlu faaliyetleri halk tarafından takdir ve destek görmesini sağlamıştır. Bu olumlu faaliyetleri sebebiyle devletin de yeni ıslahhanelerin kurulmasına izin vermesi ile ıslahhaneler önce Rumeli bölgesinde daha sonra da Anadolu'da kısa sürede hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Selanik Sanayi Mektebi de işte bu süreçte 1874 (H.1291) yılında yine Mithat Paşa tarafından, onun kısa süreli Selanik valiliği sırasında ıslahhane olarak açılmıştır.⁹⁴

Mithat Paşa, Numan Paşa Camii bitişiğindeki arsayı kiralayarak üzerine daha sonra Selanik Sanayi Mektebi adını alacak olan ıslahhaneyi inşa ettirmiştir. Bunun yanında Mithat Paşa tarafından okulun idaresinin temini ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Selanik şehrinin en değerli muhitinde bir bedesten de kendi adına satın alınıp tamir ettirilerek yine bazı başka emlak ile beraber ıslahhaneye bırakılmıştır. O günden sonra okula bırakılan emlakın gelirleri yanında yine birçok hayırseverin yardımları ve bağışlarıyla da okulun gelirleri artmaya başlamıştır. Böylece okulun kuruluşundan Selanik'in işgaline kadar geçen sürede bu tür bağışlar ile okulun gelir getiren mülklerinin kıymeti yüz bin lira değerine kadar ulaşmıştır. 1913 yılına gelindiğinde, Selanik Sanayi Mektebi o yıllarda Osmanlı topraklarında bulunan on sekiz sanayi mektebinin en mükemmelleri arasında idi ve okulda yüz elli kimsesiz çocuğa barınma ve eğitim imkanı sağlanmaktaydı.⁹⁵

⁹⁴ 15 Ekim 1873 (H.22 Şaban 1290) tarihinde Selanik valiliğine tayin edilen Mithat Paşa Selanik'e gitmiş, burada az bir süre görev yaptığı halde yönetim ve asayiş alanlarında bazı ıslahatlar yapmış, aynı zamanda Selanik'te bir de ıslahhane kurarak idaresi için de gelir temin etmiştir. Ancak göreve başlamasından kısa bir süre sonra, Şubat 1874'te Selanik valiliği görevinden azledilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar I-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 331-335; Yavuz Özgüldür, Serdar Özgüldür, "1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 5, 1994, s. 316; Selanik Vilayet Salnamelerinde ıslahhanenin kuruluş tarihi olarak H.1291 (1874) yılı verilmektedir. Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 125; BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

⁹⁵ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

1.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN YÖNETİMİ ve İDARESİ

1.2.1. Selanik Sanayi Mektebinin İdari Yapısı

Sanayi mekteplerinin idareleri bağlı buldukları kurumlar bakımından zamanla değişiklikler göstermiştir. II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında, çıkarılan ” Taşra Devair-i Belediyesine Dair Kanunname” ile sanayi mekteplerinin yönetimi buldukları şehrin belediye meclislerine bağlanmıştır. Bu kanunnameye göre belediye başkanlarının öncülüğünde oluşturulan komisyonlar okulun bir üst yönetimi gibi görev yapacaklardı. Ancak gerek bu dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartlar ve gerekse okulların yönetiminde görülen idari zaafılar gibi sebeplerden dolayı bu uygulamadan istenilen sonuçlar alınamamış, sanayi mekteplerinin gelişmesi yönünde önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.⁹⁶

Selanik İslahhanesinin yönetimi de 1890 (H.1308) yılına kadar bu şekilde şehrin belediye meclisine bağlı olarak yürütülmüştür. 1890’lı yıllara gelindiğinde ise artık başta ziraat ve sanayi alanları olmak üzere ülke genelinde yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak makineleşmenin ilerlemiş olması sivil mesleki-teknik eğitime olan ihtiyacı daha çok arttırmıştır. Bu durum o dönemde ıslahhane veya sanayi mektepleri olarak adlandırılan ve kısıtlı imkanlarla faaliyet gösteren okulları ön plana çıkardığı gibi dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlenmelerini de gerekli kılmıştır. Bu da devrin padişahı II. Abdülhamid’in bizzat konuya ilgi göstermesini sağlamıştır. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid’in sanayi mekteplerinin çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi yönündeki talimatları sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin yapıları ve işleyişleri ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmış ve bu okullar daha faal hale getirilmişlerdir. Bu dönemde öncelikle, daha önce belediye başkanlarının idaresi altında oluşturulan komisyonlar tarafından yürütülen okul yönetim işleri okulların bulunduğu illerin valilerinin kontrolüne devredilmiştir. Böylece bu tarihten itibaren sanayi mekteplerinin yönetim işleri valilerin denetimi altında oluşturulan ve aralarında şehrin ileri gelen mülki amirlerinin, eşrafın önde gelenlerinden seçilen üyelerin de bulunduğu komisyonlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu komisyonlar okulların gelir-giderlerinin koordinasyonunu ve okulların daha çok geliştirilebilmeleri için gerekli olan işlerin

⁹⁶ Yıldırım, “Abdülhamid Devrinde ...”, s. 218.

planlamalarını yapmakla görevli idiler.⁹⁷ Haftanın belirli günlerinde, genellikle haftada bir gün toplanan bu komisyonlar okulların üst yönetimi konumunda idiler.⁹⁸

Selanik Sanayi Mektebinin yönetimi de bu gelişmeler doğrultusunda değişim göstermiştir. Aynı zamanda 1890'lı yıllara gelindiğinde Selanik şehrinin günden güne gösterdiği ilerleme ve gelişimle beraber eğitim ve sanayi alanlarında da ihtiyaçlarının arttığı ve Selanik Sanayi Mektebi'nin bu gelişimin gerisinde kaldığı, şehrin ihtiyacına cevap veremediği de görülüyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid'in talimatı ile sanayi mekteplerinin yönetim işlerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla alınmış olan kararlar doğrultusunda Selanik Valisi Mustafa Zihni Paşa tarafından 1890 (H.1308) senesinde okulun yeniden tanzim ve ıslahı için gerekli olan çalışmalara başlanmıştır. Vali Zihni Paşa tarafından öncelikle o dönem Selanik defterdarı olan Mustafa Nail Efendi'nin başkanlığında bir encümen heyeti oluşturularak bu heyet okul idaresinin yeniden düzenlenmesi ve okulun eğitim ortamı ve ekonomik durumunun mevcut şartlara göre ihtiyacı karşılayabilecek hale getirilmesi için gerekli çalışmaları yürütmekle görevlendirmiştir.⁹⁹

Yeni kurulan bu komisyon tarafından öncelikle okulun yönetimi, II. Abdülhamid'in talimatı doğrultusunda vilayet idaresinden (belediye meclisinden) alınarak bizzat padişahın kontrolünde merkezden idare edilmeye başlanmış ve okulla ilgili işler komisyon tarafından padişahın iradesiyle yürütülmeye başlanmıştır.¹⁰⁰ Bu tarihten itibaren okul bir ilerleme ve yenilenme devrine girmiştir.¹⁰¹

1.2.2. Selanik Sanayi Mektebinin İdari Kadrosu

Selanik Sanayi Mektebi'nin idaresi için kurulan komisyon, Defterdar Mustafa Nail Efendi'nin başkanlığında şehrin maarif müdürü, vilayet tercümanı, şehirdeki askeri rüştiye müdürü gibi üst düzey resmi görevlilerin yanında eşraftan ve tüccardan ileri gelenler, İkilüle Dergahı postnişini gibi halkın önde gelenlerinin katılımı ile 9 üyeden oluşuyordu.¹⁰² Aşağıda verilen tabloda da görüldüğü üzere daha sonra ilerleyen yıllarda

⁹⁷ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde ...", s. 219.

⁹⁸ Selanik Valisi Zihni Bey tarafından Maarif Nezaretine yazılan yazıda ; *Cenab-ı padişahiye mensup ve iki yüz nefer eytamın tedarik ve tahsiline mahsus olan sanayi mektebinin muamelat ve hesabatına nezaret için haftada bir gün in'ikad iden komisyona maarif müdürü riyaset etmekde olup bu iş haftada bir gün bir iki saatlik meşguliyetden ibarettir...*, BOA. MF.MKT., 194/56 (11 Kanunusani 1309/23 Ocak 1894).

⁹⁹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139.

¹⁰⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

¹⁰¹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

¹⁰² Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 143.

komisyon üyelerinin sayısında artma ve azalmalar da olmuştur. 1894 (H.1312)¹⁰³ yılından itibaren komisyon üyeliği görevinde belediye yönetiminden de bir kişi bulunmaya başlamıştır. 1900 (H.1318)¹⁰⁴ yılında adliye müfettişi, 1902 (H.1320)¹⁰⁵ yılından itibaren vilayet ziraat müdürü, 1904 (H.1322)¹⁰⁶ yılından itibaren bizzat belediye başkanı ve vilayet idare meclisi azası da komisyonda üye olarak görev almışlardır. Aşağıdaki tabloda 1893 ve 1906 yıllarında okul yönetim komisyonunda görev alan üyeler verilmektedir.

Tablo 1. 1. 1893 ve 1906 Yıllarında Selanik Sanayi Mektebi Yönetim Komisyonları ve Üyeleri

1893(H.1311) Yılı Selanik Sanayi Mektebi Komisyon Heyeti. ¹⁰⁷		1906(H.1324) Yılı Selanik Sanayi Mektebi Komisyon Heyeti. ¹⁰⁸	
Reis	Vilayet Defterdarı Mustafa Nail Efendi	Reis	Vilayet Defterdarı Refet Bey
Aza	Eşraftan Hakkı Bey	Aza	Belediye reisi Hulusi Bey
"	Eşraftan Hıfzı Bey	"	Eşraftan Hıfzı Bey
"	İkilüle Dergahı postnişini Ömer Efendi	"	Meclis-i İdare-i Vilayet azasından İbrahim Efendi
"	Eşraftan Hakkı Bey	"	Eşraftan Rahmi Bey
"	Vilayet tercümanı Ahmed Kami Efendi	"	Ziraat müdürü Vitalis Efendi
"	Mekteb-i Rüşdiye-i Askeri müdürü kolağası Tevfik Efendi	"	Eşraftan Hakkı Bey
"	İpekçi İsmail Efendi	"	Maarif muhasebecisi Mithat Bey
"	Tüccardan Haşmet Musa Efendi	"	Tüccardan İpekçi İsmail Efendi
		"	Mektep müdürü Ali Şevki Bey

Komisyon başkanlığı görevi 1890-1893 yılları arasında Defterdar Mustafa Nail Efendi tarafından yürütülmüş, onun 1893'te Selanik'ten ayrılması üzerine komisyon başkanlığı görevi ildeki diğer üst düzey resmi görevliler tarafından yürütülmeye devam etmiştir. 1894 yılında Maarif Müdürü Celal Bey, 1895 yılında Maarif Müdürü Reşit Bey, 1897 yılında tekrar Maarif Müdürü Celal Bey, 1900 ve 1901 yıllarında Defterdar Kemal Bey, 1902 ve 1904 yıllarında Maarif Müdürü Reşit Bey, 1906 ve 1907 yıllarında da Defterdar Refet Bey komisyon başkanlığı görevini üstlenmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 125.

¹⁰⁴ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 330.

¹⁰⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 389.

¹⁰⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 307.

¹⁰⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 143.

¹⁰⁸ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1324 (1906), s. 244.

¹⁰⁹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 85; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 143; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 129; Selanik Vilayeti

1.2.3. Mektep Komisyonunun Çalışmaları

Komisyon tarafından öncelikle, okulun “İslahhane” olan ismi devrin padişahına ithafen “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak değiştirilmiştir.¹¹⁰ Faaliyete başladığı 1874 yılından Selanik’in kaybedilmesine kadarki dönem içerisinde okulun isminin birçok defa değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Okul kurulduğu ilk dönemlerde, 1874 (H.1291) ve 1876 (H.1293) yıllarında “Mekteb-i Sanayi” olarak adlandırılırken 1881 (H.1299) ve 1885 (H.1303) yıllarında “İslahhane Dairesi” olarak adlandırılmaktadır.¹¹¹ 1889 (H.1307) Selanik Vilayet Salnamesi’nde¹¹² yine Mekteb-i Sanayi olarak geçen okulun ismi yukarıda belirtildiği gibi 1890 (H.1308) yılında devrin padişahı II. Abdülhamid’e ithafen “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak değiştirilmiştir.¹¹³

1890 yılından itibaren “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak adlandırılan okulun ismi 1909 yılında II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle yeniden değiştirilmiştir. Böylece 1909 yılından itibaren okul “Selanik Sanayi Mektebi” ve kurucusu Mithat Paşa’ya ithafen “Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi” olarak değiştirilmiştir.¹¹⁴ Bu durum II. Abdülhamit döneminde ve onun tahtan indirilmesinden sonraki dönemde Osmanlı ülkesinde siyasi hayata hakim olan padişah yanlıları ile meşrutiyet taraftarları arasındaki rekabetin okulun isimlendirilmesinde de etkili olduğunu göstermektedir. Selanik’in Yunanistan yönetimine geçmesinden sonra da okul 1919 yılı itibari ile faaliyette olup, bölgedeki Müslüman çocuklara eğitim vermeye devam etmekte ve “Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi” olarak isimlendirilmektedir.¹¹⁵

1890 yılından itibaren II. Abdülhamit’in bizzat sanayi mekteplerinin gelişimi ile ilgilenmesi ve bu okulların çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi yönündeki talimatları sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin imkanlarında önemli derecede gelişmeler olmuştur. Selanik Sanayi Mektebi’nin mali imkanları da bu çalışmalar

---

Salnamesi, def’a 14, H.1313 (1895), s. 133; Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 15, H.1315 (1897), s. 268; Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 16, H.1318 (1900), s. 334, Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 17, H.1320 (1902), s. 394; Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 18, H.1322 (1904), s. 311; Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 19, H.1324 (1906), s. 248, Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 20, H.1325 (1907), s. 481; Salname-i Nezaret-i Maarif, def’a 4, H.1319 (1901), s. 622.

¹¹⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

¹¹¹ Salname-i Vilayet-i Selanik, def’a 4, H.1291 (1874), s. 36; Salname-i Selanik, def’a 6, H.1293 (1876), s. 36; Salname-i Selanik, def’a 8, H.1299 (1881), s. 71; Salname-i Selanik, def’a 9, H.1303 (1885), s. 98; Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 10, H.1307 (1889), s. 254.

¹¹² Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 10, H.1307 (1889), s. 254.

¹¹³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def’a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

¹¹⁴ BOA. *MF.MKT.*, 1197/23 (8 Nisan 1330/21 Nisan 1914); BOA. *ŞD.*, 453/51 (15 Şubat 1326/28 Şubat 1911); BOA. *DH.UMVM.*, 78/44 (16 Teşrinievvel 1335/16 Ekim 1919); BOA. *MF.MKT.*, 1183/15, (11 Kanunuevvel 1328/24 Aralık 1912).

¹¹⁵ BOA. *DH.UMVM.*, 78/44 (16 Teşrinievvel 1335/16 Ekim 1919).

doğrultusunda hızla gelişme göstermiştir. Örneğin öncelikle padişahın izni ile, dönemin valisi Zihni Paşa tarafından okulun imkanlarını genişletmek amacıyla vilayet matbaası okula tahsis edilmiştir. Böylece matbaa okula nakledilerek burada faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunun yanında okulun masraflarını karşılaması ve gelir sağlaması amacıyla Selanik'teki memleket bahçesi tanzim ve ıslah edilerek idaresi okula devredilmiştir. Bunun üzerine okul yönetim komisyonu tarafından, teslim alınan bahçenin önüne bir rıhtım, bahçe içerisine bir mızıka köşkü ve havuz inşa ettirilerek çeşitli düzenlemeler yapılmış ve buralar işletmeye açılarak okul için gelir temin edilmeye çalışılmıştır.¹¹⁶

Bunlardan başka yine okul yönetim komisyonunun çalışmalarıyla, Hamidiye Caddesi'nde belediye yönetimi tarafından okula bağışlanan arsalar üzerinde halkın bağış ve yardımlarıyla bir sıra halinde mükemmel ve muntazam binalar inşa ettirilmiştir. Daha sonra Hamidiye Caddesi üzerindeki bu binalar yaşanan bir afet sonucunda hasar görmüşse de binalar sigortalı olduğundan, hasar bedelleri tahsil edilmiştir. Sigorta bedeli ve ayrıca padişah tarafından da yapılan para yardımıyla bu binaların önceki halinden daha iyi bir surette tekrar inşa edilmeleri mümkün olmuştur. Yine okul yönetim komisyonu çalışmaları dahilinde 1896 (H.1314) senesinde Yeni İskele Caddesi'nde bir mağaza ve 1897 (H.1315) senesinde memleket bahçesinde biri erkek diğeri kadınlara mahsus olmak üzere iki tane deniz hamamı inşa ettirilmiştir. Böylece okulun gelir getiren emlakı tamir edilip yenilenmiştir.¹¹⁷

1.2.4. Selanik Sanayi Mektebinin İdaresi

Selanik İslahhanesi de diğer ıslahhaneler gibi kuruluşunda basit bir yönetim yapısına sahipti. Kuruluşunda ve takip eden ilk yıllarda okul yönetiminden bir müdür ve bir katip sorumlu idi.¹¹⁸ Zamanla bunların yanına sandık emini, vekil harcı, zabıta memuru, mubassır, tahsildar gibi görevliler eklenerek okulun yönetim kadrosu genişletilmiştir.¹¹⁹ Aşağıda verilen tablolarda yıllara göre okulun idari kadrosu görülmektedir.

¹¹⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478.

¹¹⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478

¹¹⁸ Selanik Vilayet Salnamesi, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

¹¹⁹ Salname-i Selanik, def'a8, H.1299 (1881), s. 71; Salname-i Selanik, def'a9, H.1303 (1885), s. 98; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481-482.

Tablo 1.2. 1876, 1881, 1885 Yıllarında Selanik Sanayi Mektebi'nin İdari Kadroları.

1876 (H.1293) Yılı Selanik Mekteb-i Sanayi İdari Kadrosu. ¹²⁰		1881 (H.1299) Selanik İslahhane Dairesi İdari Kadrosu. ¹²¹		1885 (H.1303) Selanik İslahhane Dairesi İdari Kadrosu. ¹²²	
Müdür	Ethem Efendi	Müdür	Ali Efendi	Nazır (Müdür)	Hacı Ali Bey
Katip	Amiş Efendi	Katip	Hasan Efendi	Katip	İbrahim Bey
-	-	Sandık Emini	İbrahim Bey	Zabıta Memuru	Hacı Abdullah Efendi
-	-	Vekil Harcı	Osman Efendi	Sandık Emini	Hasan Efendi

Tablo 1.3. 1907 Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi İdari Kadrosu.¹²³

Müdür	İsmail Mahir Efendi	Mubassır-ı evvel	Abdül Rahim Efendi
Mal memuru	Galib Efendi	Mubassır-ı sani	Hasan Fehmi Efendi
Katib ve Sandık Emini	Hasan Ziya Efendi	Vekil Harcı	Rıza Efendi
Mamulat Katibi	Hüsni Efendi	Tahsildar	Ali Efendi

Tablolarda görüldüğü gibi kuruluşunu takip eden ilk yıllarda okulun yönetim kadrosu sınırlı sayıda görevliden oluşmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda imkanları geliştikçe yönetim kadrosu da aynı doğrultuda genişlemiştir. İlk yıllarda bir müdür, katip ve sandık emini gibi kısıtlı sayıda idari kadroya sahip olan okulun yönetim kadrosu 1907 yılına gelindiğinde mubassır, tahsildar, mamulat memuru gibi görevlilerin eklenmesi ile zenginleşmiş ve geniş bir yapıya ulaşmıştır.

¹²⁰ Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

¹²¹ Salname-i Selanik, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

¹²² Salname-i Selanik, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

¹²³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481-482.

İKİNCİ BÖLÜM

SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN MALİ YAPISI

2.1. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN GELİRLERİ

Okulun en önemli gelir kaynakları, okula ait gayrimenkullerden elde edilen gelirler, halkın bağışlarından elde edilen gelirler, okul öğrencilerinin imal ettikleri ürünlerinden elde edilen gelirler, belediye yönetimi tarafından okula devredilen vergiler ve okul adına düzenlenen faaliyetlerden elde edilen gelirlerdir.

2.1.1. Selanik Sanayi Mektebinin Kira Gelirleri

Selanik Sanayi Mektebi gayrimenkul varlığı bakımından oldukça zengindir ve bu yönüyle Osmanlı topraklarında mevcut olan diğer sanayi mekteplerinden daha iyi durumdadır. Okulun gelir getiren mülklerinin büyük kısmı başta valiler olmak üzere ilin yönetiminde görev alan mülki amirlerin çabaları ile oluşturulmuştur. Örneğin Mithat Paşa tarafından okulun idaresinin temini ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Selanik şehrinin en değerli muhitinde bir bedesten kendi adına satın alınıp tamir ettirilerek yine bazı başka emlak ile beraber ıslahhaneye bırakılmıştır.¹²⁴

Yine Selanik Sanayi Mektebi'nin kuruluş aşamasında Mithat Paşa'nın çabaları ile gerek halk tarafından yapılan nakdi yardımlar ve gerekse okula bağışlanan gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri ile beraber 200.000 kuruşluk bir kaynak temin edilerek okula bırakılmıştır.¹²⁵

Belediye yönetimi tarafından da Hamidiye Caddesi'nde okula bağışlanan arsalar üzerinde halktan yardımseverlerin para bağışlarıyla bir sıra halinde mükemmel ve muntazam binalar inşa edilmiş ve bunlardan elde edilen kira gelirleri de okulun önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur.¹²⁶

Mevcut belgelerde Balkan Savaşı'ndan sonra Selanik'in kaybedilmesi ile ortaya çıkan süreçte 1913 yılı itibarıyla okulun kira getiren mülklerinin kıymetinin yüz elli bin lira değerine ulaştığı ve bu haliyle o zaman Osmanlı topraklarında bulunan on sekiz sanayi mektebinin en mükemmeli olduğu ifade edilmektedir.¹²⁷

¹²⁴ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

¹²⁵ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 178.

¹²⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478.

¹²⁷ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

7 Ocak 1903 tarihi itibariyle okulun emlak ve gelir getiren mülkleri, bunların çeşitleri, numaraları, bulunduğu yerler, kıymetleri ve vergileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.1. Selanik Hamidiye Sanayi Mektebine Ait Emlak ve Gelir Getiren Mülklerin Listesi.¹²⁸

<u>Mevkii</u>	<u>Numarası</u>	<u>Emlak Türü</u>	<u>Kıymeti</u> (Kuruş)	<u>Vergisi</u> (Kuruş)
İskele Caddesi	264	Dükkan	45.000	450
"	149	"	6.000	60
Yorgancılar Çarşısı	42	"	6.000	60
İstanbul Çarşısı	92	"	8.000	80
"	94	"	5.000	50
Unkapanı Caddesi	49	"	5.000	50
"	51	"	5.000	50
İskele Caddesi	-	Bedesten derunu	200.000	2.000
Numan Paşa Sokağı	11	Hamam	40.000	400
"	11/1	Dükkan	2.000	20
"	-	"	2.250	22, 20
"	-	"	2.250	22, 20
Telli Kapı	44	Han	15.000	150
"	46	Han	8.000	80
"	130	Kahve	7.500	75
"	127	Arsa (binde dört)	2.000	8
Suluhan Derunu	20-21-22	Mağaza	15.000	150
Alasını Değirmeni Caddesi	0	Apartman hane	200.000	2.000
Bulvar Caddesi	-	"	130.000	1.300
Memleket Bahçesi	-	Çifte deniz hamamı	40.000	400
Toplam			744.000	7.428

¹²⁸ BOA. İ.M.L., 54/79 (25 Kanunuevvel 1318/7 Ocak 1903).

2.1.2. Halkın Bağışları

Okul öncelikle bölgedeki kimsesiz, fakir ve garip çocukları istihdam etmesi bakımından halkın ilgisine mazhar olmuştur. Bu nedenle gerek okulun kuruluşu aşamasında ve gerekse faaliyet gösterdiği sonraki dönemlerde de halk tarafından okula birçok bağış ve yardımlarda bulunulmuştur. Örneğin Selanik İslahhanesinin kuruluş aşamasında bina inşası için açılan yardım defterine halkın bağışları ile bir günde 287 lira kaydedilmiştir.¹²⁹

Bağış yapanlar arasında erkek hayırseverlerin yanında kadın hayırseverlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda Müslüman tebaadan başka gayrimüslim tebaanın da bağış ve yardımlarda bulunduğu dikkat çekicidir. Bağış yapanlar rütbe ile de taltif edilmişlerdir. Örneğin 23 Nisan 1893 tarihli belgede; Selanik eşrafından Hıfzı ve Refet Bey'ler ile Salih Bey'in kızı Atiye Hanım Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'ne, Selanik'te ortaklaşa hissedar oldukları bin beş yüz lira değerinde bir arsayı bağışlamışlardır. Bundan başka Selanik ahalisinin önde gelenlerinden Yusuf Ağazade Ali Efendi de elli lira para yardımında bulunmuştur. Gayrimüslim tebaadan tüccar Ganlaki Efendi de mektebe yardım olmak üzere okul adına inşa edilen binalar için iki yüz elli bin tuğla hediye etmiştir. Bu kişilerin, yardım ve vatanseverliklerini göstermiş olmalarından dolayı resmi makamlarca taltif edilmeleri uygun görülmüştür. Bunun üzerine Selanik vilayet yönetimi tarafından, Hıfzı Bey'in mevcut olan rütbesinin bir derece yükseltilmesine, Refet Bey'e üçüncü dereceden rütbe verilmesine, Atiye Hanım'a üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmesine, Ali ve Ganlaki Efendilerin de dördüncü rütbeden birer adet Mecidiye nişanı verilerek ödüllendirilmeleri uygun görülerek bu talep hükümete arz edilmiştir. Ancak Hıfzı Bey'in verilen rütbeyle zaten sahip olduğunun anlaşılması üzerine kendisine dördüncü rütbeden Nişan-ı Âli-i Osmani, Refet Bey'e dördüncü dereceden rütbe, Ali ve Galanki Efendilere dördüncü rütbeden birer Mecidiye nişanı, Atiye Hanım'a da üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmesi için sadareten izin istenmiştir.¹³⁰

Yine Selanik'te ailesinin sağ salim olarak eşkıyadan kurtarılmasından dolayı Flemenkli Musevi Matati şükran ifadesi olarak yeniden inşa olunacak hastane için elli bin ve sanayi mektebi için altmış bin kuruş bağışta bulunmuştur. Matati, bundan başka alaybeyi ve çeşitli zabıtlar, polis ve süvariler için de iki yüz kırk beş kese hediye etmek

¹²⁹ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 179.

¹³⁰ BOA. *DH.MKT.*, 18/23 (6 Şevval 1310/23 Nisan 1893)

istemiştir. Bu bağışlar da eklendiğinde toplam olarak üç yüz beş lira olan bağışının kabul edilip edilmemesi hususunda Dahiliye Nezaretinden bilgi istenmiştir. Verilen cevapta yardımın kabul edileceği ancak alaybeyi, zabıtarlar, polis ve süvarilerin zaten güvenlik işinden sorumlu ve bu işle görevli olmalarından dolayı bunlar için hediye amacıyla bile olsa para yardımının kabul edilmesinin mümkün ve münasip olmayacağı bildirilmiştir. Devamında ise, güvenlik güçlerinin vazifelerini bu durumda olduğu gibi özen ve gayretle yapmaları için maaşlarının düzenli ödenmesine dikkat edilmesi ve bu olayda fiilen gayreti görülen görevlilerin ödüllendirilmelerinin gerekli makamlardan talep edilmesi istenmektedir.¹³¹

2.1.3. Okul Adına Düzenlenen Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler

Mevcut belgelerde okul yönetimi tarafından zaman zaman halkın ilgi göstereceği ve iştirak edeceği türden gösteriler, eğlenceler düzenlenerek de okula gelir elde edilmeye çalışılmıştır.

Mesela 28 Ekim 1902 (H.25 Recep 1320) tarihli Selanik yönetimi tarafından sadarete sunulan belgede; Selanik Sanayi Mektebi yararına gelir elde etmek amacıyla, okula ait olan Memleket Bahçesi'nde pehlivan güreşi yapılmasına dair izin istenmiştir. Sadaret makamınca verilen cevapta burada pehlivan güreşi yapılmasında bir sakınca görülmediği bildirilmekle birlikte at yarışı, pehlivan güreşi, Deli Seyit müsabakası gibi etkinliklerin yapılabilmesi için mevcut mahalli yönetimden izin alınması gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra yönetimin göstereceği yer ve zamanda etkinliklerin yapılmasının mümkün olacağı, izinsiz olarak bu tarz etkinlikler yapılması halinde mesuliyetinin mahalli yönetimde olacağına dair irade-i seniyye bulunduğu belirtilmiştir.¹³²

2.1.4. Okulda İmal Edilen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler

Okulun sanayi kısmında bulunan atölyelerde yapılan üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin satışı ile de okula gelir sağlanmıştır.

Okulun en önemli üretim faaliyetlerinin başında hiç şüphesiz ki okulda faaliyetine devam eden vilayet matbaası gelmektedir. Sanayi mekteplerinin bulunduğu diğer birçok vilayette olduğu gibi Selanik'te de vilayet matbaasının idaresi ve gelirleri maddi kaynak sağlamak amacıyla sanayi mektebine bırakılmıştı. Vilayet matbaasında basılan matbu evrak, dergi, gazete gibi yayınlardan elde edilen gelirler, özellikle gazete

¹³¹ BOA. *MKT.MHM.*, 489/9 (18 Cemaziyelahir 1303/24 Mart 1886).

¹³² BOA. *DH.MKT.*, 605/40 (15 Teşrinievvel 1318/ 28 Ekim 1902).

aboneliklerinden elde edilen gelirler diğer vilayetlerdeki sanayi mektepleri gibi Selanik'te de okulun en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturuyordu. Hatta bazı vilayetlerde okulun gelirlerini arttırabilmek amacıyla gazete aboneliğinin halka zorunlu tutulduğu bile görülebiliyordu.¹³³ Aynı zamanda bu matbaada Türkçe yayınların yanında Rumca, Musevice ve Fransızca baskı yapıldığı da okul matbaası için yurt dışından getirilen malzemeler arasında Rumca, Musevice ve Fransızca harflerin bulunmasından anlaşılmaktadır.¹³⁴ Selanik gibi dışa açık bir bölgede gerek gazete, dergi gibi süreli yayınlar ve gerekse kitap basımının oldukça fazla olduğu düşünülürse matbaanın faaliyetinin yoğun olduğunu ve vilayet matbaasının üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin üretim alanında okulun en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi mekteplerine maddi anlamda destek olmak amacıyla özellikle devlet kurumları tarafından bu okullarda üretimi mümkün olan ürünlerin kendi bölgelerindeki sanayi mekteplerinden temin edilmesine özen gösterilmiştir. Mevcut belgelerden sanayi mekteplerinin bulunduğu bölgelerde özellikle ordunun ihtiyacı olan ve sanayi mekteplerinde üretilebilen ürünlerin bu okullarda imal edildiği anlaşılmaktadır. Ordu imalathanesi için birçok kere Selanik Sanayi Mektebi demirhanesinde nal, mih ve buna benzer ürünler imal ettirilerek satın alınmış ve bedelleri okula gelir olarak kaydedilmiştir. Selanik Sanayi Mektebi'nden farklı tarihlerde ordu için 21.966 kuruş 30 para,¹³⁵ 9.520 kuruş,¹³⁶ 12.789 kuruş,¹³⁷ ve 18.577 kuruş¹³⁸ değerinde nal ve mih satın alınmıştır.

Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesi tarafından jandarma mektebinin siparişi üzerine jimnastik aleti imal edilmiştir. Ancak daha sonra jandarma mektebi müdüriyeti tarafından, imal edilen jimnastik aletinin sipariş edilen ebatlara uygun olmadığı gerekçesiyle 450 kuruş değerindeki bedelinde indirim yapılması veya ücretin bir kısmının ödenmemesi talep edilmiştir.¹³⁹

Selanik İdadisinde mevcut ders sıralarının uzun zamandan beri kullanılmalarından dolayı eskimiş ve kullanılamayacak durumda olmaları sebebi ile seksen adet yeni

¹³³ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 220.

¹³⁴ Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi matbaası için Viyana'dan 60.000 kilo Musevice, Rumca, Fransızca hurufat alındığı kaydedilmektedir., BOA. ŞD., 601/87 (20 Teşrinisani 1323/ 3 Aralık 1907) .

¹³⁵ BOA. TFR.I.A.S., 59/5861 (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

¹³⁶ BOA. TFR.I.A.S., 61/6033 (18 Mayıs 1324/31 Mayıs 1908).

¹³⁷ BOA. TFR.I.A.S., 67/6622 (9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908).

¹³⁸ BOA. TFR.I.A.S., 67/6698 (4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908).

¹³⁹ BOA. TFR.I.M., 15/1425 (2 Kanunuvvel 1322/15 Aralık 1906).

sıranın yaptırılması gerek görülmüştür. Bu okul için yaptırılacak yeni sıraların her biri yetmiş dokuz buçuk kuruş olmak üzere Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılmasına karar verilmiştir. Sıraların fiyatları maarif müdüriyeti ve vilayet idare meclisi tarafından da uygun görülerek seksen sıra Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılarak 6.360 kuruş olan bedeli ödenmiştir.¹⁴⁰

Yine, Selanik Mekteb-i İdadisi öğrencileri için Hamidiye Sanayi Mektebi kundurhanesinde 60 çift vidalı çarık imal ettirilerek karşılığında 2.280 kuruş okul müdürü Ahmet Ziya Efendi'ye ödenmiştir.¹⁴¹

2.1.5. Belediye Tarafından Okula Tahsis Edilen Vergi Gelirleri

Vilayetlerde, belediyeler tarafından toplanan vergilerden bazılarının sanayi mekteplerine gelir sağlamak amacı ile bu okullara devredildiği de oluyordu. Selanik belediyesi tarafından da vilayette kesilen her bir hayvan için belli bir miktar olarak alınan hayvan kesim vergisi gelir sağlaması amacı ile Selanik Sanayi Mektebine bırakılmıştı. Ancak, bu tür vergiler okullar için daimi bir gelir kaynağı olmalarına rağmen düzenli toplanamaması, toplanabilse bile tamamının okullara aktarılmaması gibi nedenlerden dolayı okul bütçelerinde ciddi bir meblağa karşılık gelmiyordu.¹⁴²

2.2. OKULUN GİDERLERİ

Okulun giderleri ise; öğrencilerin iâşe masrafları, idari personelin ve hizmetlilerin maaşları, okula alınan her türlü malzeme ve eşyaların masrafları, imalat için kullanılan hammadde ve sanayi kısmı için gerekli olan kömür, yağ gibi malzemelerin masrafları, okulun sahip olduğu gayrimenkul gelirleri için devlete ödenen binde dört oranındaki emlak vergisi, okul için yurt dışından alınan malzemeler için ödenen gümrük vergileri şeklinde sıralanabilir. Bu giderler okulun gelirlerinden karşılanmaya çalışılıyordu.¹⁴³

Bunun yanında sanayi mekteplerinin gerek halkın yardımlarıyla oluşturulmuş hayır kurumları olmaları ve gerekse verdikleri meslek ve sanat eğitimi sayesinde ülkede

¹⁴⁰ BOA. *MF.MKT.*, 551/31 (18 Kanunusani 1312/30 Ocak 1897).

¹⁴¹ Ahmet Ziya Efendi bu bedele karşı gönderdiği senede, damga nizamnamesinde belirtilmesine rağmen, iki kuruşluk pul yapıştırması gerekirken altmış paralık pul yapıştırmıştır. Bu nizamnamenin otuzuncu maddesi gereği pulun eksik kalan bedelinin tamamlanması için kendisinden yirmi para, başlangıçta işlemi yapan hesap memuru Emin Efendi'den de nizamnamenin otuz ikinci maddesinden dolayı senedi kabul etmesi sebebi ile doksan kuruş bedeli acilen maarif veznesine ödemeleri istenmiştir., BOA. *MF.MKT.*, 153/28 (19 Teşrinievvel 1308/31 Ekim 1892).

¹⁴² Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 220.

¹⁴³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 49.

güzel sanatların gelişmesine katkıda bulunmaları sebebiyle bu okulların gelişmesine destek olmak amacı ile devlet tarafından ekonomik alanda bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Bunlardan birisi de okul için alınan eşyalardan gümrük vergisinin alınmaması konusunda sağlanan kolaylıklar olmuştur.

Sanayi mektepleri için yurt dışından alınacak eşya ve malzeme gümrük vergisi veya bir miktar depozito ücreti ödenerek geçirilir ve daha sonra bu eşya hakkında okul aracılığıyla ilgili kurumlar tarafından Şura-yı Devlete resmi yazışma yolu ile bilgi verilirdi. Alınan eşya ile ilgili olumsuz bir durum olmadığı takdirde Şura-yı Devlet'ten gelen onay ile eşyanın gümrükten geçirilmesi sırasında ödenen gümrük vergisi veya depozito ücreti gümrük idaresi tarafından okula iade edilirdi. Ancak her ne kadar ödenen vergi miktarı daha sonra geri tahsil edilse de başta malzemenin gümrükten alınması sırasında ödeme yapmak zorunda kalınması ekonomik sıkıntılar yaşayan ve kira gelirleri, halkın yardımları gibi sürekli ve sabit olmayan kaynaklarla varlıklarını sürdürmeye çalışan sanayi mekteplerini ekonomik olarak zor durumda bırakmaktaydı. Selanik Sanayi Mektebi için de bu konuda birçok örnek mevcuttur.

Selanik Sanayi Mektebi için Milano şehrinden getirilen bando ve mızıka takımı için Selanik Gümrük İdaresi tarafından okuldan 862 kuruş gümrük vergisi tahsil edilmiştir. Bunun üzerine okul yönetimi tarafından Şura-yı Devlete bilgi verilerek bando ve mızıka takımının ülkede güzel sanatların gelişmesine hizmet etmek amacı ile getirildiği belirtilerek okulunda yardıma muhtaç durumda olması sebebi ile bando ve mızıka takımı için gümrük idaresine ödenen vergi miktarının iade edilmesi talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine Şura-yı Devlet tarafından yapılan değerlendirme sonucunda da bando ve mızıka takımından tahsil edilen gümrük vergisinin okula iade edilmesine karar verilerek bu karar Selanik gümrük idaresine tebliğ edilmiş ve durum Selanik vilayet yönetimine de bildirilmiştir.¹⁴⁴ Yine okul için Napoli'den getirilen 36 parça mızıka takımı için 1809 kuruş depozito ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.¹⁴⁵ Okulun demirhanesi için Avrupa'dan getirilen alet ve edevata karşılık 620 kuruş 20 para gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi

¹⁴⁴ BOA. *DH.MKT.*, 386/26 (21 Mayıs 1311/2 Haziran 1895).

¹⁴⁵ BOA. *İ.RSM.*, 14/18 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

tarafından okula iade edilmiştir.¹⁴⁶ Yine okulun demirhanesi ve marangozhanesi için yabancı ülkelerden getirilen 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat için 1.991 kuruş gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.¹⁴⁷ Okulun matbaası için alınan 93 kıyye¹⁴⁸ hurufat için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.¹⁴⁹ Okulun dokumahanesi için getirilen 2 kilo 500 gram iğne yatağı için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.¹⁵⁰ Yine okulun dokumahanesi için Filibe'den getirilen bir adet mensucat makinesi için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.¹⁵¹

Muamele işlemlerinden kaynaklanan aksaklıkları ortadan kaldırmak için Maliye Nezareti tarafından 23 Nisan ve 3 Mayıs 1911 (R.10 ve 20 Nisan 1327) tarihli havale edilen tezkire ile konu Şura-yı Devlete bildirilmiştir. Bunun üzerine Maliye, Nafia ve Maarif dairesinin teklifi ile Şura-yı Devlette şu karar alınmıştır: Sanayi mektepleri için yurtdışından alınacak eşya ve malzemenin gümrük vergisi ödenerek geçirildikten sonra her defasında Şura-yı Devlete bilgi verilmesi ve sorulması kanunu uygulanıyor iken bu durum gereksiz yazışma ve muamelata sebep olmaktadır. Bundan dolayı sanayi mektepleri için yurtdışından alınan eşya ve malzemenin cinsi, miktarı ve alınma sebebi mahalli yönetimlerce usule uygun olarak araştırılıp bir mazbata ile tasdik edilerek ve en sonunda da gümrük idaresince incelenerek uygun bulunduğu takdirde sormaya ve Şura-yı Devletin incelemesine gerek kalmadan gümrük vergisi alınmadan gümrükten geçirilecektir. Ancak gümrükten geçişi esnasında gümrük müdürlüğü tarafından çeşitli sebeplerden dolayı tereddüt edilen eşya ve malzeme incelenmesi için Şura-yı Devlete bildirilecektir. Böylece Selanik Mithat Paşa Mektebi için alınıp çeşidi ve miktarını gösterir belgede doğru olarak yazılmış olan malzemenin de aynı usulle Şura-yı Devlete

¹⁴⁶ BOA. *İ.RSM.*, 17/29 (15 Teşrinievvel 1318/28 Ekim 1902).

¹⁴⁷ BOA. *İ.RSM.*, 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

¹⁴⁸ Kıyye; okka, 400 dirhem veya 1.283 grama denk gelen ağırlık ölçüsü, bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2010.

¹⁴⁹ BOA. *İ.RSM.*, 31/61 (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908).

¹⁵⁰ BOA. *İ.RSM.*, 32/5 (15 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908).

¹⁵¹ BOA. *İ.RSM.*, 29/16 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

bilgi vermeye gerek olmadan yerel yönetimin incelemesi ve onayıyla gümrük vergisi ödmeden gümrükten geçirilmesi mümkün olmuştur.¹⁵²

2.3. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN MALİ DURUMU

Selanik Sanayi Mektebinin özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan II. Abdülhamid tarafından vilayet sanayi mekteplerinin durumlarının iyileştirilmesi için bir takım düzenlemelerin yapıldığı 1890 yılına kadar geçen dönemde ekonomik durumu iyi değildir ve okul bu dönemde maddi anlamda sıkıntılar yaşamıştır.

Okulun bu yıllarda ekonomik alanda ciddi sıkıntılar yaşadığı, okulun gelirlerinin giderleri karşılayamadığından dolayı vergilerini ödeyemediği ve maliyeye vergi borcunun biriktiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ülke genelinde ekonomik alanda yaşanan sorunlarda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği siyasi, ekonomik ve sosyal olumsuzlukların yanında ülkenin daha önceki yıllardan itibaren sürüklenmiş olduğu dış borç yükünün ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisinin de payı büyüktür. Düzenli bir gelir kaynağı olmayan, okulda üretilen ürünlerin satışından elde edilen gelirler, sahip olduğu gayrimenkullerden elde ettiği kira gelirleriyle beraber halkın ve belediyelerin yardımlarıyla masraflarını karşılamaya çalışan okul ülke genelinde hakim olan olumsuz ekonomik şartlar nedeni ile bu dönemde zorluklarla varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Bu olumsuz ekonomik şartların yanında II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında taşra belediyelerinin idaresinin düzenlenmesine yönelik çıkarılan kanunla vilayet sanayi mekteplerinin yönetimlerinin buldukları ilin belediye meclislerine devredilmesi bu okullar üzerindeki zaten az olan devlet kurumlarının ilgisini daha da azaltmıştır. Bunlara zaman zaman okul yönetimlerinin ilgisizlikleri, idari zaafılar ve hatta istismarlardan dolayı ortaya çıkan olumsuzluklar da eklenince bu dönemde vilayet sanayi mekteplerinin durumları daha da kötüye gitmiştir.¹⁵³

Bu dönemde Selanik Sanayi Mektebinin gelirlerinin giderlerini karşılamaya yetmemesi sebebi ile 1885-1894 (R.1300-1309) yılları arasına ait vergileri ödenememiş ve bu süre içerisinde okulun 57.500 kuruşluk vergi borcu birikmiştir. Bunun üzerine birikmiş vergi borcunun affedilmesi için okul yönetimi tarafından Maliye Nezaretine başvurulmuştur. Bu amaçla okul komisyonu tarafından Maliye Nezaretine yazılan

¹⁵² BOA. BEO., 3913/293471 (25 Haziran 1327/8 Temmuz 1911).

¹⁵³ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s.218.

yazıda, her ne kadar 1890 yılında yapılan düzenlemeler ve padişah tarafından yeniden tedarik edilen gelirler ile okulun durumu bir miktar düzelmiş olsa da geçmiş senelere ait birikmiş 57.500 kuruşluk vergi borcunun Maliye Nezareti tarafından tahsil edilmesi halinde mali durumun yeniden bozulacağı ifade edilmiştir. Bu durumda ise bir müddetten beri düzelmiş olan ve kimsesiz çocukların eğitimi maksadıyla faaliyet gösteren okulun işleyişinin yeniden kesintiye uğrayacağı bildirilmiştir. Bu durum sebebi ile okulun 1895 (R.1310) senesinden sonraki yıllar için işleyecek olan vergilerinin her sene düzenli olarak tahsil edilmesi, 1885-1894 (R.1300-1309) yılları arasındaki birikmiş olan 57.500 kuruşluk vergi borcunun da affedilmesi okul komisyonu tarafından Maliye Nezareti'nden talep edilmiştir. Maliye nezaretinden verilen cevapta ise okulun bahsi geçen yıllara ait vergi borcunun hazinenin iç denge unsurlarından olan gelirlerden olması sebebiyle affının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bununla beraber okulun düzen ve idaresinin korunmasının zaruri olması sebebiyle biriken vergisinin uygun taksitler halinde bölünerek tahsil edilmesi ve 1894 senesinden itibaren işleyecek vergisinin de her sene düzenli olarak ödenmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.¹⁵⁴

Okulun kira gelirlerinden binde on oranında vergi alınmıştır.¹⁵⁵ Ancak mali alanda yaşadığı sıkıntılar sebebi ile bu vergilerin ödenmesinde okul zorluklar yaşamaktaydı. Bunun üzerine okul komisyonu tarafından ilgili makamlardan, okulun idaresinin halkın bağışları ile oluşturulan kira gelirleri ile sağlanmasından dolayı bunlardan ibtidai mekteplerinde olduğu gibi binde dört vergi alınması talep edilmiştir. Dahiliye Nezaretinden verilen cevapta ibtidai mekteplerinin kiraya verilmek sureti ile gelir getiren mülklerinden irade-i seniyye gereğince binde dört vergi alındığı belirtilmiştir. Sanayi mekteplerinin gelirlerinin durumunun ise Maliye Nezaretine sorularak Selanik Sanayi Mektebinin kira gelirlerinin de ibtidai mekteplerinin kira gelirleri gibi halkın bağışları ile oluşmuş emlaktan sağlandığının Maliye Nezareti tarafından yazılı olarak bildirmesi üzerine Selanik Sanayi Mektebi ile beraber diğer taşra sanayi mektepleri de istisna edilmeyerek bu okulların da binde dört vergi ile mükellef tutulmalarının Şura-yı Devlet kararı ile kabul edildiği bildirilmiştir.¹⁵⁶

II. Abdülhamid tarafından 1890 yılında vilayet sanayi mekteplerinin olumsuz şartlarını düzeltmek amacı ile yapılan bir takım düzenlemelerle bu okullara yeni gelir

¹⁵⁴ BOA. ŞD., 2020/30 (23 Kanunuevvel 1309/4 Ocak 1894).

¹⁵⁵ BOA. İ.ML., 54/79 (25 Kanunuevvel 1318/7 Ocak 1903).

¹⁵⁶ BOA. DH.MKT., 734/17 (24 Haziran 1319/7 Temmuz 1903).

kaynakları temin edilmiştir. Ancak bu yardımlarla okulların mali durumları bir miktar iyileşmeye gitmesine rağmen ekonomik anlamdaki sorunlarının tam olarak ortadan kalkmamıştır.

1907 yılında Selanik Sanayi Mektebinin gelirlerinin bir kısmı okulun maliyeye olan vergi borçlarının ödenememesi sebebi ile haczedilmiştir. Bunun üzerine okul müdüriyeti tarafından müfettişlik makamına bir yazı gönderilerek okulun 1907 bütçesinde 60 kûsur bin kuruş kadar açık bulunması sebebi ile mali durumunun kötü bir halde bulunduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı öğrencilerin gıda gibi en zorunlu ihtiyaçların dahi yeteri kadar karşılanamadığı ve okul gelirlerinin biriken borçları karşılayabilecek durumda olmadığı belirtilerek bu sebeple okulun gelirlerinin bir kısmının vergi taksitinin ödenmesini temin altına almak için haczedilmesinin okulun zor durumda bulunan mali yapısını daha da kötüleştirdiği bildirilmiştir. Bu sebepten dolayı müfettişlik makamından, vergi borcunun okulun bir sonraki senenin bütçesinden ödenmesi şartı ile gelirleri üzerine konan haczin kaldırılması istenmiştir.¹⁵⁷

II. Meşrutiyet döneminde de okulun mali sıkıntılarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda, Bursa Sanayi Mektebinin sanayi şubesinin kapatılması üzerine Selanik Sanayi Mektebine kayıt olmak isteyen dördüncü sınıf öğrencisi Ahmet Mustafa Efendi'ye okul yönetimi tarafından verilen cevapta okulun sıhhsizliği ve gelirlerinin yetersizliği sebebiyle değil dışarıdan, vilayet dahilindeki talebeyi bile kabule müsait olmadığının bildirilmesi bu dönemde de okulun yaşadığı mali sıkıntıların devam ettiğini göstermektedir. Aynı belgede, o sene Selanik'e bağlı yerlerden okula kayıt olmak için müracaat eden doksan dokuz talebeden ancak on ikisinin kabul edilebildiği, kalanların ise üzümlere geri döndükleri, bu sebeple okula tahsisat verilmesi için sadarete yazıldığı da belirtilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷Selanik Sanayi Mektebi müdüriyeti tarafından müfettişlik makamına yazılan yazıda; okulun 1907 (R.1322) bütçesinde 60 kûsur bin kuruş kadar açık bulunması sebebi ile okulun mali durumunun kötü bir halde bulunduğu için öğrencilerin gıda gibi en zorunlu ihtiyaçların dahi yeteri kadar verilemediği ve sene sonuna kadar tahsil edilecek olan okul gelirlerinin sene başından beri biriken borçları karşılaması şöyle dursun senenin son üç ayının masraflarını dahi karşılayabilecek durumda dahi bulunmadığından dolayı okul yönetiminin çok zor bir durumda bulunduğu bildirilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin ölmeyecek kadar yiyeceğinin karşılanmaya çalışıldığı okulun gelirlerinin bir kısmına vergi taksitinin ödenmesini temin altına almak için haczedilmesi okulun zor durumda bulunan mali yapısını daha da kötüleştirdiği belirtilmiştir. Okulun koruması altında bulunan bu yetim öğrencilerin bu şekilde perişan olmaları üzücü bir durum olduğundan bu durumun düzeltilmesi için okulun vergi borcunun bir sonraki senenin bütçesinden ödenmesi şartı ile okulun gelirleri üzerine konan haczin kaldırılması istenmiştir. BOA. *TFR.I.M.*, 14/1322 (25 Kanunuevvel 1322/7 Ocak 1907).

¹⁵⁸ BOA. *DH.İD.*, 26-1/10 (30 Teşrinievvel 1326/12 Kasım 1910).

II. Meşrutiyet döneminde, vilayet sanayi mekteplerinin şartlarının düzeltilmesi için devlet yetkilileri tarafından yeni bir girişimde bulunulmuştur. 1911 yılı içerisinde gerçekleşen Meclis-i Mebusan görüşmeleri sonucunda, yapılacak yeni bir düzenleme ile ülke genelindeki bütün vilayet sanayi mekteplerinin gerekli ihtiyaçlarının karşılanması ve mevcut şartlarının daha iyi bir hale getirilmesi amacı ile Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanması ve nezaretin bütçesinin de bu amaç doğrultusunda arttırılması kararlaştırılmıştır. Bunun neticesinde 1911 yılında ülke genelindeki tüm vilayet sanayi mektepleri Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır.¹⁵⁹ Bu okulların gerekli ihtiyaçlarının karşılanması ve mevcut şartlarının daha iyi bir hale getirilmesi amacıyla yine Meclis-i Mebusan kararı ile 1911 senesinden itibaren Ticaret ve Ziraat Nezareti bütçesine senelik iki milyon kuruş tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bütçenin yüz bin kuruşu da Selanik Sanayi Mektebine ayrılmıştır. Bu tahsisat 1913 senesine dek iki sene boyunca Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Selanik Sanayi Mektebine gönderilmiştir. Ancak 1913 yılında Anadolu'daki sanayi mekteplerine tahsisatları yine gönderilmesine rağmen Balkan Harbi sebebi ile Rumeli'deki sanayi mekteplerine bu ödenek gönderilememiştir. Bunun üzerine Selanik Sanayi Mektebi yönetimi tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunulan arzualde bu ödeneğin tahsil edilememesinin okul yönetimini zor durumda bıraktığı belirtilerek okulun yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle Selanik Bankasından alınmış olan borçlarının ödenemediği ve bu konunun önemli bir sorun haline geldiği bildirilmiştir. Selanik Bankasından alınan iki bin beş yüz liralık borcun ödenebilmesi için hükümetten gelmesi beklenen bu ödeneğin aniden kesilmesi ve ulaştırılamaması okul yönetimini zor durumda bırakmıştır. Aynı zamanda o günlerde Yunan Hükümeti tarafından okulun emlakına el konulmak amacı ile de bir girişimde bulunulduğu, ancak okulun bölgedeki Müslüman ahaliye ait bir kurum olduğu resmen tasdik ettirilmek suretiyle bu tehlike o anlık engellenmiş ise de tehlikenin geçmediği bildirilmiştir. Eğer okul yönetimi tarafından bu borç ödenemezse bu durumun banka tarafından okul emlakına el konulmasına ve ardından Yunan Hükümeti tarafından okula müdahale edilmesine bir vesile teşkil edeceğinden dolayı yüz elli bin liralık emlakın elden gitme ihtimalinin olduğu bildirilmiştir. Bundan dolayı Ticaret ve Ziraat Nezaretinden okul için tahsis edilmiş olan yüz bin kuruşun 1913 senesine mahsus olmak üzere ödenmesi talep edilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 344.

¹⁶⁰ BOA. *BEO.*, 4173/312968 (18 Nisan 1329/1 Mayıs 1913).

Okulun mali durumu Selanik'in işgalinden sonra daha da kötüleşmiştir. Bu dönemde Yunanlılar tarafından, işgal ettikleri bölgelerdeki diğer okullarda yaptıkları gibi Selanik Sanayi Mektebinin de gelirlerine, gayrimenkullerine ve banka hesaplarına el konulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi ile olan bağlantının kesilmesi sonucunda okul, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 1911 yılından itibaren bütün taşra mekteplerine sağlanan ödenek gibi devlet tarafından temin edilen gelirlerden de mahrum kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklar okulun, bünyesinde eğitim gören öğrencilerin idare ve iaşesini dahi karşılayamayacak duruma düşmesine ve hatta mülklerinden elde edilen gelirlere icra yolu ile el konulması tehlikesi ile karşı karşıya kalacak kadar maddi durumunun bozulmasına sebep olmuştur.

İşgal sonrasında okulun ekonomik yapısı iyice bozularak bünyesinde eğitim gören ve çoğu fakir ailelerin çocuklarından oluşan öğrencilerin idare ve ihtiyaçları karşılayamayacak bir hal almasının yanında bu öğrencilere kimsesiz ve çaresiz kalan birçok şehit çocuğunun da katılması ile okulun idaresi daha da zorlaşmıştır. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda okul öğrencilerinin merhamet ve şefkate muhtaç bir durumda kalmaları üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdüriyetince sadarete sunulan bir arzuhalle okula acilen devlet tarafından bir miktar para yardımı yetiştirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Yardımın ulaşmaması durumunda ise okulun kapanıp öğrencilerin perişan olacakları ve okulun kapanması halinde varlıklarına Yunanlılar tarafından el konulmasına ortam hazırlanmış olacağı belirtilmektedir. Ancak sadaretçe verilen cevapta ise devlet hazinesinin mevcut durumunun o an için okula para yardımında bulunmaya imkanı olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine sadaret makamı tarafından okula para yardımında bulunulması için bu durum Müdafa-i Milliye Cemiyetine iletilmiştir. Sadaret makamı tarafından Müdafa-i Milliye Cemiyetine gönderilen yazıda, cemiyetin bu tür zamanlarda muhtaç durumda olanların yardımına yetişmek gibi bir insanlık vazifesi olmasına rağmen bu konuda şimdiye kadar müdahale etmeyerek üzüntü veren bir tavır sergilediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda alınan Meclis-i Vükela kararınca Müdafa-i Milliye Cemiyetinden okulun öğrencilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmak üzere Selanik Sanayi Mektebine acilen bin liranın gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁶¹

---

¹⁶¹ BOA.,*BEO*. 4175/313059 (8 Mayıs 1329/21 Mayıs 1913).

Müdafai Milliye Cemiyeti tarafından sadaret makamına verilen cevapta ise cemiyetin o günkü mali durumu müsait olmadığından Selanik Sanayi Mektebinin borcunun ödenebilmesi için talep edilen yardımın yapılmasının mümkün olmadığı ve bu tür kurumların borçlarının ödenmesi için yardım yapılmasının cemiyetin nizamnamesine uygun olmadığı bildirilmiştir.¹⁶²

---

¹⁶² BOA. BEO., 4242/318078 (9 Kanunusani 1329/22 Ocak 1914); BOA. BEO., 4263/319671 (26 Şubat 1329/11 Mart 1914).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM-ÖĞRETİM

Selanik Sanayi Mektebinde eğitim- öğretim faaliyetleri diğer taşra sanayi mekteplerinde de olduğu gibi 1871 yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan “Islahhanelere Dair Nizamname” esas alınarak yürütülüyordu. Buna bağlı olarak okula öğrenci kabulü, öğrencilerin teorik ve mesleki eğitime devam şekli, okulda yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri nizamnamede belirlenen şartlara uygun olarak yürütülmüştür.

3.1. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNE ÖĞRENCİ KABUL ŞARTLARI

Okula ücretsiz eğitim için kayıt olacak öğrencilerin fakir, anne ve babasından yoksun olması şartı aranmaktaydı. Eğer ebeveyninden biri sağ ise iş göremez halde olması, diğer bir ifadeyle çalışamayacak durumda olması şartı aranırdı. Bunların yanında okula kayıt olacak öğrencinin sürekli bir hastalığının bulunmaması da gerekmekte idi.¹⁶³

Okula kabul edilecek öğrencilerin 1893-1897 seneleri arasında on iki yaşına girmemiş olmaları şartı aranırken,¹⁶⁴ 1900 ve 1901 seneleri için sekiz yaşından küçük on iki yaşından büyük olmamaları,¹⁶⁵ 1902, 1904 ve 1906 seneleri için de 8 yaşından küçük on beş yaşından büyük olmamaları şartı aranmaktadır.¹⁶⁶ 1907 senesi için ise çocukların Kuran-ı Kerim ve Türkçe okumayı bilmesi halinde on bir yaşından küçük on beş yaşından büyük olmaması şartı ile okula kaydedilebileceği belirtilmektedir.¹⁶⁷

Açık yer olmadıkça okula fazladan öğrenci kabul edilemeyeceğinden çocuk kayıt ettirmek isteyenlerin öncelikle okul idaresinden açık yer olup olmadığını sormaları ve

¹⁶³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480-481.

¹⁶⁴ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s.142; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 128; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 14, H.1313 (1895), s.132; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 15, H.1315 (1897), s. 267-268.

¹⁶⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 333-334; Salname-i Nezaret-i Maarif, def'a 4, H.1319 (1901), s. 620-621.

¹⁶⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 393; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 310-311; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1324 (1906), s. 248.

¹⁶⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480-481.

sonrasında açık yer varsa öğrencinin belirtilen şartları taşıdığını ispatlayan resmi belgeleri ile beraber kayıt için okula başvurmaları gerekmektedir.¹⁶⁸

Okulda boş yer olduğu takdirde her sene eylül ayının başında okula öğrenci kabul edilebileceğinden çocuk kayıt ettirmek isteyenlerin ağustosun on beşinde nüfus tezkireleriyle beraber okul idaresine müracaat etmeleri ve bununla beraber çocuğun belirtilen şartları taşıdığını resmen ispat etmeleri gerekmektedir.¹⁶⁹

3.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE DERSLER

3.2.1. Okulun Öğretim Programı

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim süresi şube sınıfı¹⁷⁰ hariç olmak üzere 5 sene idi. 1904-1905 senesinde tahsil süresi şube sınıfı hariç 6 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1906-1907 senesinde tekrar 5 seneye düşürülmüştür.¹⁷¹

Ülke genelindeki diğer vilayet sanayi mekteplerinde olduğu gibi Selanik Sanayi Mektebinde de verilen teorik eğitim okula kabul edilen çocukların yaşlarının 8 ile 12 yaş arasında değişmesinden ve bu çocukların daha önce herhangi bir eğitim görmemiş olup okuma yazma bilmemeleri sebebi ile ilkokul (iptidai) düzeyinde idi.¹⁷² Bundan dolayı ıslahhanelerde öğrencilere teorik alanda öncelikli olarak temel dini-ahlaki eğitim ve bunun yanında pratik olarak da meslek eğitimi verilmesine yönelik programlar uygulanmıştır. 1871 yılında çıkarılan nizamnameye göre ıslahhanelerde teorik olarak Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, Kur'an, İlmihal, Risale-i Ahlak, Edebiyat, Sülüs ile Rika yazı dersleri, Hesap ve Defter Tutma Usulü gibi o yıllarda ilkokullarda okutulan temel derslerin verilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁷³ Ancak zamanla, özellikle de 1890 yılından sonra yapılan düzenlemelerle imkanlarının biraz daha genişlemesi sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin bir çoğunda verilen pratik eğitimin düzeyi ve kalitesi de artmış, bazılarında ilkokul derslerinin yanında rüştiye düzeyinde dersler de okutulmaya

¹⁶⁸ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 142; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 128; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 14, H.1313 (1895), s. 132; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 15, H.1315 (1897), s. 267-268.

¹⁶⁹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481.

¹⁷⁰ On yaşından küçük, atölye bölümlerinde meslek eğitimi almaya henüz yaşları müsait olmayan çocukların temel eğitim gördükleri sınıflara şube sınıfı deniyordu., Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

¹⁷¹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 309; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1324 (1906), s. 246-247.

¹⁷² Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

¹⁷³ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 190.

başlanmıştır.¹⁷⁴ Aşağıda verilen tabloda 1907 yılında Selanik Sanayi Mektebinde uygulanan eğitim programına baktığımız zaman okulda ıslahanelere dair nizamname ile belirlenen teorik derslerin yanında Fransızca, Arapça, Farsça, Hendese, Coğrafya, Tarih, Cebir, Resim, Malumat-ı Fenniye, Kimya gibi farklı derslerin okutulduğu görülmektedir. Burada Selanik Sanayi Mektebi'nin eğitim programının, vilayet sanayi mektepleri için nizamnameyle belirlenen programdan daha ileri düzeyde, iptidai düzeyinin üstünde, rüştiye düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle okulda Fransızca yabancı dil eğitiminin verilmesinin, buradan mezun olan öğrencilerin iş hayatına atılmaları konusunda Selanik ve Selanik gibi dışa açık kozmopolit şehirlerde onlara kolaylık sağlamasına yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Selanik Sanayi Mektebi'nde okutulan derslerin senelere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 3.1. 1907 Yılı Selanik Sanayi Mektebi Eğitim Programı.¹⁷⁵

Birinci Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-i Diniyye, Hesap, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Türkçe Kıraat, Fransızca, Sarf-ı Osmanî.
İkinci Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniyye, Hesap, Türkçe Kıraat, Fransızca, Sarf-ı Osmanî, İlm-i Eşya, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Resim.
Üçüncü Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniyye, Türkçe Kıraat, Hendese, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Coğrafya, Hesap, Farsî, Nahv-i Osmanî, Fransızca, Sarf-ı Arabî, Resim.
Dördüncü Sınıf Dersleri	Ulumu Diniyye, Nahv-i Osmanî, Hendese, Türkçe Kıraat, Tarih, Fransızca, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Hesap, Cebir, Coğrafya, Nahv-i Arabî, Resim.
Beşinci Sınıf Dersleri	Ulum-ı Diniyye, Türkçe Kitabet, Fransızca, Usul-i Defteri, Cebir, Malumat-ı Fenniye, Kimya-i Adî namı altında Hikmet-i Tabiiyye, Mebadi-i Fenn-i Makine, Resim, Hendese.

Ancak yine de vilayet sanayi mekteplerinde verilen eğitim idadi düzeyinde bir mesleki teknik eğitim kurumu olan İstanbul Sanayi Mektebi'nin seviyesine ulaşamamıştır. İstanbul Sanayi Mektebi'nde, 1894 yılından sonra, okulda görev yapan Fransız uzmanların tavsiyeleri doğrultusunda yapılan düzenlemelerle 7-8 yaşlarında okuma yazma bilmeyen çocukların okula kaydedilmesi uygulamasından kademeli olarak vazgeçilmiş, 13 yaşından küçük 15 yaşından büyük hiçbir öğrencinin alınmaması yönünde karar alınmış ve bu karar uygulanmaya başlanmıştır. Buda okulun, 1894

¹⁷⁴ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 223.

¹⁷⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 479.

yılından sonra, idadi düzeyinde gerçek manada bir ortaöğretim mesleki eğitim kurumu olma özelliği kazanmaya başlamışında etkili olmuştur.¹⁷⁶

Vilayet sanayi mekteplerinde ise 7-8 yaşlarında okuma yazma bilmeyen çocukların okula kaydedilmeye devam edilmiştir. Bu da vilayet sanayi mekteplerinin Dersaadet Sanayi Mektebi düzeyinde eğitim veren kurumlar seviyesine ulaşamamasında etkili olmuştur. Her ne kadar Selanik Sanayi Mektebi müdürü olarak görev yapan Yusuf Sadık Bey tarafından 15 Haziran 1912 tarihli vilayet yönetimine sunulan belgede Selanik Sanayi Mektebi'nin idadi derecesinde bulunduğu resmen tasdik edildiği belirtilmekte olsa da¹⁷⁷ uygulamada bu durum geçerli olmamaktadır. Nitekim Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi öğrencilerinden sanat eğitimi almak amacıyla 1919 yılında İstanbul'a gelerek İstanbul Sanayi Mektebi'ne kaydolmak isteyen 12 numaralı Eyüp bin Sefer'in tahsil derecesi İstanbul Sanayi Mektebi'ne kabule uygun bulunmadığından okula kaydedilmemiş, kendisinin taşra sanayi mekteplerinden birine kaydolması tavsiye edilmiştir. Bunun üzerine Eyüp bin Sefer Edirne Sanayi Mektebi'ne kaydolmuştur.¹⁷⁸

Islahhanelerde öğrencilere okutulan derslere ait kitaplar, okulda ihtiyaç duyulan haritalar gibi eğitim-öğretim araç gereçleri okul yönetimleri tarafından Maarif Nezareti'nden talep ediliyor ve bu tür ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanıyordu.¹⁷⁹

3.2.2. Öğrencilerin Teorik ve Pratik Eğitime Devam Şekli

Öğrenciler, cuma günü hariç haftanın her günü okulda eğitim görürlerdi. Cuma günü okulun tatil günü idi. Cuma günü hariç haftanın her günü öğrencilere öncelikle sabahları iki saat teorik alanda ders verilirdi. Bundan sonra ise her öğrenci alanıyla ilgili atölyeye gidip akşamleyin okulun kapanış saatine kadar mensup olduğu sanat alanıyla ilgili eğitim görürdü.¹⁸⁰

Okulda sanat eğitimi on yaşından sonra başlamaktaydı. Henüz on yaşını tamamlamamış olan öğrencilere meslek eğitimi verilmezdi.¹⁸¹

Mızıka bölümüne, öğrenciler arasından müziğe ilgi ve yeteneği olanlar seçilirlerdi. Bunlar her gün iki saat teorik ve pratik olarak musiki derslerini aldıktan

¹⁷⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁷⁷ BOA. *DH.İD.*, 28/2 (2 Haziran 1328/15 Haziran 1912).

¹⁷⁸ BOA. *DH.UMVM.*, 78/44 (15 Teşrinisani 1335/15 Kasım 1919).

¹⁷⁹ BOA. *MF.MKT.*, 32/80 (6 Kanunuevvel 1291/18 Aralık 1875); Yıldırım, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁸⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

¹⁸¹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

sonra mensup oldukları diğer alanlarla ilgili atölyelerde mesleki eğitimlerine devam ederlerdi.¹⁸²

3.2.3. Okulun Eğitim Kadrosu

Açıldıkları dönemde sanayi mekteplerinde teorik dersler genellikle okulda istihdam edilmiş bir veya iki hoca tarafından veriliyor, her ders için ayrı hoca bulunmuyordu. Ancak 1890 (H.1308) yılından sonra II. Abdülhamid'in özel olarak sanayi mektepleri ile ilgilenmesi ve bu okulların imkanlarının genişletilmesine yönelik çalışmaların başlatılması, zamanla ülke genelinde eğitim kurumlarındaki artış, eğitim seviyesinin yükselmesi, öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarının çoğalması gibi etkenler sayesinde sanayi mekteplerinin ihtiyaç duyduğu öğretmen ihtiyacının giderilmesi ve teorik derslerin o alana hakim branş öğretmenleri tarafından verilmesinin sağlanmasını biraz daha kolaylaştırmıştır. Yine bunun yanında okullardaki öğretmen ihtiyacının giderilmesi ve teorik derslerin branş öğretmenleri tarafından verilmesi okulun mali imkanları, okulların buldukları kentin gelişmişliği, sosyo-kültürel yapısı ve idarecilerin etkinliğine bağlı olarak da değişmekte idi.¹⁸³

Selanik Sanayi Mektebinde de okulun kuruluşundan 1890'lı yıllara kadar teorik derslerin hoca-i evvel ve hoca-i sani¹⁸⁴ veya muallim-i evvel ve muallim-i sani olarak adlandırılan kısıtlı sayıda hocalar tarafından verildiği görülmektedir.¹⁸⁵

Tablo 3.2. 1885 Yılı Selanik Sanayi Mektebi Teorik Kısmı Hoca Kadrosu.¹⁸⁶

Muallim-i Evvel	Mesut Efendi
Muallim-i Sani	Abdurrahman Efendi

1890'lı yıllardan sonra ise teorik derslerin çoğu farklı hocalar tarafından okutulmaya başlanmıştır. Ancak bu hocalar da alanlarında uzman branş öğretmenleri değil çoğunluğu şehrin mülki ve idari amirleri gibi ileri gelen kişilerinden oluşmaktadır. İlerleyen yıllarda ülke genelinde eğitim kurumlarının yaygınlaşması, öğretmen yetiştiren okulların sayılarının artması gibi olumlu gelişmelerin sanayi mekteplerindeki

¹⁸² Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

¹⁸³ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 222-223.

¹⁸⁴ Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

¹⁸⁵ Salname-i Selanik, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

¹⁸⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

ihtiyaç duyulan öğretmen açığının giderilmesinde katkısı olduğunu ve bu okullarda alan öğretmenlerinin sayılarının artmaya başladığını görmekteyiz.¹⁸⁷

Tablo 3.3. Yıllara Göre Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadroları.

1892(H.1310) Senesi Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadrosu. ¹⁸⁸		1907 (H.1325) Senesi Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadrosu. ¹⁸⁹	
Coğrafya muallimi	İsmail Mahir Efendi	Kitabet, Kimya, Hikmet muallimi	Okul müdürü İsmail Mahir Efendi
Kavaid muallimi	Hacı Şükrü Efendi	Usul-i Defter, Hendese muallimi	Mal memuru Galip Efendi
İmla ve Sarfı Osmanî muallimi	Emlak kaleminden Hakkı Efendi	Kavaid-i Osmanî, Fârîsî muallimi	Mehmet Nuri Efendi
Hesap ve Hendese muallimi	Yüzbaşı Hüseyin Efendi	İlmihal, Arabî muallimi	İsmail Efendi
Hesap muallimi	Mülazım-ı Evvel Tekî Efendi	Kuran-ı Kerim, Tecvid, Coğrafya muallimi	Hafız Halil Efendi
Hüsn-i Hat muallimi	Muhasebe kaleminden Osman Bey	Kıraat-ı Türkiyye, İmla, Sarf-ı Osmanî, Hüsn-i Hat muallimi	Onur Efendi
Tarih-i Mukaddes, Kıraat-ı Türkiyye ve İlmihal muallimi	İsmail Efendi	Hesap muallimi	Hüseyin Avni Efendi
İhtiyat Sınıfıyla birinci sene muallimi	Hafız Hüsnü Efendi	Ulum-i Diniyye ve Hesap muallimi	Hüsnü Efendi
Kuran-ı Kerim ve Tecvid muallimi	Mubassır Hasan Efendi	Hüsn-i Hat ve Hendese muallimi	İsmail Hakkı Efendi
		Cebir, Hesap muallimi	Kazım Efendi
		Resim muallimi	Tevfik ve İhsan Efendi
		Fransızca muallimi	Mösyü Pol Lüsün
		İhtiyat Sınıfıyla birinci Sene	
		Muallim-i evvel	Hafız Halil Efendi
		Muallim-i sani	Muhiddin Efendi

¹⁸⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 482-483.

¹⁸⁸ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86.

¹⁸⁹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 482-483.

3.2.4. Okulda Eğitimi Verilen Sanayi Bölümleri:

Okulun kuruluş dönemlerinde, eğitimi verilen sanayi dalları çok fazla değildi. Bu dönemde daha çok toplumda rağbet gören temel sanayi dalları üzerinde meslek eğitimi verilirdi. Okulun ilk dönemlerinde eğitimi verilen başlıca meslek bölümleri marangozluk, terzilik, makine bölümü, dokumacılık, kunduracılık gibi uygulama alanları toplumda yaygın olan ve ürünleri halk tarafından bolca talep gören bölümlerdi. Ancak ilerleyen yıllarda okulun imkanları genişledikçe yeni bölümler eklenmiş ve mevcut bölümlerin ise imkanları daha da genişletilmiştir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren sanayi mekteplerinde eğitimi verilen sanat dalları yerel şartlara göre değişebiliyordu. Hammadde kaynakları, toplumun tüketim eğilimleri, okulun bulunduğu şehrin gelişmişlik düzeyi sanayi mekteplerinde eğitimi verilen sanat dalları üzerinde etkili oluyordu. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Selanik şehrinin o dönemde batı ile ticari ve kültürel ilişkileri ileri düzeyde gelişmiş bir ticari liman şehri olmasının, şehirde farklı din ve kültürlerden insanların bir arada yaşamalarının hiç kuşkusuz ki Selanik Sanayi Mektebinin gelişimi ve okulda eğitimi verilen sanat dallarının çeşitliliği üzerinde olumlu etkileri olmuştur.

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim-öğretime başladığı 1874 yılında okulun sanayi kısmında mevcut olan meslek bölümleri marangozluk, kunduracılık, terzilik ve makine bölümleri idi.¹⁹⁰ Bu bölümler toplumda yaygın olarak ihtiyaç duyulan ve talep gören meslek dalları olmalarından dolayı öncelikli olarak tercih edilmişlerdir. Dokumacılık, matbaa, demircilik, mızıkça bölümleri ise ilerleyen zamanlarda açılan bölümlerdir.

Bu bölümlerde öğrencilere meslek eğitimi, bölge esnafının işinin ehli olanları arasından seçilerek belli bir ücret karşılığında istihdam edilen Müslim ve gayrimüslim ustalar tarafından verilirdi. Ustalara yardımcı olarak okul öğrencileri arasından kalfalar görev yapabiliyorlardı.¹⁹¹ Örneğin Selanik Sanayi Mektebinde 1892 yılında sanayi bölümlerinde eğitim veren usta kadrosu şu şekilde idi; huruf matbaası kısmında baş mürettip olarak Sadık Efendi, ikinci mürettip olarak İzzet Efendi, üçüncü mürettip olarak Hafız Ahmet Efendi, makinist ve tahsildar olarak Hayrullah Efendi, taş matbaası kısmında makinist olarak Süleyman Efendi, yardımcısı Salih Efendi, kunduracılık

¹⁹⁰ Salname-i Vilayet-i Selanik, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36.

¹⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313; Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

bölümünde usta olarak Mehmet Bey, yardımcıları olarak Ramazan Kalfa, Asım Efendi ve Hüseyin Efendi, terzilik bölümünde baş kalfa olarak Penayut Efendi, yardımcıları Dimitri ve Koçu, marangozluk bölümünde usta olarak Andon Efendi, yardımcıları okul talebelerinden Mehmet Efendi ve Ahmet Efendi, mızıka bölümünde hoca olarak Alfonso Biçude görev yapmakta idiler.¹⁹² Yine 1904 yılında Selanik Sanayi Mektebinin sanayi bölümlerinde eğitim veren usta kadrosu ise şu şekilde idi; huruf matbaası bölümünde baş mürettip Mehmet Ali Efendi, yardımcısı Ali Fuat Efendi, taş matbaası kısmında usta olarak Süleyman Efendi, yardımcısı ve makinist olarak Salih Efendi, demirhane bölümünde müdür ve öğretmen olarak Mösyö Fluris, tesviyehane öğretmeni olarak İstefan Canidis Efendi, demirhane öğretmeni olarak Mehmet Ali Efendi, marangozhane bölümünde usta olarak İzzet Efendi, dokumahane bölümünde usta olarak Salih Efendi, mızıka bölümünde öğretmen olarak Mustafa Bey görev yapmakta idi.¹⁹³ 1907 senesinde ise; huruf matbaası bölümünde baş mürettip İsmail Lütfi Efendi, taş matbaası kısmında usta kadrosu boştur, yardımcı ve makinist olarak Salih Efendi, demirhane bölümünde tesviyehane öğretmeni olarak Tevfik Efendi, demirhane öğretmeni olarak İhsan Efendi, marangozhane bölümünde usta olarak Ahmet Efendi, dokumahane bölümünde usta olarak Hüseyin Efendi, mızıka bölümünde öğretmen olarak Mustafa Efendi, kundurahane bölümünde İsmail Efendi, terzihane bölümünde Mehmet Efendi görev yapmakta idi.¹⁹⁴

Örneklerde görüldüğü üzere sanayi bölümlerinin ilk açıldığı dönemlerde öğretmen ve usta kadrolarında daha çok gayrimüslim ve yabancı personel istihdam edilirken ilerleyen yıllarda bu durumun giderek değiştiği ve usta kadrolarının çoğunluğunun Müslüman usta ve hocalardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum önceleri ülke genelinde yaşanan sanayi alanlarında yetişmiş usta ve eleman bulma sorununun yavaş yavaş giderildiğini göstermektedir. Bunda zaman içerisinde ülke genelinde eğitim alanında yaşanan gelişmelerin, başta Dersaadet Sanayi Mektebi olmak üzere vilayet sanayi mekteplerinden mezun olan öğrencilerin de alanlarında çalışmaya başlamaları gibi etkenlerin katkısı olmuştur.

1900 yılından itibaren vilayet merkezlerinde yatılı olarak eğitim veren idadilerde ve 5 yıllık eğitim veren liva idadilerinde de buldukları yerin ihtiyacına göre ziraat,

¹⁹² Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86-88.

¹⁹³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1322(1904), s.312-313.

¹⁹⁴ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325(1907), s.483-484.

sanayi ve ticaret şubelerinin açılması kararlaştırılmış ve kısa sürede birçok vilayetteki idadiler içerisinde bu bölümler açılmıştır. Bu dönemde Selanik şehrinde de bir sanayi mektebi bulunmasına rağmen Selanik İdadisi içerisinde birer ticaret ve sanayi şubeleri açılmıştır. Ancak idadilerde açılan bu meslek bölümleri için gerek uzman öğretmenlerin bulunamaması ve gerekse farklı nedenlerden dolayı bu girişim başarıya ulaşmamış ve idadilerde açılan bu sanayi, ticaret, ziraat gibi meslek bölümleri ilerleyen yıllarda kapatılmıştır.¹⁹⁵

3.2.4.1. Selanik Sanayi Mektebi Meslek Bölümleri

Marangozluk Bölümü: Marangozluk bölümü okulun kuruluş yılı olan 1874'ten itibaren okulda mevcut olan sanayi bölümlerindedir. Bu bölüm, rağbet gören ve öğrenci sayısı kalabalık olan bir bölümdür. Selanik Sanayi Mektebindeki marangozluk bölümü içerisinde tornacılık, doğramacılık gibi alt bölümlerde mevcuttu. Mevcut marangozhanenin ıslahı için 1902 yılında çalışmalar başlatılmış ve bu işe öncülük etmesi için gerekli uzman personel istihdam edilmiştir.¹⁹⁶ Marangozluk bölümünün geliştirilmesi için gerekli malzemelerin yurt dışından getirilmesi bu bölüme okul yönetimi tarafından önem verildiğini göstermektedir. Örneğin 1904 yılında Selanik Sanayi mektebi demirhanesi ve marangozhanesi için yurt dışından 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat satın alınmıştır.¹⁹⁷ Daha sonra da yurt dışından gerekli malzemelerin alımına devam edilmiştir. 1906 senesinde Selanik Sanayi Mektebi marangozhanesi için Avrupa'dan yine alet ve edevat getirilmiştir.¹⁹⁸ Bu örneklerden okul yönetiminin dünyada gelişen teknolojinin takip edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Okulun marangozhanesinde talep halinde devlet kurumları ve bölge halkı içinde imalat yapılıyor ve buradan okul bütçesine gelir elde ediliyordu. Örneğin Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesi tarafından jandarma mektebinin siparişi üzerine jimnastik aleti imal edilmiştir.¹⁹⁹ Yine Selanik İdadisinde mevcut ders sıralarının uzun zamandan beri kullanılmalarından dolayı eskimiş ve kullanılamayacak durumda olmaları sebebi ile seksen adet yeni sıranın yaptırılması gerek görülmüş ve bu

¹⁹⁵ BOA. *MF.MKT.* 705/6 (30 Haziran 1318/13 Temmuz 1902); Demirel, *a.g.t.*, s.57-60.

¹⁹⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 392.

¹⁹⁷ BOA. *İ.RSM.*, 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

¹⁹⁸ BOA. *İ.RSM.*, 23/5 (2 Kanunusani 1321/15 Ocak 1906).

¹⁹⁹ BOA. *TFR.I.M.*, 15/1425 (2 Kanunuvvel 1322/15 Aralık 1906).

sıralar Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesinde doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılmıştır.²⁰⁰

Kunduracılık Bölümü: Okulun kunduracılık bölümü rağbet gören ve öğrenci sayısı kalabalık olan bölümlerdendir.²⁰¹ Okulun ilk kuruluşunda açılan ve sürekli yer alan bölümlerdendir. Okulun kundurhanesinde, talep eden devlet kurumları ve bölge halkı için de üretim yapılıyor ve buradan okul bütçesi için gelir elde ediliyordu. Örneğin Selanik Mekteb-i İdadisi öğrencileri için Hamidiye Sanayi Mektebi kundurhanesinde 60 çift vidalı çarık imal ettirilmiştir.²⁰²

Terzilik Bölümü: Okulun ilk kuruluşunda açılan bölümlerden biridir. Terzilik bölümü de rağbet gören ve öğrenci sayısı kalabalık olan bölümlerdendir.²⁰³

Makine Bölümü: 1874 ve 1876 yıllarında okulda makine bölümünün eğitim verdiği görülmektedir. Ancak 1876 yılından sonraki dönemlerde bu bölüm kapatılmıştır.²⁰⁴

Dokumacılık Bölümü: Okulda, 1881 yılından itibaren bu bölümde eğitim vermeye başlanmıştır.²⁰⁵ Dokumacılık bölümü için çorap makinesi, mensucat makinesi gibi o dönemde Batı'da yeni gelişen makineler getirilmiştir. 1907 yılında Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi dokumhanesi için bir dokuma makinesi²⁰⁶ ve Filibe'den bir adet mensucat makinesi,²⁰⁷ 1908 yılında Avrupa'dan çorap makinesi²⁰⁸ getirilmiştir. Yine bu makineler için 1908 yılında Avrupa'dan iki kilo beş yüz gram iğne yatağı satın alınmıştır.²⁰⁹ Bu durum, dünyada gelişen yeni teknolojilerin Osmanlı ülkesinde de takip edilmeye çalışıldığını ve bu konuda sanayi mekteplerinin katkısının önemli olduğunu göstermektedir.

Matbaacılık Bölümü: Selanik Sanayi Mektebi'nde, 1892 yılında matbaacılık bölümünde eğitim verildiğini görmekteyiz.²¹⁰ Bu tarihten önce ise okulda matbaa olmadığı için bu alanda eğitim alacak olan öğrencilerinin bir kısmı vilayet matbaasına

²⁰⁰ BOA. *MF.MKT.*, 551/31 (18 Kanunusani 1312/30 Ocak 1897).

²⁰¹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313.

²⁰² BOA. *MF.MKT.*, 153/28 (19 Teşrinievvel 1308/31 Ekim 1892).

²⁰³ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 336.

²⁰⁴ Salname-i Vilayet-i Selanik, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36; Salname-i Selanik, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

²⁰⁵ Salname-i Selanik, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

²⁰⁶ BOA. *BEO.*, 3161/237002 (20 Eylül 1323/3 Ekim 1907).

²⁰⁷ BOA. *İ.RSM.*, 29/16 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

²⁰⁸ BOA. *İ.RSM.*, 31/61 (20 Mart 1324/2 Nisan 1908).

²⁰⁹ BOA. *İ.RSM.*, 32/5 (15 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908).

²¹⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86-87.

gönderilerek orada uygulama eğitimi almakta idiler.²¹¹ 1890 yılından sonraki süreçte vilayet matbaasının Selanik Sanayi Mektebine nakledilmesi ve burada faaliyetine devam etmesi üzerine okulda matbaacılık bölümü daha da önem kazanmış ve gelişmiştir. Matbaacılık bölümünde taş matbaası ve huruf matbaası olarak iki alanda eğitim verilmekteydi. Matbaacılık bölümünde litoğrafyacılık (basım), mürettiblik (dizgicilik), mücellitlik (ciltçilik) gibi alt dallarda eğitim verilmekteydi.²¹² Yurt dışından bir çok kez matbaa için hurufat, hurufat makinesi, kağıt ve çizgi gibi gerekli malzemelerin getirilmesinden okul matbaasının yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.²¹³ 1907 yılında Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi matbaası için Viyana'dan 60.000 kilo Musevice, Rumca, Fransızca hurufat alınması bu matbaada Türkçe, Rumca, Musevice ve Fransızca baskı yapıldığını göstermektedir.²¹⁴

Demircilik Bölümü: Okulda demircilik bölümünün açılması için ilk olarak 1902 yılında çalışmalar başlamıştır. Mösyö Floris yeni kurulacak olan demircilik bölümünde müdür ve öğretmen olarak istihdam edilerek bu bölümün açılması için gerekli çalışmaları yürütmekle görevlendirilmiştir. Ancak 1902 senesinde, yapılmakta olan demirhane atölyesinin inşaatı tam olarak tamamlanamadığı için bu bölüme o yıl öğrenci kaydı yapılamamış ve ancak sonraki yıllarda bu bölüme öğrenci alınabilmiştir.²¹⁵ 1904 yılında ise bölümde tesviye ve demircilik olarak iki kısım halinde eğitim verilmekte ve tesviye kısmında 53, demircilik kısmında da 25 öğrenci eğitim almaktadır.²¹⁶ Açılır açılmaz bu bölüme yoğun talep olmasının ve öğrencilerin çoğunun bu bölüme yönelmelerinin en önemli sebepleri demircilik sanatının iş imkanı yüksek, dönemin gelişen popüler mesleklerinden olması ve ülke sanayisinde bu alanda yetişmiş eleman bulmakta sıkıntı yaşanıyor olmasıdır. Aynı zamanda bu bölümün kurulmasında sanayi mekteplerinin açılış amacı olan, dünyada gelişen sanayi teknolojilerine ayak uydurabilecek kalifiye eleman yetiştirmek düşüncesinin etkili olduğu açıktır. Ancak bölüm çok büyük bir önem arz etmesine rağmen açılışı diğer bölümlere göre geç

²¹¹ Salname-i Selanik, def'a 8, H.1299 (1881), s. 65.

²¹² Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 333-336.

²¹³ BOA. *BEO.*, 3150/236250 (8 Eylül 1323/21 Eylül 1907); BOA. *BEO.*, 3330/249677 (21 Mayıs 1324/3 Haziran 1908); BOA. *BEO.*, 3361/252047 (5 Temmuz 1324/18 Temmuz 1908); BOA. *BEO.*, 3371/252785 (19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908); BOA. *İ.RSM.*, 15/3 (27 Teşrinisani 1317/10 Aralık 1901); BOA. *İ.RSM.*, 31/51 (21 Haziran 1324/4 Temmuz 1908); BOA. *İ.RSM.*, 31/61 (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908).

²¹⁴ BOA. *ŞD.*, 601/87 (20 Teşrinisani 1323/ 3 Aralık 1907).

²¹⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 392-395.

²¹⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313.

olmuştur. Zira okul 1874 yılında eğitime başlamış demircilik bölümü ise ancak 1902 yılında açılabilmiştir. Bu durumun sebeplerinin başında bu bölüm için gerekli olan alet ve makinelerin yurt dışından getirilmesi gerektiğinden dolayı bölümün açılmasının maddi olarak külfetli olması gelmektedir. Devletten yardım almadan kendi kısıtlı imkanları ile geçinmeye çalışan bu okullar için bu tür ciddi masraflar gerektiren bölümlerin açılabilmesi zor bir iştir ve açılması büyük bir başarıdır. Bir diğer sorun ise bu tür bölümlerin açılması için gerekli planlamaları yapacak ve açıldıktan sonra bu bölümlerde eğitim verebilecek bilgi ve donanıma sahip yerli teknik uzmanların ülke içerisinde bulunmasının zor olmasıdır. Bu işler için yabancı uzmanların istihdamı onların yurt dışında bulunup getirilmelerini gerektirdiği için hem masraflı hem de zaman isteyen işlerdi. Ancak bütün bu zorluklara rağmen Selanik Sanayi Mektebinde 1902 yılında demircilik bölümü açılmıştır. Bölümün daha da geliştirilmesi, çağın tekniklerine uygun bir eğitim verebilmesi amacıyla da farklı tarihlerde okulun demirhanesi için yurt dışından gerekli alet ve edevat alınmıştır.²¹⁷ Örneğin 1902 yılında Selanik Sanayi mektebi demirhanesi için Avrupa'dan alet ve edevat getirilmiştir.²¹⁸ Yine 1904 yılında Selanik Sanayi Mektebi demirhanesi ve marangozhanesi için yurt dışından 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat alınmıştır.²¹⁹

Mızıka Bölümü: 1892 (H.1310) senesinden itibaren okulda bir mızıka sınıfının mevcut olduğu ve bu tarihten sonrada bu bölümün okulda eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.²²⁰ Anadolu'da kurulan birçok sanayi mektebinde mevcut olmayan mızıka bölümünün Selanik Sanayi Mektebi'nde erken tarihlerde kurulmuş olmasını ve bu bölümün gelişmesine özen gösterilmesini Selanik şehrinin batı kültürüne açık, farklı kültürlerden insanların bir arada yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahip ticaret ve liman şehri olması ile açıklayabiliriz.

Bölüme müzik alanında yeteneği olan öğrenciler seçiliyor ve bu öğrencilere günün belli saatlerinde hocalar eşliğinde pratik olarak müzik eğitimi veriliyordu.²²¹ Ülkedeki güzel sanatların gelişmesine hizmet etme yönünde bir misyonu üstlenmesinden dolayı ilerleyen yıllarda da bölümün geliştirilmesi için özen gösterilmiş, farklı zamanlarda bölümün ihtiyacı olan müzik aletleri yurt dışından satın alınarak

²¹⁷ BOA. *BEO.*, 2052/153884 (25 Nisan 1319/23 Nisan 1903).

²¹⁸ BOA. *İ.RSM.*, 17/29 (15 Teşrinievvel 1318/28 Ekim 1902).

²¹⁹ BOA. *İ.RSM.*, 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

²²⁰ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88.

²²¹ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

getirtilmiştir. Örneğin Selanik Sanayi Mektebi mızıkacı bölümü için 1895 yılında Milano şehrinden bando, mızıkacı takımı,²²² 1901 yılında Napoli şehrinden 36 parça mızıkacı takımı,²²³ 1903 senesinde de yine yurt dışından mızıkacı takımı getirtilmiştir.²²⁴ Müzik bölümünde eğitim veren hocalar ilk dönemlerde daha çok gayrimüslimlerden oluşurken ilerleyen zamanlarda Müslüman ahali arasından da bu bölüme hocalar istihdam edilmesi zamanla Müslüman ahali arasında da müzik alanında yeterli donanıma sahip kişilerin yetiştiğini göstermektedir.²²⁵

Resimhane Bölümü: 1903 yılında okulda resimhane bölümü de mevcuttur ve bu bölümde bir resimhane ustası ve bir de resimhane memuru görev yapmaktadır.²²⁶

Selanik Sanayi Mektebinin öğrenci mevcudunun 194 öğrenci ile en yüksek rakamına ulaştığı 1906 senesinde okulda mevcut olan sanayi bölümleri ve bu bölümlere öğrenci dağılımı şu şekildedir.

Tablo 3.4. 1906 Selanik Sanayi Mektebi'nde Mevcut Olan Sanayi Bölümleri ve Öğrenci Mevcutları.²²⁷

Huruf Matbaası	
Ser Mürettib	Mehmed Ali Efendi
Muavin	Ali Fuad Efendi
Talebe mevcudu	14
Taş Matbaası	
Usta	Süleyman Efendi
Muavin ve makinist	Salih Efendi
Talebe mevcudu	14, Hademe 1
Marangozhane	
Usta	İzzet Efendi
Talebe mevcudu	18
Mızıkacı	
Muallim	Mustafa Bey
Talebe mevcudu	42
Demirhane	
Müdür ve muallimi	Mösyö Floris
Tesviyehane muallimi	İstefan Canidis Efendi

²²² BOA. *DH.MKT.*, 386/26 (21 Mayıs 1311/2 Haziran 1895).

²²³ BOA. *İ.RSM.*, 14/18 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

²²⁴ BOA. *DH.MKT.*, 2534/53 (29 Ağustos 1319/11 Eylül 1903).

²²⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 336.

²²⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 6, Asır Matbaası, H.1321 (1903), s. 520.

²²⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1324 (1906), s. 250-251.

Demirhane muallimi	Mehmed Ali Efendi
Tesviyeci talebe mevcudu	55
Demirci talebe	22
Dokumahane	
Usta	Hüseyin Efendi
Talebe mevcudu	12
Okulun toplam öğrenci mevcudu	
Sanayiye devam eden	135
Sanayiye devama henüz yaşları müsait olmayanlar. ²²⁸	59
Okulun toplam mevcudu	194

Tabloda görüldüğü gibi en çok öğrencinin eğitim gördüğü bölümler arasında 77 öğrenci (55'i tesviyecilik 22'si demircilik alanında eğitim almaktadır) ile demircilik, daha sonra 42 öğrenci ile mızıkla bölümü ve 28 öğrenci ile de matbaacılık bölümleri gelmektedir. Bu durumun nedeni toplum içerisinde bu sanatları icra edebilecek kişi sayısının çok az olmasından dolayı bu alanlarda toplumda daha çok yetişmiş elemana ihtiyaç duyulması ve bu sanat dallarında eğitim almış öğrencilerin iş bulma imkanlarının daha fazla olmasıdır. Aynı zamanda marangozluk, dokumacılık gibi diğer bölümler sivil alanda da yaygın olarak icra edilen sanatlar olduğundan bu sanatları öğrenmek isteyen çocukların okul dışında da bu sanatları öğrenmeleri mümkündür. Ancak demircilik, mızıkla ve matbaacılık sanatlarının okul dışında sivil alanda eğitiminin alınabileceği yerler çok kısıtlı idi veya hiç yoktu. Bu durum öğrencilerin bu bölümleri daha yoğun olarak tercih etmelerindeki bir diğer önemli sebeptir.

²²⁸ Şube sınıfında bulunan, yaşları 10 yaşından küçük olan öğrenciler komisyon kararıyla kesinlikle sanayihanelerde eğitim göremezlerdi. Sanayi bölümünde eğitim 10 yaşından itibaren başlardı., Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

3.2.5. Senelere Göre Okulun Öğrenci Mevcudu

Tablo 3.5. Yıllara Göre Selanik Sanayi Mektebi Öğrenci Mevcutları.²²⁹

Sene	Öğrenci sayısı
1874 (H.1291)	85
1876 (H.1293)	112
1881 (H.1299)	131
1885 (H.1303)	100
1889 (H.1307)	100
1892 (H.1310)	113
1893 (H.1311)	114
1894 (H.1312)	160
1895 (H.1313)	160
1897 (H.1315)	160
1900 (H.1318)	180 - Müslim:173 Gayrimüslim:7 ²³⁰
1901 (H.1819)	180 ²³¹
1902 (H.1320)	180
1903 (H.1321)	180 ²³²
1904 (H.1322)	180
1906 (H.1324)	194
1907 (H.1325)	155
1913	150 ²³³

Okulun 85 öğrenci ile eğitime başlaması kuruluşundan itibaren okula ilginin yüksek ve okulun gelirlerinin, imkanlarının iyi durumda olduğunu göstermektedir. Okulun öğrenci mevcudu 1876 yılında 112'ye, 1881 yılında ise 131'e kadar yükselmiştir. Bu durum okulun bölge halkı ve yöneticileri tarafından ilgi gördüğünü ve

²²⁹ Selanik Vilayet Salnamesi, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; Salname-i Selanik, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36; Salname-i Selanik, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71; Salname-i Selanik, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 146; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 13, H.1312 (1894), s. 132; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 14, H.1313 (1895), s. 136; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 15, H.1315 (1897), s. 271; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 16, H.1318 (1900), s. 337; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 19, H.1324 (1906), s. 251; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 484.

²³⁰ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 3, Matbaa-i Amire, H.1318 (1900), s. 1348.

²³¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 4, Matbaa-i Amire, H.1319 (1901), s. 623.

²³² Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 6, Asır Matbaası, H.1321 (1903), s. 520.

²³³ BOA. BEO.,4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

imkanlarının geliştiğini göstermektedir. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonrasında ülke genelinde yaşanan olumsuz ekonomik şartlara rağmen 1876-1881 yılları arasında okulun öğrenci mevcudunun yine de yükselmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu dönemde ülke genelindeki olumsuz ekonomik şartlardan bütün halk ve devlet kurumları etkilenmiş ve hatta bu olumsuzluklardan dolayı, özellikle Anadolu'da ki bazı sanayi mektepleri kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış, bazıları ise kapanmışlardır.²³⁴ Bu dönemde Selanik Sanayi Mektebinin öğrenci sayısının düşmemesi hatta bir miktar artmasından şartların zorlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiş ve kaybedilen bu topraklardan da Müslüman halkın çoğu Osmanlı sınırları dahilinde kalan bölgelere göç etmişlerdir. Bu durumda Selanik şehri, kaybedilen Balkan topraklarından göç eden Müslüman ahalinin sığındığı yerlerden biri olmuştur. Selanik'e göç edenler arasında savaş ortamında ailelerini kaybeden kimsesiz çocukların da sayısının hayli yüksek olması kaçınılmazdır. Bu şartlar altında şehirdeki kimsesiz, bakıma muhtaç çocuk sayısının daha da artmış olduğu bir durumda ekonomik şartların bütün olumsuzluklarına rağmen okulun öğrenci mevcudunun düşürülmediği hatta bir miktar arttırılarak şartların zorlandığını göstermektedir. Örneğin, Sırbistan dahilinde Şehirköy ahalisinden müteveffa Halil Efendi'nin 16 yaşlarındaki oğlu Ahmet ile Nişli müteveffa Süleyman Ağa'nın 10 yaşlarındaki Mehmet isimindeki çocukları, Niş'te kimsesiz ve yalnız kalarak Hıristiyan ailelere sığınmaya mecbur kalmışlardır. Daha sonra bu çocuklar dini hissiyatlarının korunabilmesi için Osmanlı Devleti'nin Belgrat sefaretı aracılığı ile Üsküp Sanayi Mektebi'ne kaydedilmeleri amacıyla Kosova vilayetine gönderilmişlerdir. Ancak Kosova vilayeti yönetiminden verilen cevapta Üsküp Sanayi Mektebi'nin gelirlerinin mevcut talebeyi idare etmeye yetmediğinden dolayı çocukların bu okula kabul olunamayacakları bildirilmiştir. Bunun üzerine Belgrat Sefareti tarafından, Sırbistan'a iadeleri asla doğru olmayacak olan bu çocukların Edirne veya Selanik Sanayi Mekteplerinden birine kayıt edilmeleri için Kosova'da tutulmaları gerektiği Kosova vilayeti yönetimine bildirilmiştir.²³⁵

²³⁴ Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", *Karadeniz Araştırmaları*, S.37, Bahar 2013, s. 73.

²³⁵ BOA. *MF.MKT.*, 596/22 (7 Teşrinisani 1317/20 Kasım 1901).

Olumsuz ekonomik şartlardan dolayı okulun maddi durumunun düzelmesi ve öğrenci sayısının artırılması 1892 yılına kadar mümkün olmamıştır. Bu yıldan sonra ise okulun öğrenci mevcudu yavaş yavaş artmaya başlamış ve 1889 yılında 100 olan öğrenci sayısı 1893 yılında 114'e yükselmiştir. Öğrenci mevcudundaki asıl ciddi artış ise 1894 yılında gerçekleşmiştir. Bir yıl önce 114 olan öğrenci sayısı bu yılda 160'a çıkmıştır. 1892 yılından sonra okulun öğrenci mevcudunun artmaya başlamasının sebebi bu yılda bizzat II. Abdülhamit'in iradesi ile vilayet sanayi mekteplerinin yönetim yapılarının yeniden düzenlenmesi ve ekonomik durumlarının düzeltilmesine yönelik çalışmaların başlatılmasıdır. Bu yönde atılan en önemli adımların başında bu okulların yönetimlerinin, verimsiz işlemesinden dolayı yerel belediyelerin kontrolünden alınıp okulun bulunduğu illerin valilerinin denetiminde oluşturulan ve o ilin üst düzey mülki amirlerinin, eşraftan önde gelenlerin üyeleri arasında bulunduğu komisyonlara devredilmesi gelmektedir. Okulların üst yönetimi konumunda olan bu komisyonlar okulların gelir-giderlerinin koordinasyonunu ve okulların daha çok geliştirilebilmeleri için gerekli olan işlerin planlamalarını yapmakla görevli idiler. Bu dönemde sanayi mekteplerinin durumlarının düzeltilmesine yönelik atılan bir diğer önemli adım ise okulun maddi imkanlarının düzeltilmesi amacı ile alınan tedbirlerdi. Bu tedbirlerden biri de bazı vilayetlerdeki matbaaların gelirlerinin o vilayetteki sanayi mekteplerine bırakılması idi.²³⁶ Bu dönemde II. Abdülhamid'in iradesi ile dönemin Selanik valisi Zihni Paşa tarafından Selanik Sanayi Mektebi'nin gelirlerinin yükseltilmesi amacı ile Selanik'teki vilayet matbaasının gelirleri bu okula bağlanmış ve hatta matbaa okula taşınarak bundan sonraki faaliyetini burada devam ettirmiştir.²³⁷ Basım faaliyetlerinden ciddi gelirler elde edilebilen Selanik'teki vilayet matbaasının okula devredilmesi sayesinde Selanik Sanayi Mektebi'nin gelirlerinde önemli oranda artış olduğu ve bunun da okulda eğitim gören öğrenci mevcudunun arttırılmasında önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Okula gayrimüslim öğrencilerin eğitim görmelerine engel bir şart bulunmamasına rağmen okulun öğrenci mevcudunun büyük kısmı Müslüman çocuklardan oluşmaktadır. Okula kayıtlı olan gayrimüslim öğrenci sayısı ise çok azdır. Bunun en önemli

²³⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139; Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s.219.

²³⁷ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 12, H.1311 (1893), s. 140.

sebeplerinden biri Selanik şehrinde Yahudilere²³⁸ ve Rumlara²³⁹ da ait birer sanayi mektebinin bulunmasıdır. Bundan dolayı Yahudi ve Rum ahalî çocuklarını mesleki eğitim görmeleri için kendi cemaatlerine ait okullara göndermeyi tercih etmişlerdir. Aynı zamanda 1905 yılı itibari ile Selanik'te bir Amerikan Sanayi Mektebi de inşa edilmiş ancak açılması için ruhsat işlemleri devam ettiği için bu tarihte henüz faaliyete geçmemişti.²⁴⁰

Selanik'teki Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim gören gayrimüslim öğrenciler ise genellikle bu bölgede yaşayan ve Selanik ve çevresinde kendilerine ait bu tarz okulları bulunmayan Ermeni cemaatine mensup çocuklardır.²⁴¹

Osmanlı tebaası gayrimüslim ahaliden bazı kişilerin, devletin resmi izni olmaksızın çocuklarını başka ülkelerdeki okullara gönderdikleri de görülmektedir. Örneğin 15 Nisan 1904 tarihli bir belgede Arnavutluk bölgesinden İşkodra ahalisinden olan Rum Ortodoks milletine mensup Çekodovik isminde bir kadın Filip isimindeki oğlunu Sırbistan'daki Belgrat Sanayi Mektebi'ne gönderdiğini bildirerek kendisinin fakir ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olmasından dolayı oğlunun ihtiyaçlarının Belgrat'taki Osmanlı konsolosluğu tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Ancak bu talebi bu okullarda verilen eğitimin mahiyeti sebebiyle kabul edilmemiştir. Dahiliye Nezareti tarafından bu talebine verilen cevapta devletin resmi izni olmaksızın yurtdışındaki okullara gönderilen Filip ve benzeri durumdaki başka Osmanlı tebaası öğrencilerin ihtiyaçlarının buldukları yerdeki Osmanlı konsolosluğu tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı, dilerlerse oğlu Filip'in İşkodra'ya yakın bölgelerdeki Selanik veya Üsküp sanayi mekteplerinden birine kaydedilebileceği bildirilmiştir. Aynı zamanda bu belgede Maarif Nezareti tarafından bildirildiği üzere İşkodra'da da bir sanayi mektebi kurulması için çalışılacağı da belirtilmiştir²⁴².

Tanzimat döneminden itibaren benimsenen batıcı sivil eğitim anlayışına göre, devlet tarafından, Tanzimat ve sonrasındaki dönemlerde açılan okullarda Müslüman ve

²³⁸ 1889 yılı itibari ile Selanik'te iki sanayi mektebi mevcuttur. Sanayi mekteplerinden biri İslam (Müslüman) çocuklarına diğeri Yahudi çocuklarına mahsustur. Müslümanlara ait olan sanayi mektebi fakir aile çocuklarına ücretsiz tedris-i ulum ve talim-i sanayi vermek üzere tesis olunmuş yatılı ve mükemmel bir binaya sahiptir. Yahudilere ait sanayi mektebi ise daha küçük ve ancak otuz öğrenci kapasiteli ve gündüzlüdür., Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

²³⁹ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

²⁴⁰ BOA. BEO., 2556/191640 (5 Nisan 1321/18 Nisan 1905).

²⁴¹ Mekteb-i Aliye'ye kayıt ve kabulleri irade gereği olan Ermeni cemaatine mensup yirmi beş öğrenciden dördünün Selanik ve Hüdavendigâr Ziraat Ameliyat Mektepleri'ne gönderilmeleri ve ikisinin de Sanayi Mektebine kabulleri istenmektedir., BOA. BEO., 1171/87797 (14 Rabiülevvel 1316/2 Ağustos 1898).

²⁴² BOA. DH.MKT. 859/26 (26 Mayıs 1320/8 Haziran 1904).

gayrimüslim öğrencilerin beraber eğitim görmelerinin istenmesindeki temel amaç hiç şüphesiz ki eğitim aracılığıyla Müslim ve gayrimüslim tebaanın Osmanlılık ideolojisi etrafında birleştirilmesiydi.²⁴³

Ancak bu amacın yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere tam olarak gerçekleştirilemediği, Selanik'teki nüfusları yoğun olan Yahudi ve Rum ahalinin çocuklarını devletin açtığı sanayi mektebine göndermek yerine kendi cemaatleri adına bu tarz okullar açmayı ve çocuklarını bu okullarda okutmayı tercih ettikleri görülmektedir. Müslüman ahaliye ait olan Selanik Sanayi Mektebi'nin gayrimüslim tebaa tarafından tercih edilmemesinin en önemli nedenlerin biri de o dönemde özellikle Balkanlarda gayrimüslim tebaa arasında yaygın olan milliyetçilik fikirlerinin etkisidir. Bir diğer neden de okulun istihdam kapasitesinin ve imkanlarının Selanik şehri ve çevresinin bu alandaki ihtiyacını tam olarak karşılayabilecek yeterlilikte olamamasıdır. İkinci bölümde incelendiği gibi okulun maddi durumunun ve imkanlarının yeterli düzeyde olmadığı ve okulun ekonomik anlamda sıkıntılar çektiği görülmektedir. Bu haliyle Selanik Sanayi Mektebinin mevcut öğrenci istihdam kapasitesinin Selanik şehri ve çevresinin mesleki eğitim alanındaki ihtiyacını tamamını karşılayabilmesi mümkün değildi.

3.2.6. Selanik Sanayi Mektebinde Disiplin

Islahhanelerde, gerek eğitim-öğretim ve üretim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde devam etmesi ve gerekse yatılı kısmının sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi için etkili bir disiplin uygulaması gerekmektedir. Bunun için ıslahhanelerde yatılı olarak eğitim gören çocukların giyim, kuşamları, eğitim-öğretim içerisindeki hal ve tavırları, okul içerisindeki davranışları kontrol altında tutulduğu gibi ıslahhane dışındaki hal ve hareketlerine de dikkat edilmekteydi. Öğrenciler okul kurallarına uymadıkları takdirde okulun disiplin kurulu tarafından cezalandırılmaktaydılar. Suçun niteliğine göre verilen cezalar genellikle hapis cezası, ekmek hariç yemekten men cezası ve öğrencinin belli bir süre ıslahhane dışına çıkmasına izin verilmemesi gibi cezalardı.²⁴⁴

Örneğin Selanik Sanayi Mektebi öğrencilerinden Hüseyin Ferit Efendi okuldan firar ederek Selanik'ten İstanbul'a gitmiş, burada İstanbul polisi tarafından yakalanıp

²⁴³ Halil İnalçık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş, İstanbul 2013, s. 180-181.

²⁴⁴ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 196-197.

babası Timur Ali Ağa'nın refakatinde Rus kumpanyasının Azof isimli vapuruna bindirilerek 1 Ekim 1906 tarihinde Selanik'e gönderilmiştir.²⁴⁵

3.2.7. Okulun Diğer Çalışanları

Selanik Sanayi Mektebi diğer sanayi mektepleri gibi fakara ve kimsesiz çocuklara eğitim vermek amacı ile kurulan bir okul olduğu için benzerleri gibi ücretsiz ve yatılıydı, mükemmel de bir binaya sahipti.²⁴⁶ Okulda gerekli hizmetleri görmeleri için hademe, gece bekçisi, aşçı, aşçı yardımcısı gibi görevlilerde istihdam edilmişlerdir. 1892 yılında okulda iki hademe, bir aşçı, bir de aşçı yardımcısı görev yapmakta iken zamanla okulun öğrenci mevcudundaki artış ile beraber hizmet ihtiyacının da artması ile okulda görev yapan hizmet elemanlarının sayısı da arttırılmıştır. 1907 senesinde okulda sekiz hademe, iki gece bekçisi, bir aşçı ve birde aşçı yardımcısı görev yapmaktadır.²⁴⁷ Bunun yanında iç hizmetlerin görülmesinde öğrenciler de görev almakta idiler.²⁴⁸

3.3. SELANİK SANAYİ MEKTEBİNİN OKUL DIŞI EĞİTİM FAALİYETLERİ

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim faaliyetleri sadece okul içerisindeki çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Okulun, tarım ve sanayi alanlarında dünyada yaşanan bilimsel gelişmeler hakkında halkın bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik eğitim faaliyetleri de olmuştur. Aynı zamanda bu eğitim faaliyetleri sadece Selanik ve çevresi ile sınırlı kalmayıp, diğer Rumeli ve Anadolu vilayetlerine kadar da uzanmıştır.

Bu faaliyetlerden en önemlilerinden birisi okul tarafından Selanik'te düzenli olarak çıkarılmaya başlanan ziraat gazetesidir. Selanik Sanayi Mektebi tarafından, Yusuf Sadık Bey'in müdürlük görevine gelmesinden sonra 1908 senesinden itibaren Selanik'te çıkarılmaya başlanan bu gazete o dönem için Osmanlı topraklarında bu alanda benzeri çok fazla olmayan önemli bir yayındı. Gazete vasıtasıyla halkı tarım ve sanayi alanlarında dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar etmek, gelişen yeni tarım teknikleri ve sanayi faaliyetleri konusunda bilinçlendirmek amaçlanmıştır.

²⁴⁵ BOA. ZB.,451/39 (3 Teşrîniyevvel 1322/16 Ekim 1906).

²⁴⁶ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

²⁴⁷Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88; Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 20, H.1325 (1907), s. 484; 1907 yılında, Selanik Sanayi Mektebi için Avrupa'dan, gece bekçilerinin belirlenen noktaları, saat kaçta kaç defa kontrol ettiğini denetlemek amacıyla kullanılan kontrol saati ve anahtarını getirilmiştir., BOA. İRSM, 28/15 (1 Mayıs 1323/14Mayıs 1907).

²⁴⁸ Yıldırım, a.g.t., s. 196.

Belgelerinden bu gazetenin 1913 yılına kadar düzenli olarak yayınlandığı anlaşılmakla beraber bu tarihten sonra ne kadar daha yayın hayatına devam ettiğini bilemiyoruz. Yine Selanik Sanayi Mektebi tarafından halka yönelik bir diğer eğitim faaliyeti olarak Yusuf Sadık Bey'in müdürlüğü sırasında yirmiye yakın risalenin neşredilerek ücretsiz olarak halka dağıtıldığını görmekteyiz.²⁴⁹

Selanik Sanayi Mektebinin, halka yönelik eğitim faaliyetleri çerçevesinde Selanik şehri dışında ülkenin farklı bölgelerini kapsayan eğitim gezileri düzenlediğini de görmekteyiz. Bu gezilerde okulun eğitim personelinden oluşturulan bir heyetle Rumeli ve Anadolu'nun farklı şehirlerine de eğitim amaçlı seyahatler düzenlenerek oraların da sanayi ve ziraat alanlarında gelişmelerine katkı sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür²⁵⁰. Bu bağlamda Selanik Sanayi Mektebinin eğitim personelinden oluşturulan bir heyet tarafından 1911 senesinde, yanlarında götürdükleri iki bin okka²⁵¹ ağırlığında yeni tarz ziraat aletleriyle beraber Anadolu ve Rumeli'de on üç ay süren bir gezi düzenlenmiştir. Bu gezi ile, sanayi ve tarım alanlarında gelişmiş ülkelerde kullanılan ve ülkemizde henüz bilinmeyen yeni tarz ziraat usullerinin ve aletlerinin halka tanıtılması sureti ile halkın eski usullerle ziraat yaparak çektiği sıkıntıları hafifletmek amaçlandığı gibi sanayi ve tarım alanlarında memleketin şartlarını ve içinde bulunduğu durumu daha iyi tanımak ve daha yakından anlamak da amaçlanıyordu. Heyet tarafından, bu gezinin bir sonraki yıl yapılması planlanan daha büyük çaptaki gezi için hazırlık aşaması olması da düşünülmüştü. Heyet bu geziyle, yanlarında götürdükleri yeni tarz çiftçilik ve sanayi aletleri ile ahaliye bir hazırlık oluşturmak, ziraat ve sanayi alanlarında ülke şartlarını daha iyi, daha yakından anlamak ve bir sonraki yıl daha büyük çaplı olarak yapılması düşünülen gezip gidecek olan heyeti bilinçli olarak bekleyen bir halk kitlesi oluşturmayı da amaçlıyordu.

Aynı zamanda bu gezi esnasında, gezi heyeti tarafından yanlarında götürdükleri matbaa makinesi ile gezdikleri yerlerde, o yerlerin durumunu anlatan yazılar ve çalışmaları içeren gazeteler ve kitaplar da basılarak o bölgelerdeki ahaliye ücretsiz

²⁴⁹ BOA. DH.İD., 28-2/2; ...Yusuf Sadık Bey beş seneden beri Memalik-i Osmaniye'de emsali henüz neşr edilmemiş bir ziraat gazetesi neşr ettiği gibi..., BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

²⁵⁰ BOA. DH.İD., 28-2/2.

²⁵¹ Okka; 1.283 grama denk gelen ağırlık ölçüsü. bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2010.

olarak dağıtılmıştır.²⁵² Bu hizmet ve fedakarlıklarına karşılık Sanayi-i Umumiye Nezareti tarafından Selanik Sanayi Mektebinin çıkardığı ziraat gazetesine tahsisat bağlanmıştır. Ancak Balkan Savaşları ve ardından Selanik'in işgalinden sonra ortaya çıkan olumsuzluklardan dolayı okul ve gazete bu yardımdan da mahrum kalmıştır.²⁵³

3.4. SELANİK SANAYİ MEKTEBİ ÖĞRENCİLERİNİN İSTİHDAMI

Sanayi mekteplerinden mezun olan öğrenciler diledikleri takdirde ıslahhanede kalıp belli bir ücret karşılığında kalfa olarak çalışabilirlerdi. Devlete ait kurumlarda çalışmak isterlerse de buralarda istihdam önceliğine sahiptiler. Yine bunun yanında sanayi mektebinden mezun olan öğrencilerden mesleği ile ilgili dükkan açıp sanatını bu şekilde devam ettirmek isteyenler olursa onlara da sanayi mektebi idaresi tarafından ödünç sermaye verilmesi ve her konuda yardımcı olunması ıslahhanelere dair nizamnamede belirtilmişti.²⁵⁴ Bu imkanların yanında mezun öğrencilerden isteyenler de dışarda alanları ile ilgili işler üzerine özel imalathanelerde çalışabiliyorlardı. Sanayi mektebi mezunları okulda aldıkları mesleki eğitim sayesinde kalifiye eleman oldukları için alanlarıyla ilgili şehirlerindeki ve çevre bölgelerdeki özel imalathanelerde iş bulmaları da kolay oluyordu. Bu açıdan Selanik Sanayi Mektebi de Selanik şehri ve çevresi için birçok zanaatkarlar yetiştirmiş ve bu kişiler de Selanik ve çevresinde veya ülkenin farklı bölgelerinde iş bulma ve çalışma imkanlarına sahip olmuşlardır.²⁵⁵ Ancak özellikle savaş dönemlerinde, ekonomik olarak ülke genelinde sıkıntılı anların yaşandığı ve iş bulma imkanlarının zorlaştığı dönemlerde ise sanayi mekteplerinden mezun olan öğrenciler devlet tarafından eğitim gördükleri alanlarla ilgili fabrikalar veya münasip görülen çeşitli hizmetlerde de istihdam edilmişlerdir.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı döneminde bu durumun örneklerine rastlanmaktadır. 1915 senesinde Selanik Baş Şehbenderliği tarafından Dahiliye Nezaretine yazılan bir arzuhalde; Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi mezunlarından olup yaşları on yedi, on sekiz arasında değişen öksüz ve kimsesiz on bir öğrenci Selanik'te geçimlerini sağlayacak bir iş bulamayacakları ve okulun durumunun da bunları iâşeye imkan vermediği belirtilmiştir. Bu sebeple fabrikalarda veya sanatlarına

²⁵² BOA. *DH.İD.*, 28-2/2.

²⁵³ BOA. *BEO.*, 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913) .

²⁵⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 39.

²⁵⁵ Selanik Vilayeti Salnamesi, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

uygun münasip görülecek başka işlerde çalıştırılmaları veya belli bir talimden geçirilerek o dönemde yaşanmakta olan ve Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu cihan harbine gönüllü sıfatıyla katılmaları için bu mezun öğrencilerin İstanbul'a alınmaları Selanik Cemaat-i İslamiye başkanlığı ve okul müdürlüğü aracılığıyla talep edilmiştir. Talebin kabul edilmesi halinde bu durumun Selanik ahalisi üzerinde fevkalade olumlu etki bırakacağı ve bu kimsesiz gençlerin yol masraflarının Selanik'teki Cemaat-i İslamiye tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Dahiliye Nezareti tarafından, bu çocukların sanatlarından istifade edilmesinin mümkün olacağını düşünülmesi üzerine verilen olumlu cevap sonucunda bu on bir genç imalat-i harbiye fabrikalarında istihdam edilmek üzere Selanik'ten İstanbul'a getirilmişlerdir.²⁵⁶

1907 yılında çıkarılarak Mekteb-i Sanayi-i Şahane nizamnamesine eklenen maddeye göre sanayi mektebinden en üst düzeydeki başarı durumunu ifade eden aliyü'l-ala derecesinde şahadetname (diploma) ile mezun olan öğrencilerden ihtiyaç miktarındakilerin, alanlarıyla ilgili işlerde, uygun miktardaki bir maaşla Hicaz Demir Yolları inşaatında beş yıl süreyle çalışmaları mecbur tutulmuştur. Mezun öğrenciler çalıştıkları süre boyunca, iş başında veya iş dışında suç ve kabahat niteliğinde bir fiil işlemedikleri takdirde çalıştıkları bu beş seneye karşılık olarak yükümlü oldukları askerlik hizmetinden muaf tutulurlardı. Mecburi hizmetleri zarfında suç ve kabahat kapsamına giren bir fiil işleyenler ise isimlerini kötüye çıkartmış (isimlerine kara isabet etmiş) bir halde askerlik hizmetine dahil edilirdiler.²⁵⁷ Bu kanun gereği beş yıl çalışmak şartıyla askerlik muafiyetini mümkün kılan haktan yararlanmak isteyen Selanik Hamidiye Sanayi mektebi mezunlarından olan İbrahim Halil, İhsan, Süleyman Adil, Recep, Ali Haydar, Hüsnü ve Ali Hilmi isimli öğrenciler Hamidiye Hicaz Demiryolu inşaatında istihdam edilmelerini talep etmişlerdir. Ancak Dahiliye Nezareti tarafından kendilerine verilen cevapta; mekteb-i sanayiden aliyü'l-ala derecesinde diploma alanlardan lazım olan miktarda öğrencinin askerlik mükellefiyetlerinden düşmesi kaydıyla ücretleri karşılığında beş sene Hicaz Demir Yolu inşaatında çalışma mecburiyeti hakkında alınan kararın taşra sanayi mekteplerini kapsamadığı, burada adı geçen mekteb-i sanayiden kastın Mekteb-i Sanayi-i Şahane (Dersaadet Sanayi Mektebi)

²⁵⁶ BOA. *DH-İ-UM.*, 79/34 (18 Ağustos 1331/31 Ağustos 1915).

²⁵⁷ BOA. *DH.MKT.*, 1158/12 (7 Muharrem 1325/20 Şubat 1907).

olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle Selanik Sanayi Mektebi mezunu olan öğrencilerin bu talepleri reddedilmiştir.²⁵⁸

Yanya vilayetinin Berat kasabası ahalisinden olup Selanik Sanayi Mektebi'nin demircilik bölümü mezunlarından olan şakir bin Turhan Üsküp vilayeti yönetimine yazdığı dilekçede; annesinin Üsküp'ün Berat kasabasında yalnız olması ve zorluklar içerisinde hayatını devam ettirmeye çalışmasından dolayı onun bu durumuna acıyarak ihtiyaçlarını karşılamak ve yanında bulunmak amacıyla Selanik Sanayi Mektebi'nden tasdikname ile ayrılarak kasabaya yerleştiğini ifade etmiştir. Ancak buraya gelmesinden itibaren geçen sekiz ay boyunca çalışabileceği bir iş bulamayarak hayatını yokluk içerisinde ve perişan bir şekilde geçirmekte olduğunu, burada kimseyi tanımadığından ve haline de kimse merhamet etmediğinden ekmek parasına dahi muhtaç olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı burada çalışan diğer sanayi mektebi mezunları gibi kendisi de Üsküp şark şimendiferi kantar memurluğuna kabulünü istemektedir.²⁵⁹

---

²⁵⁸ BOA. *DH.MKT.*, 1158/12 (7 Muharrem 1325/20 şubat 1907).

²⁵⁹ BOA. *TFR.I..şKT.*, 113/11283 (1 Mayıs 1323/14 Mayıs 1907).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İŞGAL GÜNLERİ

4.1. SELANİK'İN İŞGALİNDEN SONRA OKULUN DURUMU

Balkan Savaşlarının başlamasından sonra Selanik şehri gerek jeopolitik konumu ve gerekse gelişmiş bir liman ve ticaret şehri olması bakımından Yunanlıların, Bulgarların ve Sırp'ların ortak hedefi olmuştur. Savaşın başlaması ile bu devletlerin ordularının Selanik üzerine yürümleri karşısında şehir zor durumda kalmıştır. Balkan Savaşları sırasında Yunanlılarla yapılan Yenice Muharebesi'nde Osmanlı birliklerinin yenilerek Yunanlılar karşısında geriye çekilmeye başlaması üzerine Selanik valisi Mehmet Nazım Bey ve şehrin ileri gelenleri arasında şehrin savunulamayacağı düşünülmeye başlanmıştır. Selanik valisi Mehmet Nazım Bey ve şehrin ileri gelenleri Selanik yakınlarında yapılacak yeni bir savunma savaşı sonucunda şehrin harap olacağını ve bu durumda sivil halkın güvenliğinin sağlanmasının mümkün olamayacağını düşündüklerinden dolayı savaşmak yerine uygun kararların alınması yönündeki taleplerini şehri savunmakla görevli olan Tahsin Paşa'ya iletmışlerdir. Tümen komutanlarının da savaşa devam edemeyeceklerini ifade etmeleri ve Yunan ordusunun yanında Bulgar ve Sırp ordularının da Selanik yönünde ilerlemeye devam etmeleri sonucunda Tahsin Paşa şehrin Yunanlılara anlaşma ile teslim edilmesine karar vererek Yunanlılarla görüşmüş ve varılan anlaşma sonucunda şehir Yunanlılara teslim edilmiştir. Bunun üzerine 8 Kasım 1912 tarihinde Yunan askerleri şehre girmeye başlamışlar ve bu tarihten itibaren de Selanik'teki Osmanlı egemenliği sona ermiş, şehir Yunanlıların eline geçmiştir.²⁶⁰

Şehrin teslim anlaşmasında, askeri teslim maddelerinin yanında Yunan yetkililerince mahalli adetler ve ahalinin dini inançlarına riayet edilmesi konusunda gerekli çaba ve hassasiyetin gösterilmesi için kesin talimat verileceği ve bütün mezheplerin görevlilerinin vazifelerini ifaya devam edecekleri yönünde sivil halkın durumu ve güvenliğine yönelik maddeler de bulunuyordu. Ancak Yunan yetkililer tarafından, askeri teslim maddelerine olduğu gibi anlaşmanın sivil halka yönelik bu maddelerine de pek riayet edilmemiştir. Anlaşma maddelerinin aksine zorla bir çok

---

²⁶⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, C.IX, s. 318-319.

uygulamaya teşebbüs edilmiş, şehirdeki askeri ve idari erkan ile halk üzerinde baskı uygulanmıştır.²⁶¹

Bu olumsuz uygulamaların bir örneği de Yunanlıların işgalden sonra Selanik Sanayi Mektebine el koyma girişiminde bulunmaları olmuştur. Selanik'in işgalinden kısa süre sonra Yunanlılar tarafından Selanik Sanayi Mektebine de el konulmak istendiği Osmanlı hükümetine gelen ihbarlar üzerine anlaşılmıştır. Bu gelişmenin sonucunda gerek okul komisyonu ve gerekse Selanik'teki Müslüman ahalinin bunu engellemek için hemen teşebbüse geçmesi ile bu durum o an için engellenmiş, okulun Müslüman ahaliye ait olduğu Yunanlılara kabul ettirilmiştir. Ancak bu girişimden 5 ay sonra, Temmuz 1913'te Yunanlılar okula el koymak için tekrar harekete geçmiş ve bundan sonra iki ay boyunca da okulun kira gelirlerine el koymuşlardır. Bu dönemde okul öğrencilerinin yaşesi Müslüman ahalinin yardımlarıyla karşılanmış ve bu olumsuz durum bölgedeki Müslüman ahali tarafından protesto edilmiştir. Ancak, tekrar Yunan hükümeti üst makamlarına yapılan müracaat üzerine vali-i umumi tarafından verilen emirle Selanik valiliğinin bu müdahalesi engellenmiş, okul adına tahsil olunan kira gelirleri de tekrar okula terk ve iade edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Yunan hükümetince verilen karar üzerine Osmanlı hükümetinin okul üzerinde ne denli müdahale hakkı vardı ise Yunan hükümetinin de o derece hakkı olacağı yani mevcut durumun korunacağı bildirilmiştir. Bu nedenle Selanik Sanayi Mektebi yönetimi tarafından Yunan hükümetine yapılan bilgilendirmede, okulun Osmanlı hükümeti zamanında özel bir komisyon tarafından idare edildiği ve hükümete yalnızca senede bir kere hesaplarının bir sureti sunulduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı Osmanlı hükümetinin okul yönetimi üzerinde doğrudan bir tasarrufunun olmadığı belirtilerek kabul edilen duruma göre Yunan hükümetinin de okul üzerinde müdahalesinin olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak Yunan hükümetince okulun bu durumunun yani okulun o gün için Müslüman ahaliye ait olduğunun kabul edilmesine rağmen ilerleyen günlerde durumun nasıl bir vaziyet alacağı belli değildi. Bundan dolayı ileride meydana gelecek yeni bir müdahaleye karşı tedbir olarak o günlerde Yunan hükümeti ile gerçekleştirilen sulh konferansında bu durum gündeme getirilmiştir. Yapılacak barış antlaşmasında okulun Müslüman ahaliye ait olduğunu belirten özel bir maddenin yer alması okul komisyonu adına okul müdürü Yusuf Sadık Bey tarafından Ticaret ve Ziraat

---

²⁶¹ Mustafa Balcı, *Selanik Düştü*, Kesit Yayınları., İstanbul 2010, s. 122-124.

Nezaretine sunulan belgede talep edilmiştir. Çünkü Selanik'te Musevilerin, Rumların sanayi mektepleri olduğu gibi Müslümanların kimsesiz çocukları için mevcut olan okul da bu okuldu ve bu sebepten dolayı okulun faaliyete devam etmesi Müslüman ahalinin çocuklarının eğitimi için önemli idi.²⁶²

Yine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey, okul komisyonu adına sadarete sunduğu 3 Kasım 1913 tarihli beyanında okula Yunan hükümeti tarafından okula bir sene içerisinde üç defa müdahale ve el koyma girişiminde bulunulduğunu ve okulun bir sene içerisinde işgal altında yaşadığı diğer olumsuzlukları önceden Sadaret makamına, Hariciye, Dahiliye, Maarif ve Ziraat Nezaretleri ile Sanayi-i Umumiye Müdüriyetine yazılı olarak bildirdiğini ifade etmiş ve okulun Müslüman ahaliye ait olarak faaliyetine devam edebilmesi için Yunan hükümeti ile yapılacak barış antlaşmasında okulun adına yer verilmesi ve Müslüman ahaliye ait olduğu durumunun açıkça belirtilmesi gerektiğini bildirmiştir. Yusuf Sadık Bey, okulun Yunan hükümeti ile yapılacak antlaşma metninde hususi olarak adının geçmesi ve bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun açıkça ifade edilmesi konusundaki talebinin barış görüşmelerinde bulunan Atina'daki murahhaslarımıza (delegelerine) bildirildiğini öğrenmesi üzerine hemen Atina'ya gitmiş ve Yunan hükümeti ile imzalanacak barış antlaşmasının görüşmelerini yürütmek amacıyla Atina'da bulunan Osmanlı murahhasları ile görüşmüştür. Osmanlı murahhasları Yusuf Sadık Bey'e, o dönemde Yunan hükümeti başbakanı olan Venizelos'a yaptıkları müracaat sonucunda aldıkları cevap üzerine, okulun Selanik'te ki Müslüman ahaliye ait olduğunun kendilerince de (Yunan hükümetince) kabul edildiğinin bildirildiğini ve böylece meselenin halledildiğini ifade etmişlerdir.

Yunan hükümeti ile yapılacak barış antlaşmasının görüşmelerini yürütmek amacı ile Atina'da bulunan Osmanlı murahhasları tarafından, bölgedeki Müslüman ahaliye ait okullar hakkında Osmanlı hükümetinden müsaade alınarak antlaşmaya konması kararlaştırılan şartlar şunlardı:

1. Müslüman ahaliye ait okulların genel olarak Mekatib-i Hususi-i İslamiye olarak ve sanayi mektebinin de Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi olarak adlandırılarak bu okulların kuruluşundan itibaren idarelerini temin eden kira getiren mülklerine riayet edilmesi.

²⁶² BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

2. Müslüman eşraftan oluşan komisyonlar tarafından kurulan diğer Müslüman okullarının da aynı duruma tabi olması.

3. Bu okulları sadece baş müftü, müftüler ve maarif müfettişlerinin teftiş edebilmesi.

4. Bu okullarda tahsilin resmi program üzerine Türkçe olarak yapılması ancak Rumcanın da mecburi ders olarak okutulması.

5. Müslüman ahalinin yine bu şartlarla bölgede Müslümanlara has okullar açabilmesi talepleri idi.

Ancak Yunan hükümeti nezdinde yapılan fikir yoklaması sonucunda alınan cevaba göre bu taleplerin kabul edilemeyeceği, Selanik Sanayi Mektebi'nin Yunan kanunlarına tabi olacağı ve durumu önceden görüşülmüş olan okulların ise murahhasların aralarında kararlaştırıldığı şekilde muamele göreceği yönünde bir düşüncenin hakim olduğu anlaşılmıştı. Selanik Sanayi Mektebinin Yunan kanunlarına tabi olması durumunda ise Selanik Sanayi Mektebi ileride Yunan hükümetine teslim edilmek zorunda kalınacak ve bu durumda okulun 150.000 lira değerindeki mülkü de tehlike altına girmiş olacaktı. Bu olumsuz şartların yanında banisi Mithat Paşa tarafından okulun kuruluşu sırasında yazılan vakıfnamede de okula Yunan hükümeti tarafından el konulmasına kolaylık sağlayacak birkaç yoruma açık madde de bulunmakta idi. Bu maddeler şöyledir.

1. Okulun Selanik çocuklarına mahsus olması

2. Okul yönetiminde vilayet yöneticilerinin mütevelli olması

3. Islahhaneler hakkında çıkarılmış olan talimat gereğince okulda kültür dersleri ile beraber sanayi eğitimi verilmesi şartlarıdır.

Yusuf Sadık Bey vakıfnamedeki bu maddelerin iyi ya da kötü niyetli yoruma açık olduğunu ifade ederek Selanik'te Yunanlılarında bir yetimhaneleri bulunduğunu, bu yüzden vakıfnamedeki bu maddeleri Yunanlıların kendi lehlerine yorumlayarak -gerek Selanik Sanayi mektebini gerekse kendi yetimhanelerini- her ikisine de ülkenin hayır kurumlarıdır süsü vermek suretiyle Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebini ortadan kaldırmak için dayanak olarak kullanabileceklerini belirtmektedir. Bu şekilde Yunan hükümetinin Selanik Sanayi Mektebini de kendilerine ait bir hayır kurumu olarak değerlendirerek yönetimleri altına almaları durumunda ise Müslüman çocukların bu okulda eğitime devam edemeyeceği açıktı. Bu sebeple Müslümanlara ait bir hayır kurumu 150.000 liralık mülküyle Yunanlıların eline geçmiş olacaktı. Bu okul Selanik'te

anne ve babadan yoksun olan yüzlerce Müslüman çocuğun yegane sığınağı idi ve bu okulun Müslümanların elinden çıkması halinde kimsesiz Müslüman çocuklar için burada eğitim hizmeti görece başka bir kurum yoktu. Bu durum okul komisyonunca da dikkate alınarak Selanik Müftülüğüne de bildirilmiştir. Selanik Müftülüğü tarafından da Sadaret makamına böyle bir olayın yaşanmaması adına gerekli tedbirlerin alınması için müracaat edilmesi düşünülmüştü. Çünkü mevcut durumda okulun Müslüman ahaliye ait olduğunun sözle de olsa Yunan hükümetince kabul edilmesi okul adına o an için ümit veriyor gibi ise de ortada bir çok olumsuz yoruma imkan verecek şeyler bulunması ileride her an olumsuz bir durumla karşılaşma ihtimalini ortaya çıkarıyordu. Bu sebeple gelir getiren mülklerinin vakıfa bağlı olarak okula ait olduğunun Yunan baş vekilince de kabul edilen okulun, daha sonra doğabilecek olumsuz durumlara imkan vermemek için antlaşmada isim olarak zikredilmesi çok önemli idi. Okulun Mithat Paşa Mektebi ismi ile zikredilmesi ileride karşılaşılacak olumsuz durumlar karşısında okulun Müslüman ahaliye aidiyetinin savunulmasında kolaylık sağlayacaktı. Bu yüzden, Yusuf Sadık Bey tarafından Selanik Sanayi Mektebi yönetimi adına sadarete sunulan belgede Yunan hükümeti ile yapılacak antlaşmada okulun ismen geçmesi ve bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun açıkça belirtilmesi için Sadaret makamınca Osmanlı murahhaslarına emir verilmesinin Müslümanlara ait bu kurumun kurtuluşu için çok önemli olduğu belirtilmiştir.²⁶³

Ancak Osmanlı hükümetinin bölgedeki Müslüman ahaliye ait okullar için taleplerinin Yunan hükümetince kabul edilmeyerek, bütün Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olması şartının sunulacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey tarafından, Selanik Sanayi Mektebinin o güne kadar hiçbir zaman Osmanlı hükümetine bağlı olmayarak bölgenin Müslüman eşrafının katılımı ile oluşturulan özel bir komisyon tarafından idare edildiğinin ve bu durumunu o günde koruduğunun belirtilerek böylece Selanik Sanayi Mektebinin bölgedeki diğer Müslüman okullarının tabi olacağı durumdan farklı olarak bağımsız bir şekilde özel bir statüde değerlendirilmesinin sağlanması ve bu surette Yunanlıların eline geçmesinin engellenmeye çalışılmasının gerektiği belirtilmiştir.²⁶⁴

Yusuf Sadık Bey'in Atina'da barış antlaşması müzakerelerinde bulunan Osmanlı temsilcileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda verdiği bilgilere göre Atina'da bulunan

²⁶³ BOA. BEO., 4231/317275 (21 Teşrinievvel 1329/3 Kasım 1913).

²⁶⁴ BOA. BEO., 4233/317411 (24 Teşrinievvel 1329/6 Kasım 1913).

Osmanlı murahhaslarından Hrand Bey tarafından, Osmanlı Devleti'nin Selanik Sanayi Mektebi ve diğer Müslüman okulları hakkındaki talepleri resmi olarak Yunan hükümetine sunulmuş ancak bu talepler Yunan hükümeti tarafından reddedilerek Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine Murahhas Hrand Bey tarafından Yunan hükümetine, işgal ettikleri bölgelerdeki Müslüman okullarının Osmanlı sınırları içerisindeki Rum okullarının sahip oldukları serbestlik derecesinde olmaları gerektiği bildirilmiştir. Bunun yanında Hrand Bey, Yunan hükümetine, Osmanlı hükümeti tarafından kendi sınırları içerisinde bulunan Rum okulları hakkında da aynı muamelenin tatbik edileceğinin teklif edilmesi için İstanbul'daki Osmanlı yönetiminden izin almak amacıyla bir telgraf yazmış ise de Murahhas Kemali Bey bu fikre muvafakat etmediğinden mesele İstanbul'a iletilmemiştir. Bu durumda Selanik Sanayi Mektebi ve bölgedeki diğer Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olmaları halinde ilerleyen yıllarda kendi dillerinde (Türkçe) eğitim yapabilmeleri mümkün olamayacaktı. Bu durumda ise bölgedeki Müslüman ahalinin dini kaidelerini hakkıyla öğrenebilmeleri ve anlayabilmeleri mümkün olmayacaktı. Balkan savaşı sonucunda birçok felakete maruz kalan bölgedeki Müslüman ahalinin dini yönden de böyle bir yıkıma uğraması durumunda hali çok daha kötü olacaktı. Bunun üzerine mesele doğrudan doğruya kendileri ile ilgili olduğundan meşihat (Şeyhülislamlık) makamından da müessese-i İslamiye'den olan Selanik Sanayi Mektebinin ismen antlaşmaya konulmasını ve Müslümanların haklarının korunması yönünde girişimlerde bulunulması talep edilmiştir.²⁶⁵

Selanik Sanayi Mektebi için yapılan bu girişimler Rumeli'de bulunan diğer okullar içinde örnek olmuştur. Bunun üzerine Manastır'da Kerim Paşa ve Üsküp'te de Hafız Paşa tarafından yaptırılıp kendi isimleriyle anılan ve halkın bağış ve yardımlarıyla oluşturulmuş oldukça da büyük miktarda mülke sahip olan sanayi mekteplerinin de bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun Sırplarla imzalanacak olan barış antlaşmasında belirtilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlere yine Selanik Sanayi Mektebinin müdürü ve Yunanlılarla imzalanacak barış antlaşmasında Selanik Sanayi Mektebinin bölgedeki Müslüman cemaate ait olduğunun açık olarak belirtilmesi için çaba sarf eden Yusuf Sadık Bey öncülük etmiştir.

²⁶⁵ BOA. BEO., 4233/317411 (24 Teşrinievvel 1329/6 Kasım 1913).

Manastır'daki Kerim Paşa ve Üsküp'teki Hafız Paşa Sanayi Mektepleri de Balkan Savaşları sırasında bölgedeki Müslüman ahaliye ait diğer birçok okul gibi yağma edilmişti ve Sırp işgali altında bulunuyordu. Bu durum üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey adı geçen okulların da işgalden kurtarılması için girişimlerde bulunmuştur. Manastır'da ki Kerim Paşa Sanayi Mektebinin tahliyesi için Manastır'a gitmiş ve bu esnada okulun işgalden kurtarılması ve Müslüman ahaliye teslim edilmesi için Sırp hükümeti nezdinde müracaatta bulunmuştur. Aynı zamanda o bölgedeki Müslüman ahaliyi de resmi makamlara müracaat etmeleri için teşvik etmiştir. Bu sırada, Manastır Kerim Paşa Sanayi Mektebinin Osmanlı Bankasında açılmış olan cari hesabında mevcut olan 1.700 küsür liraya da Sırp hükümetince el konulduğunun okul müdürü ve mal memuru tarafından kendisine bildirilmesi üzerine bu paranın Müslüman ahaliye ödenmesi için banka yönetimine müracaat etmiştir. Banka müdüründen aldığı cevapta ise bu paranın bölgeyi işgal etmiş olan Sırp hükümeti tarafından ısrarla talep edildiğini ve gördüğü bu baskıya karşı koyamadığını, Fransız ve İngiliz konsoloslarının da bu paranın Sırp hükümetine ait olduğunu tasdik etmeleri üzerine çaresiz kalarak bu parayı Sırp yönetimine ödediğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Yusuf Sadık Bey hemen Avusturya konsolosuna müracaat ederek böyle bir durumda kendisinin neden hazır bulunmadığını sormuş ve Avusturya konsolosu verdiği cevapta bu durumun mensup olduğu Avusturya hükümeti tarafından hoş karşılanmayacağından dolayı orada bulunmadığını öğrendiğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Yusuf Sadık Bey bankaya biraz daha baskı yaparak banka ikinci müdürüyle birlikte İngiltere konsolosluğuna müracaat etmiş ve Fransız konsolosu da oraya çağırılmıştır. Fransız konsolosunun da gelmesi üzerine okul öğrencilerinden de birkaç kişi oraya getirilerek kendilerine konuyla ilgili gerekli sorular sorulup yapılan müzakereler sonucunda Manastır Kamil Paşa Sanayi Mektebi'nin Osmanlı hükümetinin malı olduğu kabul edilmiş ve orda bulunan konsoloslar Sırp hükümetine müracaatta bulunarak bu durumu bildireceklerine söz vermişlerdir. Bundan sonra Yusuf Sadık Bey kendisinin vazifesi gereği Manastır'da kalamayarak Selanik'e dönmüş, bu işin takibini de oradaki Müslüman ahaliye bırakmıştır. Ancak iş görebilecek kişilerin bölgeden göç ederek ayrılmış olmaları sebebi ile Manastırda bu işi takip edebilecek kimse kalmadığından ve kalanların ise Sırp hükümetinin olumsuz tavrı ve uygulamalarından fena halde yılmış olmalarından dolayı bu girişimler sonucunda olumlu bir netice alınamamıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İstanbul'da da Sırp hükümetiyle barış görüşmeleri devam etmekte idi. Bunun

üzerine Yusuf Sadık Bey 27 Kasım 1913 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde; Sırp hükümeti ile imzalanacak olan barış antlaşmasında Manastır Kamil Paşa ve Üsküp Hafız Paşa Sanayi Mekteplerinin bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun Sırp hükümeti tarafından kabul edilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmasını talep etmiştir.²⁶⁶

Balkan Savaşları'nın sona ermesi ile Osmanlı hükümeti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın maddeleri arasında Yunanistan'da kalan azınlık durumundaki Müslüman ahalinin kültürel ve sosyal hakları ile ilgili maddelere de yer verilmiştir. Yapılan girişimler sonucunda Selanik Sanayi Mektebi de ismen "Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi" olarak Yunan hükümeti ile yapılan bu barış antlaşmasında geçerek Müslüman ahaliye ait bir kurum olduğu Yunan hükümetince kabul edilmiştir. Okul bundan sonra ilerleyen yıllarda da Yunanistan'da kalan ve sayıları yüz binlere ulaşan Müslüman ahalinin çocukları arasındaki yetim, sefil olanlarının güvencesi, bir barınma ve sığınma evi olarak faaliyetine devam etmiştir.²⁶⁷

Yunanistan'la yapılan Atina Antlaşması'ndan kısa bir süre önce, 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Bulgaristan'daki Müslümanların bir Baş Müftü ile yeteri kadar sayıda müftüleri bulunacak, bu müftüler Müslüman halk tarafından seçilecek ve seçimleri Osmanlı Şeyhülislamı tarafından tanınacaktı. Müslüman okulları hükümet tarafından yardım görecekti, vakıflar şeriat kurallarına göre yönetilecekti. Atina Antlaşması ile Yunanistan'daki Müslüman ahali ve onlara ait okullarında Bulgaristan ile yapılan İstanbul antlaşmasındaki statüye benzer bir duruma tabi olacakları kabul edilmiştir. Atina Antlaşması ile Yunanistan'da kalan Müslüman ahalinin de bir Baş Müftü ile ona bağlı bölgesel müftülüklerce temsil edilmelerinin kararlaştırılması üzerine Müslümanların yaşadıkları bölgelerde onları temsil etmeleri amacı ile müftülükler kurulmuştur. Anlaşma gereği Yunanistan'daki Müslüman ahaliye ait okullar buldukları bölgelerdeki müftülüklere bağlı olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Selanik Sanayi Mektebi de bu tarihten itibaren Selanik'te kurulan ve bölgedeki Müslüman ahalinin yönetiminden sorumlu olan Selanik Müftülüğüne bağlı olarak Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi

²⁶⁶ BOA. BEO., 4238/317811 (14 Teşrinisani 1329/27 Kasım 1913).

²⁶⁷ BOA. BEO., 4242/318078 (2 Kanunuevvel 1329/15 Aralık 1913).

Mektebi adı altında eğitim faaliyetini sürdürmeye ve bölgedeki fakir, kimsesiz Müslüman çocuklarının sığınağı olmaya devam etmiştir.²⁶⁸

Atina Antlaşması görüşmeleri sırasında Yunanistan ile Osmanlı hükümeti arasında sorun olan konulardan biri ise Yunanistan'da kalan Osmanlı vakıfları konusu idi. Bu sorun da yapılan müzakereler sonucunda Osmanlı Hükümeti'nin, Yunanistan'da kalan Osmanlı vakıflarının İstanbul'dan Vakıflar Nezareti tarafından gönderilecek yüksek bir memur tarafından idare edilmesi yönündeki talebinden vazgeçmesi ve Yunan hükümetinin Yunanistan'da kalan Müslüman vakıflarının oradaki Müslüman cemaatlerinin yönetiminde bulunmasına yönelik teklifini kabul etmesi ile çözülmüştür. Böylece Yunanistan'da bulunan Müslümanlara ait okulların ve vakıfların yönetimi de bölgedeki Müslüman ahaliye bırakılmış oluyordu.²⁶⁹

Balkan Savaşları sonucunda Selanik'in Yunanlıların eline geçmesi neticesinde bölgeden birçok insan İstanbul ve Anadolu'ya göç etmiştir. Selanik Sanayi Mektebinde tahsil gören birçok öğrenci de eğitimini yarıda bırakarak zor şartlar içerisinde İstanbul'a ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerine göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu öğrencilerin birçoğu kimsesiz olmaları ve hiçbir yerden geçimlerini sağlayabilecekleri gelirlerinin olmaması sebebiyle Maarif Nezaretine başvurarak yarıda bıraktıkları tahsillerini tamamlamak için ülkenin farklı bölgelerindeki sanayi mekteplerinden birine kaydedilmelerini talep etmişlerdir.

Yanyalı Naim bin Müslim 20 Nisan 1913 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde; Yanya vilayeti ahalisinden olup Selanik'e gelerek orada Mithat Paşa Sanayi Mektebi'ne kayıt olduğunu ve ikinci sınıfta marangozluk kısmında tahsilde bulunurken çıkan Balkan Harbi sırasında Selanik'in kaybedilmesi üzerine İstanbul'a geldiğini bildirmiştir. Burada bazı hemşerilerinin yardımlarıyla geçimini devam ettirdiğini belirterek çaresiz olmasından dolayı Anadolu'daki herhangi bir sanayi mektebinde tahsiline devam etmek istediğini bildirmiş ve bu okullardan birine kabul edilmesini talep etmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından durum Dahiliye Nezaretine bildirilmiş ve Dahiliye Nezareti tarafından Suriye vilayetine gönderilen belgede Naim bin Müslim'in vilayet sanayi mektebine kayıt ve kabulü talep edilmiştir.²⁷⁰

²⁶⁸ BOA. *DH.UMVM.*, 78/44 (3 Teşrinisani 1335/3 Kasım 1919).

²⁶⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 345-347.

²⁷⁰ BOA. *DH-İD.*, 26-1/78 (7 Nisan 1329/20 Nisan 1913).

Selanik ahalisinden olup Balkan Harbi dolayısıyla oğlu Celal ile birlikte İstanbul'a gelen Zekiye Hanım Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde fukara halinden dolayı oğlu Celal'in taşra sanayi mekteplerinden birine kaydedilmesini istemiştir. Bunun üzerine durum Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. Dahiliye Nezareti tarafından ise durum değerlendirilmiş ve Trabzon vilayetine gönderilen belgede Zekiye oğlu Celal'in Trabzon Mektebi Sanayisine kayıt ve kabulü talep edilmiştir.²⁷¹

Yine Ali bin Ahmet 16 Mart 1914 (R. 3 Mart 1330) tarihli Maarif-i Umumiye Nezaretine sunduğu arzuhalde; Selanik Sanayi Mektebi Aliyesinin ikinci sınıfında okumakta iken Balkan Harbi dolayısıyla zelil ve sefil bir halde İstanbul'a göç ettiğini, hiçbir taraftan gelirinin olmadığını, merhamet ve yardıma muhtaç olduğunu belirtmiş ve listenin incelenmesi durumunda bunun görüleceğini bildirmiştir. Kendisi ile benzer durumda olanların çoğunun Şam Sanayi Mektebine kaydedildiklerini duyduğunu belirterek kendisinin de Şam Sanayi Mektebine kaydettirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti tarafından Şam'daki ilgili makamlara durum bildirilmiş ancak Suriye vilayeti mektubi kaleminden verilen cevapta Şam Sanayi mektebinin mevcut imkanlar dahilinde seksen beş talebe barındırma imkanına sahip olduğu ve bu kontenjanın da dolu olması sebebi ile fazladan öğrenci kabul etmenin mümkün olmadığı belirtilerek talep reddedilmiştir.²⁷²

İstanköylü Mehmet Neşet Ticaret ve Ziraat Nezaretine verdiği arzuhalde nahiye müdürü olan babasının maaşı on kişiden ibaret bulunan aile efradının geçimine yetmediğinden dolayı kendisinin İstanbul Sanayi Mektebi'ne kaydının kabul edilmesini talep etmiştir. Dilekçesinde kendisinin geçen sene ağustos ayının sonunda gerekli evraklarla İttihat ve Terakki Mektebine kayıt olmak için Selanik'e geldiğini, fakat okul binasının hastane olarak kullanılıyor olmasından dolayı bunun mümkün olmadığını bildirmiştir. Daha sonra Selanik'in Yunan askeri tarafından işgal edilmesi üzerine babasıyla beraber İstanbul'a geldiğini belirterek sanayi mekteplerinden birine kaydını talep etmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezaretince verilen cevapta sanayi mektebine öğrenci kabulünün ağustos ayının başlarında olduğu bildirilerek Dersaadet Sanayi Mektebine kayıt için bu tarihi beklemesi veyahut vilayet sanayi mekteplerinden birine

²⁷¹ BOA. DH.İD., 26-2/36 (26 Haziran 1329/9 Temmuz 1913).

²⁷² BOA. DH.İD., 190/37 (27 Nisan 1330/10 Mayıs 1914).

gönderilmesini talep etmesi istenmiştir. Bu cevap üzerine Mehmet Neşet kendisinin İzmir Sanayi Mektebİne kaydedilmesini talep etmiştir.²⁷³

4.2. SELANİK SANAYİ MEKTEBİ MÜDÜRÜ YUSUF SADIK BEY'İN OKULA HİZMETLERİNDEN DOLAYI TALTİF EDİLMESİ

Balkan Savaşı esnasında ve sonrasında Rumeli bölgesindeki istilaya maruz kalan bölgelerde mevcut olan sanayi mektepleri ya kapanmış ya da bu okullara ve mal varlıklarına işgal devletleri tarafından el konulmuştu. Bu durum karşısında çaresiz kalan okul yönetimleri tarafından Osmanlı hükümetine okullara yapılan müdahaleler hakkında bilgi veriliyor ve yardım taleplerinde bulunuluyordu. Ancak yukarıda da ele alındığı gibi o dönemde Selanik Sanayi Mektebi Yunanlıların okula el koyma girişiminde bulunmalarına rağmen o zaman okul müdürlüğü görevini yürüten Yusuf Sadık Bey'in Osmanlı ve Yunan hükümetleri nezdinde gerçekleşen girişimleri ve çabaları sonucunda bu tehlikeden kurtulmuş ve zor şartlar altında da olsa bölgedeki Müslüman ahalinin fakir ve kimsesiz çocuklarının sığınağı ve eğitim gördükleri bir kurum olarak faaliyetini devam ettirmeye çalışmıştır. Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey'in, işgal esnasında ve işgalden sonraki dönemde Selanik Sanayi Mektebinin Yunan hükümetinin müdahalesi ve el koyması girişiminden kurtarılması hususunda gösterdiği ve okul komisyonu tarafından da yazılı olarak bildirilmesiyle sabit olan hizmet ve gayretinden dolayı taltif edilmesi ilgili makamlarca uygun görülmüştür. Bunun için kendisinin münasip görülecek bir şekilde taltif edilmesi talebi Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Sadarete sunulmuştur.²⁷⁴

Bunun üzerine Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı Sanayi-i Umumi Müdüriyeti tarafından Selanik Sanayi Mektebi yönetim komisyonundan Yusuf Sadık Bey'in hizmetleri ve gayreti hakkında yazılı olarak bilgi talep edilmiştir. Bunun üzerine okul yönetim komisyonu tarafından bakanlığa yazılı olarak gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Bunun yanında Sadaret makamı tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretinden Yusuf Sadık Bey'in (tercüme-i hali varakası) hal (sicil) belgesi de istenmiştir. Ancak bakanlığın dairesinde bu belge bulunamadığından dolayı hal belgesi kendisinden talep edilerek hizmetleri hakkında bilgi alınmıştır.²⁷⁵

²⁷³ BOA. *DH.İD.*, 26-2/30 (14 Mayıs 1329/27 Mayıs 1913).

²⁷⁴ BOA. *BEO.*, 4223/316657 (2 Teşrinievvel 1329/15 Ekim 1913).

²⁷⁵ BOA. *BEO.*, 4223/316657 (30 Teşrinisani 1329/13 Aralık 1913).

Selanik Sanayi Mektebi komisyonunca Sanayi-i Umumi Müdüriyetine sunulan belgede; Yusuf Sadık Bey'in okul müdürlüğüne tayininden itibaren gösterdiği çaba, gayreti ve samimi hizmetleri sonucunda kuruluşundan beri yetimhaneden (eytamhaneden) başka bir sıfatla tarif edilmesi mümkün olmayan bu müesseseyi gerçek bir sanayi mektebine dönüştürerek gerek sanat ve gerekse eğitim alanlarında Rumeli'deki mevcut diğer sanayi mekteplerinden yetişecek sanatkarlar için örnek teşkil edecek bir okul haline getirdiği ifade edilmiştir.²⁷⁶

Yine komisyon tarafından, Serez'de gerçekleşen üzücü olaylar üzerine Yunan hükümetinin işgali ve zulmü altına giren Selanik Sanayi Mektebini ve emlakını kurtarma konusundaki yardım ve gayretine karşılık kendisine şükran borçlu oldukları bildirilerek bakanlığın Yusuf Sadık Bey'in taltif edilmesi hususundaki kararları için teşekkür edildiği bildirilmiştir. Ancak bununla beraber kendisinin okul müdürlüğü görevinde iken taltifinin bu görevini devam ettirmesini zorlaştıracaklarını ve hatta başka neticelerin doğmasına sebep olacağını düşünülüyor de bildirilmektedir. Çünkü Selanik'teki mevcut Yunan hükümeti, kendi arzu ve taleplerine muhalif olmasından dolayı Yusuf Sadık Bey aleyhinde bir tutum sergilemekteydi. Eğer Yusuf Sadık Bey'in terfi suretiyle taltif edilerek başka bir göreve nakli gerçekleştirilirse bunun sonucunda Yunan hükümetinin arzusu yönünde bir durumun ortaya çıkmasına ve bilhassa işgal altındaki dönemde kendisinden pek büyük hizmetleri beklenen Selanik Sanayi Mektebinin duraklama dönemine girmesine sebep olabileceği belirtilmektedir. Yusuf Sadık Bey'in ayrılması buradaki Müslüman ahalinin hayırlarıyla kurulmuş olan okul için büyük bir kayıp olacaktı. Bu sebeplerden dolayı okul komisyonu tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretinden, Yusuf Sadık Bey'in üstün hizmetlerinin mükafatı olarak taltif edilmelerinin sonraki bir zamana bırakılması ve Müslümanların hayır kurumu olan bu okulun ilerlemesi ve yükselmesi için kendilerinin okulun müdürlüğü görevinde bırakılmaları talep edilmiştir.²⁷⁷

Aynı zamanda komisyonun beyanına göre; Yusuf Sadık Bey beş seneden beri Osmanlı Devleti'nde emsali henüz yayımlanmamış bir ziraat gazetesi yayımladığı gibi yirmiye yakın risalede yayımlayarak halka ücretsiz olarak dağıtmıştır. Bundan başka on üç ay boyunca Rumeli ve Anadolu'da, bir komisyonla beraber ziraat ve sanayinin geliştirilmesi ve halkın bu konularda bilinçlendirilmesini amaçlayan bir seyahat

²⁷⁶ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913.)

²⁷⁷ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913.)

düzenleyerek iki bin kilo ziraat aletini yanında gezdirerek sergilemiş ve gidilen her mahalde gazeteler yayımlayarak halka ücretsiz olarak dağıtmış, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin gayelerine hizmette bulunmuştur. Bu fedakarlıklarına mükafat olarak yayımlamakta olduğu gazetesine Ticaret ve Ziraat Nezaretince tahsisat bağlanmasına rağmen gazete Selanik'in işgal durumundan dolayı bu tahsisattan da mahrum kalmıştır.²⁷⁸

Yine Yusuf Sadık Bey memleketin önemli bir hayır kurumu olan Selanik Sanayi Mektebi'nin, yüz elli bin liralık gelirinin ve yirmi bin lira değerine ulaşan varidatının hiçbir parçasını zayi etmemesi hususundaki hizmetine ve Yunanlılarla imzalanan antlaşmada okulun ismen geçmesi yolundaki gayretine mükafat ve taltif olarak bakanlıkça da uygun görülürse daha önce okul adına düzenlediği bir faaliyet nedeniyle harcamış olduğu beş yüz liralık zararının kendisine nakden verilmesi talep edilmiştir. Bununla hem kendisinin şevk ve gayretinin artırılmış olacağı hem de okul komisyonun memnuniyetinin sağlanmış olacağı bildirilmiştir.²⁷⁹

Yusuf Sadık Bey de Sanayi-i Umumi Müdüriyeti tarafından kendisinden hal (sicil) belgesinin talep edilmesi üzerine sunduğu cevapta; Balkan Harbi sırasında Üsküp, Manastır, Drama Sanayi Mektepleri ile Selanik şehrinin diğer resmi ve hususi okullarının yağma ve tahrip edilmesine rağmen o dönemde müdürlüğü görevinde bulunduğu merhum Mithat Paşa'nın Selanik'te yadigarı olan Selanik Sanayi Mektebi'nin hiçbir şeyini zayi etmemeye çalıştığını belirtmiştir. Bunun yanında yağma edilmiş okullardan bir hayli eşyanın kurtarılmasına çaba gösterdiğini de ifade etmiştir. Bunun yanında çabasının bakanlıkça dikkate alınarak kendisinin taltifi hususunun sadarete arz edilmesi üzerine kendisi hakkındaki hak etmediği derecedeki tevcihattan dolayı bakanlık makamlarına teşekkürlerini iletmiştir. Ancak o esnada taltifinin, Selanik'te ki Yunan hükümeti yetkililerinin şiddetle kendisinin aleyhinde olmasından dolayı kesinlikle dikkatlerini çekeceğini ve bu durumun da kendisini zor durumda bırakacağı gibi belki de Müslüman ahaliyi de tehdit edeceğini bildirmişti. Bu sebeple, eğer bakanlık makamınca (Ticaret ve Ziraat Bakanlığı) kendisinin Müslüman halka ait bir müesseseye hizmet ettiği takdir buyruluyor ise bu hizmetine karşılık, okul adına düzenlediği faaliyetler nedeniyle harcamış olduğu 500 lira zararın daha önceden Ticaret ve Ziraat Nezaretince bağlanan tahsisatından Selanik'in işgali sebebi ile mahrum kalan

²⁷⁸ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

²⁷⁹ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

gazetesine atfen ödenmesi şeklinde taltif edilmesini talep etmiştir. Bu talebinin kendilerince kabul edildiği takdirde maruz kaldığı borçtan kurtulacağını ve bunun da çalışmalarında şevk ve gayretini arttıracığını ifade etmiştir.²⁸⁰

Bunun üzerine gerek Selanik Sanayi Mektebi komisyonunca yapılan yazılı bilgilendirme ve gerekse Yusuf Sadık Bey'in kendi hal tercümesinde belirttiği gibi, okulun Yunan hükümetinin müdahalesinden kurtarılması konusundaki takdire şayan hizmetlerinden dolayı nakden taltif edilmesi Ticaret ve Ziraat Nezaretince uygun görülerek karar sadarete arz edilmiştir.²⁸¹

---

²⁸⁰ BOA. *BEO.*, 4223/316657 (18 Teşrinisani 1329/1 Aralık 1913).

²⁸¹ BOA. *BEO.*, 4223/316657 (30 Teşrinisani 1329/13 Aralık 1913).

SONUÇ

İlki Mithat Paşa tarafından kurulan ve daha sonra da ülke genelinde yaygınlaşan ıslahhaneler ve daha sonraki yıllarda aldıkları isimleri ile sanayi mektepleri, eğitim tarihimizde sivil eğitim kurumlarında 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan batı tarzında yeniden yapılanma çabalarının mesleki eğitim alanındaki ilk adımlarını teşkil etmişlerdir. Bu okullar her ne kadar batıdaki emsalleri örnek alınarak planlanan kurumsal düzen içerisinde tam olarak faaliyet gösteremeseler de tarihimizde kimsesiz çocukların eğitilmeleri, birer meslek sahibi olmaları sağlanarak topluma kazandırılmaları gibi yönleriyle hem sosyal anlamda hem de mesleki eğitim alanında önemli katkıları olmuştur.

Islahhanelerin ve daha sonraki adı ile sanayi mekteplerinin istenilen düzeyde gelişmemesinin başlıca sebepleri bu çalışmada incelediğimiz Selanik Sanayi Mektebi örneğinde de gördüğümüz gibi çeşitli nedenlere dayanmaktadır.

Selanik Sanayi Mektebi de ülke genelindeki diğer örnekleri gibi devlet tarafından belli bir plan ve program dahilinde kurulmayıp yerel yöneticilerin çabaları ile daha önceki örnekleri emsal alınarak oluşturulmuş ve geliştirilmeye çalışılan okullardan biri idi. Diğer sanayi mektepleri gibi Selanik Sanayi mektebi de devlet tarafından kendisine tahsis edilen sabit bir gelire sahip değildi. Halkın nakit bağışları, yine hayırseverler tarafından bağışlanan gayrimenkuller veya devlete ait gayri menkullerin yerel yöneticiler tarafından okula tahsis edilmesi sureti ile buralardan elde edilen kira gelirleri, yerel yöneticilerin tarafından tahsis edilen cüzi miktardaki vergi gelirleri ve okul atölyelerinde öğrenciler tarafından üretilen ürünlerin satışından elde edilen gelirler gibi imkanlarla faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu durum okulun gelirlerinin düzenli ve sabit olmamasına, bazı yıllar gelirler giderleri karşılayacak düzeyde olmasına rağmen bazı yıllarda da gelirlerin giderlerin çok altında kalmasına sebep olmuştur. Bu da okulun ekonomik dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Mali problemler, savaş yılları ve sonrasındaki dönemlerde siyasi ve sosyal sorunların artması sebebiyle ülke ekonomisinin genel anlamda sıkıntıya düşmesinden dolayı etkisini daha çok hissettirmiştir. Bu da okulun ihtiyaçlarının karşılanması ve imkanlarının geliştirilmesini engellemiştir. Meslek eğitiminin verildiği atölyelerinin çağın gelişen teknolojisini takip edebilmesi ve gerekli malzemelerin okul atölyesine alınabilmesi tamamen okulun maddi

imkanları ile alakalı bir durumdu. Yine Selanik Sanayi Mektebinde demircilik bölümünün açılması daha önceden planlanmasına rağmen gerekli malzemelerin temininin masraflı olması, bu bölümde ders verecek hocaların ülke içinde bulunmasının zor olması sebebiyle yurt dışından getirilmelerinin gerekmesi gibi nedenlerden dolayı gecikmiş ve ancak 1902 yılından sonra açılabilmiştir.

Kuruluşundan Selanik'in kaybedilmesine kadar olan süreçte Selanik Sanayi Mektebi de ülke genelindeki bütün sanayi mekteplerinin yaşadığı bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmış ama buna rağmen faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir. Böylece bölgedeki binlerce kimsesiz çocuğa barınma imkanı sağladığı gibi bu çocukların kendilerine bir meslek öğretilmesi suretiyle topluma faydalı birer birey olarak kazandırılmalarında da önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında yürüttüğü eğitim faaliyetleri sayesinde batıda gelişen teknolojilerin bölgede halk tarafından tanınması ve takip edilebilmesi için önemli çalışmaları da olmuştur. Gerek okul atölyelerinde eğitim ve üretim amacıyla kullanılmak üzere Avrupa'dan alınan yeni makineler, gerekse dünyada sanayi ve tarım alanında yaşanmakta olan gelişmelerle ilgili okul matbaasında basılan ve halka zaman zaman ücretsiz olarak da dağıtılan yayınlar bölge halkının bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde yürütülen önemli eğitim faaliyetleri olmuştur. Yine bunun yanında okul yönetimi tarafından düzenlenen, yanlarında götürdükleri birçok yeni sanayi ve tarım aletleri ve makineleriyle birlikte Rumeli ve Anadolu'yu kapsayan eğitim gezisi Selanik Sanayi Mektebinin eğitim alanındaki faaliyetlerinin bölgesi ile sınırlı kalmayıp ülke geneline de yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bütün bu kısıtlı imkanlara rağmen Selanik Sanayi Mektebi bir yandan bölgesindeki kimsesiz ve fakir çocukları koruma altına alarak devletin kontrolünde ve daha sağlıklı ortamlarda yetişmelerini sağlamak gibi önemli bir sosyal sorumluluğu yerine getirirken bir yandan da ülke için hizmet görececek, birçok kalifiye eleman yetişmesini sağlayarak üretim ekonomisine katkıları olmuştur. Bu yönüyle ülke genelindeki diğer sanayi mektepleri gibi Selanik Sanayi Mektebinin de, o dönemde Osmanlı Devleti'nde uygulanmaya çalışılan sanayileşme faaliyetleri için yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulan kalifiye elemanların yetiştirilmesi yönündeki çabalara önemli katkılar sunduğu açıktır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

Babıali Evrak Odası (BEO.).

Dahiliye İdare-i Umumi Evrakı (DH.İ.UM.).

Dahiliye Umum Vilayetler Müdüriyeti Evrakı (DH.İ.UMVM.).

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.).

Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS.).

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH.MKT.).

İrade-i Maliye Evrakı (İ.ML.).

İrade-i Rusumat Evrakı (İ.RSM.).

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF.MKT.).

Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı (MV.).

Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Odası Evrakı (A.MKT.MHM.).

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.).

Teftişat-ı Rumeli Jandarma, Müşiriyet, Kumandanlık Evrakı (TFR.İ.AS.).

Teftişat-ı Rumeli Mütferrik Evrak Evrakı (TFR.İ.M.).

Teftişat-ı Rumeli Arzuhaller Evrakı(TFR.İ.ŞKT.).

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.).

SALNAMELER

1.Maarif Nezareti Salnameleri

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (H. 1318, 1319, 1321).

2. Vilayet Salnameleri

Selanik Vilayeti Salnameleri H. 1291, H. 1293, H. 1299, H. 1303, H. 1307, H. 1310, H. 1311, H. 1312, H. 1313, H. 1315, H. 1318, H. 1320, H. 1322, H. 1324, H. 1325).

TELİF ESERLER

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi MÖ. 1000-MS. 2010, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2010.

Balcı, Mustafa, Selanik Düştü, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.

Berkes, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.
- Doğan, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Beyan Yayınları, İstanbul 1989.
- Ergün, Mustafa, İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- Genç, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar I-V, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- İnalcık, Halil, Osmanlı ve Modern Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi C.IX, TTK. Basımevi, Ankara 1996.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu.(1960), (Çev. Metin Kıratlı), TTK. Basımevi, Ankara 2000.
- Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.I, (1976), (Çev. Mehmet Harmancı), Üçüncü Basım, E Yayınları, İstanbul 2008.
- Şişman, Adnan, Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri, TTK. Basımevi, Ankara 2004.
- Tümer Erdem, Yasemin, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Yıldırım, Mehmet Ali, Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926, Kitabevi, İstanbul 2013.

TEZLER

- Demirel, Fatih, Mekteb-i İdadi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.
- Yıldırım, Mehmet Ali, Tanzimat Döneminde Meslek Okulları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

MAKALELER

- Beydilli, Kemal, "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 31, İstanbul 2006, s. 514-516
- _____, "Mühendishane-i Berri-i Hümayun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 31, İstanbul 2006, s. 516-518

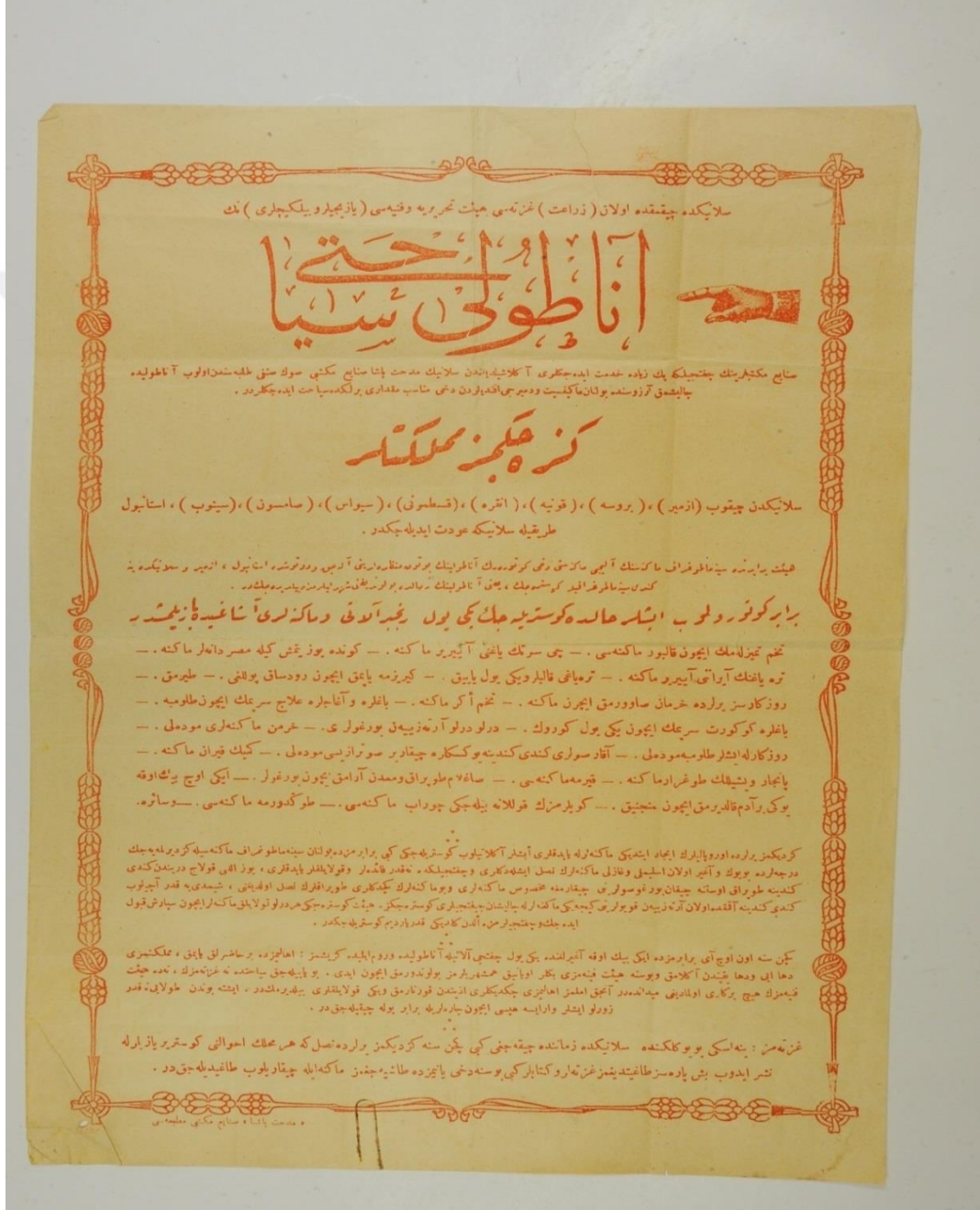
- Clark, Edward, "Osmanlı Sanayi Devrimi", Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 755-772.
- Doğan, Recai, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37(1),1997, s. 407-442.
- Duman, Tayyip, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 , C.XV, s. 61-71
- Koç, Bekir, "Osmanlı Devleti'nde İslahane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", Modern Türklük Araştırma Dergisi, 7 (2), 2010, s. 199-217.
- Kurt, Burcu, "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri", History Studies, Volume 5 (Issue 3), 2013, s. 151-173.
- Kurt, Mustafa, Çakır, Baki, Demir, Kemal, "Türkiye'de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Geç Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar". İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45 (Özel Sayı), 2016, s. 154-165.
- Memioğlu, A. Zeki, "Tanzimat Devri Sanayi Krizi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 20, 2002, s. 205-217.
- Önsoy, Rıfat, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2), 1984, s. 5-12.
- Özgüldür, Yavuz., Özgüldür, Serdar, "1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu". Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (5), 1994, s. 311-348.
- Quataert, Donald, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 729-740.
- _____, "19. Yüzyıla Genel Bakış İslahatlar Devri 1812-1914", Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C.II,(1994), (Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.885-900.

- Semiz, Yaşar, Kuş, Recai, “Osmanlı’da Mesleki Teknik Eğitim: İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,(15), 2004, s. 275-295.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 711-728.
- Şen, Adil, “Osmanlı’dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları”. EKEV Akademi Dergisi, (57), 2013, s. 477-492.
- Şişman, Aysin, “Osmanlı Devleti’nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1),2008, s. 27-43.
- Taşkın, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Volume 1/3 Spring 2008, s. 343-366.
- Yıldırım, Mehmet Ali, “II. Abülhamid Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri”, Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014 Selanik Sosyo - Ekonomik Hayat - Eğitim Bildiriler C.II, TTK, Ankara, 2014, s. 217-234.
- _____, “II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 31(52), 2012, s. 135-170.
- _____, “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”, Karadeniz Araştırmaları, S.37, Bahar 2013, s. 71-90.

EKLER

Ek. 1. BELGELER

Belge 1: Selanik Sanayi Mektebinin Anadolu gezisi ile ilgili Ziraat Gazetesi haberi.²⁸²

دائرة صادرات تجزیرات قلمی		شعبه	م	میسوی	میسوی	اوراق نومبروسی
لاجل التیض قلمه وردی						
مقابله ابدنلر		۴۷	۴۷	تاریخ تیض	تاریخ تسوید	۱۱-۶
				۱۲	۱۱	۵۵
				۴۷	۵۵	۵۵
<p>ماید نفه جدیده مقابله تجزیرات دوله کولم تقام دولتیله تجزیرات دوله کولم ۱۰ و ۱۰۰ سالیله تاریخیکی تطهیرتکره سوزریه ماید و نافه و معارف دائرة سنده اعصه و کلبه و کلاد و مع لمر اولانه مطبوعه دریمینه اولدیغی و جرایم صنایع کیتیکه نانه صعبه اولزه صوبه اشیا و موازیک بلدرسم امار اولدوقده حکم هر دفعه ایستفا رایسه اصل رعیه ایجاب اولدوق بوصورت بیورد تجزیرات و معاملاق مستقیم اولدوق بولن سنانا مذکور کتبه نانه صعبه اولزه صوبه اشیا و موازیک ایشیا و مقادیری و سبب صعبه حکمات کتبه هم علی الاصول بالتحقیقه با مضطرب تصدیقه و رسومات اداره تجر تیغه اولزه رفه مواضع اصول و اشال بولن لایف حالده استفساره و شورای دولته تیقیغه تقیغه ایلیله بلدرسم امارای انجمنه بلدرسم وارنده رسومات مدیریته عمومی کجا اسباب بوسبب دریمینه تر و اولونه نفه تجزیرات دولتیله تیقیغات اجلاس خصوصت اصول اتخاری و سلاکیه بدست یاش صنایع کتبی ایجه صعبه ایدوبه انواع و مقادیری صورت صدق س کلان صوبه عمایینه تیقیغه بوصورت کور موازیک علی الاصول امارای خصوصیه تجر مذکور قاریله بالایتیله اولزه صوبه اشیا صلدقت یکنی شرف تعلیم بیوردیه و اضیله نفه تجر جدید س صوبه اشیا کتبه اولدوق اقتضاسک ایضا نسخه جدید اشیا کتبه</p>						
<p>OSMANLI ARŞIVI BEO 7913 297471</p>						

Belge 2: Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi için getirilen eşya ve levazımın gümrük vergisi ödmeden geçirilmesine dair izin.²⁸³

²⁸³ BOA. BEO., 3913/293471 (25 Haziran 1327/8 Temmuz 1911).

سندیک عهدیت صابجی تور و مارغوز ضار از دیوار دیار و کسب کسب و آلات و ادوات سفید سفید و سفید و سفید

تیمار	تیمار	تیمار	تیمار	تیمار
طاسدور غاج و باله های	۴۶	۱	۴۶	
اغاج های صابجی	۴	۱	۴	
بودش صغیر	۴	۷۵	۷۵	
اغاج مارغوز بدبوس	۱۰۰	۴۰۰	۱۸	
بودش صغیر	۵	۴	۱۵	
اغاج صابجی مارغوز زرد	۵	۴۰	۱۶۰	
بودش	۷	۴	۲۸	
اغاج تاکا تور - مصابجی	۴	۴	۱۶	
تور کسکی	۲	۱۱	۲۲	
اغاج صابجی هایک ی تو کسکی زرد	۷	۴۰	۲۸۰	
دور بودش	۴	۱۴	۵۶	
تور اویزنی	۴	۵۰	۲۰۰	
صغیر تور - مصابجی	۱۲	۴۶	۵۵۲	
دور بودش تور مارغوز قلمی	۱۲	۶۸	۸۱۶	
دور بودش	۴	۴	۱۶	
صغیر تور اویزنی	۸	۴	۳۲	
اغاج کوسه حدود	۸	۶	۴۸	
اغاج صابجی تور - بودش	۴	۴	۱۶	
هایک اویزنی تور صابجی	۴	۹	۳۶	
اغاج قشاید دیده صابجی	۴	۹	۳۶	
بودش وسط	۴	۷۰	۲۸۰	
بودش صغیر	۴	۶	۲۴	
اغاج صابجی تور - هایک	۶	۷	۴۲	
اغاج مارغوز کسکی	۱۴	۸	۱۱۲	
بودش وسط	۱۴	۶	۸۴	
بودش صغیر	۱۴	۵	۷۰	
هایک اویزنی مربوط تور اویزنی	۱	۶۷۵	۶۷۵	
بودش	۱	۶۵۰	۶۵۰	
بودش	۱	۶۵۰	۶۵۰	
بودش	۱	۶۵۰	۶۵۰	
هایک اویزنی مربوط تور اویزنی	۴	۶۵	۲۶۰	
بودش مربوط زبا هایک	۶۵	۱۱	۷۱۵	

۳

Belge 4: Selanik Sanayi Mektebi demirhanesi ve marangozhanesi için Avrupa'dan getirilen alet ve edevat listesi.²⁸⁵

²⁸⁵ BOA. İRSM.19/20 (25 Muharrem 1322/11 Nisan 1904).

سلاسلک حمیدی صنایع مکتبه مربوط املک و عقاراتک نوخبر نومرد و موضع قیوم دکرور فی سید برمد در

موقع	نمبر	نوع املک	مسمی	در کوس
اسکله جاده رسک	۷۶۶	رطاب	۶۵۰۰۰	۷۵۰
"	۱۶۹	"	۶۰۰۰	۶۰
بورغیبر جاده رسک	۱۷	"	۶۰۰۰	۶۰
اسکله جاده رسک	۹۷	"	۸۰۰۰	۸۰
"	۹۷	"	۵۰۰۰	۵۰
اوشیلا جاده رسک	۷۹	"	۵۰۰۰	۵۰
"	۵۱	"	۵۰۰۰	۵۰
اسکله جاده رسک		بدستان درون	۷۰۰۰۰	۷۰۰۰
سهمه یا نا زنگ	۱۱	حمام	۷۰۰۰۰	۷۰۰
"	چد	رطاب	۷۰۰۰	۷۰
"	"	"	۷۷۵۰	۷۷ ۷۰
"	"	"	۷۷۵۰	۷۷ ۷۰
تلفیظیو	۷۷	خانه	۱۵۰۰۰	۱۵۰
"	۷۶	خانه	۸۰۰۰	۸۰
"	۷۷	قبوه	۷۵۰۰	۷۵
"	۱۷۷	یکده دره عرصه	۷۰۰۰	۷۰
صوفا جاده درون	بیچ	مغازه	۱۵۰۰۰	۱۵۰
اصول دکرور جاده رسک		ایا ترا جاده	۷۰۰۰۰	۷۰۰۰
بولور جاده رسک		"	۷۷۰۰۰	۷۷۰۰
مملکت بیچرسک		چفقه دکرور	۷۷۰۰۰	۷۷۰۰
			۷۷۷۰۰	۷۷۷۸

مکتبه صنایع مکتبه مربوط املک و عقاراتک نوخبر نومرد و موضع قیوم دکرور فی سید برمد در

Belge 5: Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'ne ait emlak ve akarati (gelir getiren mülkleri), bunların çeşitleri, numaraları, bulunduğu yerler, kıymetleri ve vergilerini gösteren liste.²⁸⁶

²⁸⁶ BOA. İ.ML., 54/79 (25 Kanunuevvel 1318/7 Ocak 1903).

تذکره معروضه صورتیه

 مکتبہ صنعتی
 سلانیق
 ۱۱۰۶

سلانیق حمیدی صنایع مکتبہ اعانه اهالی اید وجوده کتوبیونه عقاراته مکتبک اراده سنه قایتومه اولیض حریتم بوندردن مطابقتیله عقاراته مکتبو
 بیکده دردمعلول ورتولون کتوبیونه استعنا اوتونه اولیضه و مطابقتیله اولیضه عقاراته مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 خدیجه بیکه دردمعلول استعنا اوتونه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک صورتیه مکتبک عقاراته مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 استعنا و اولیضه استعنا اوتونه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک صورتیه مکتبک عقاراته مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 مکتف طوبیسی حضور منک دفعه به مشا ایلدی و معلوم و لایه اید اولیضه مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک صورتیه مکتبک
 مایه اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 بیکده تذکره سناری قلمده ایضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو

صدراعظم
فریه

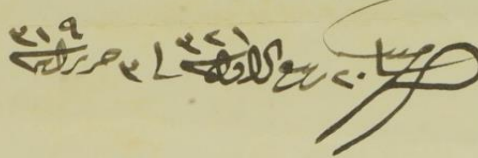
شرفصدور اولیضه اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 رسیده دست تقلم اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 اولیضه اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو

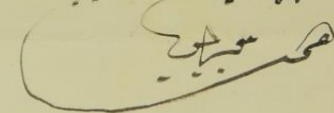
سرکاتب حضرت سرداری
 کتبه

صورتی ایدو دکر تذکره معروضه کتوبیونه عقاراته مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو
 بیخبر مایه دفعه رسیده بیخبره ایدو قلمده مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو صنایع مکتبک اراده سنه قایتومه اولیضه مکتبو

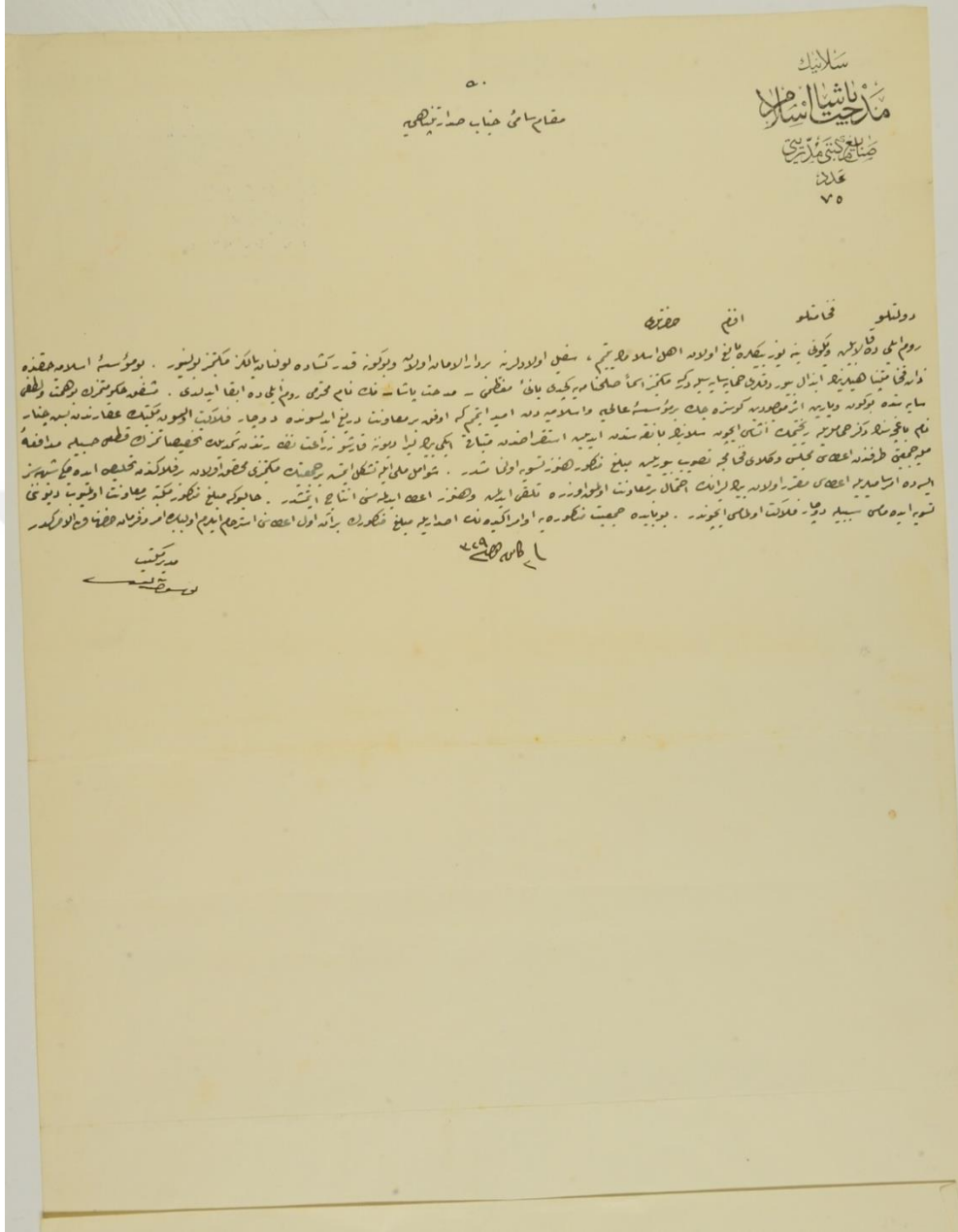

205/183

Belge 6: Selanik Sanayi Mektebi ve diğer taşra sanayi mektepleri akaratından mekatib-i iptidaiye akaratı gibi binde dört vergi alınmasına dair irade-i seniyye.²⁸⁷

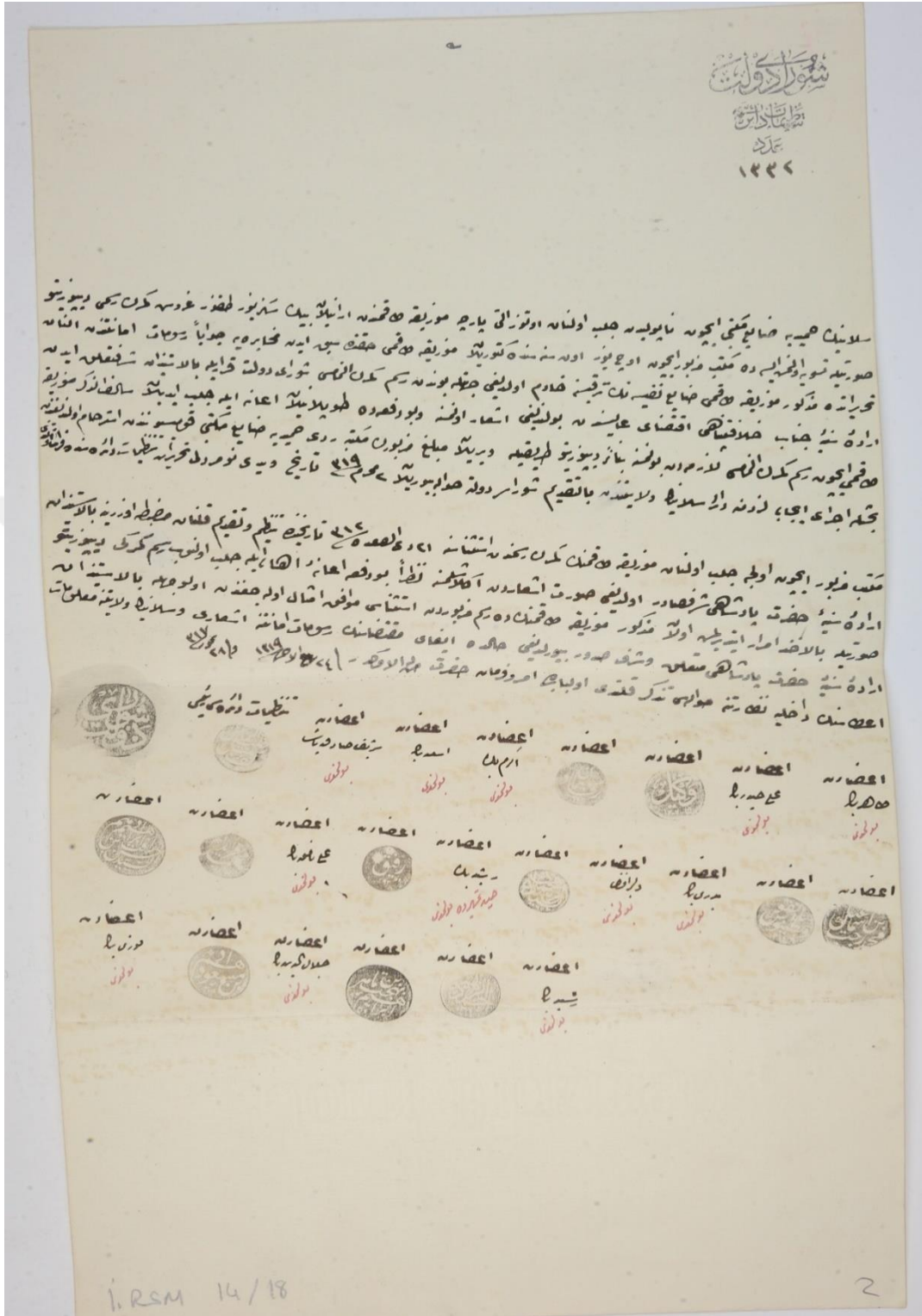
²⁸⁷ BOA. DH.MKT., 734/17 (29 Mayıs 1319/11 Haziran 1903).

Belge 7: Selanik Sanayi Mektebi'nin Yunanlılarla yapılan Atina Antlaşması'nda ismen geçtiği ve Müslümanlara ait bir kurum olduğunun kabul edildiğini dair belge.²⁸⁸

²⁸⁸ BOA. BEO., 4242/318078 (2 Kanunuevvel 1329/15 Aralık 1913).

Belge 8: Selanik Sanayi Mektebi için Napoli'den 36 parça mızıka takımı getirildiğine dair belge.²⁸⁹

²⁸⁹ BOA. İ.RSM., 14/18 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

Ek. 2. RESİMLER**Resim 1:** Selanik Hamidiye Sanayi Mektebinin müdüriyet ve dershaneler dairesi.²⁹¹

²⁹¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 6, Asır Matbaası, H.1321(1903), s.538

Resim 2: Selanik Hamidiye Sanayi Mektebinin yatakhaneler dairesi.²⁹²

²⁹² Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, def'a 6, Asır Matbaası, H.1321(1903), s.538.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İsmail Cahit DÜZGÜN
Doğum Yeri ve Tarihi	Şavşat / Artvin – 12. 04. 1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Artvin Çoruh Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi
Bildiği Yabancı Diller	-
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Öğretmen – Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E – Posta Adresi	icahit@hotmail.com
Tarih	18.01.2018